

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Institute of Social Sciences

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Zeve Kampüsü 65080 VAN
yyu.sbe@yyu.edu.tr

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ISSN: 2630-600X

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

VASAD

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

www.yyu.edu.tr
444 5 065

VASAD

Ulusal Hakemli Dergi

2020

VASAD

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ISSN: 2630-600X

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına; yayın hakları ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir. Yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Dergiye gönderilen makaleler iade edilmez. Yayın Kurulu ve editöryal ekip makalelerde ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

ULUSAL HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR: 2020 - SAYI/NUMBER: 5

**Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi**

Ulusal Hakemli Dergi, Yıl 2020 Sayı: 5

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Sahibi/Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

Editörler/Editors

Doç. Dr. Ömer OBUZ
Arş. Gör. Kemal TEMİZER
Arş. Gör. Yunus ÖZDURĞUN

Tercüme ve Dil Editörleri/Translation and Language Editors

Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS (İngilizce)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Abdulmecit CANATAK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN- Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Arda ARIKAN- Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Halil IŞIK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. M. Şirin ÇIKAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut AYDIN- İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ- Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Recai KARAHAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ- Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Salim CÖHCE- İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah DUMAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer OBUZ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Rahmi TEKİN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ruhi KONAK- Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim TUFANTOZ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞ- Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sait EBİNÇ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram KODAMAN- Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. S. Cem ŞAKTANLI- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Cesur PEVLEVAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BABACAN- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ- Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet HAYTA- Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Reha SAYDAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Salim CÖHCE- İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV- Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. B. Cercis TANRITANIR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ferit İZCİ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. M. Akif ARVAS- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Suvat PARİN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Tamer BALCI- The University of Texas, ABD
Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sekreteryaya/Secretary

Murat ÇABAZ

Dizgi-Baskı/Print-Composition

Baranoğlu Ofset Matbaacılık

Tel: (0432) 215 94 06 VAN

baranogluofset@hotmail.com

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Doç. Dr. Ömer OBUZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/VAN

Tel: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24 /2002- Fax:0432 225 10 52

İleti Adresi: <http://dergipark.org.tr/yyuvasad>

Baskı Yılı/Date of Publication

2020

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

- Dr. İlke ÖRÇEN GÜLER**
Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN
Kentsel Çevresel Adalet ve Kent Planlaması İlişkisi
Urban Environmental Justice and Urban Planning Relationship 7
- Doç. Dr. Abdullah DUMAN**
İslâm'ın İlk Döneminde Mübâreze Geleneği
One-On-One War Tradition in the First Period of Islam 21
- Dr. Öğr. Üyesi Nihal Arda AKYILDIZ**
Sürdürülebilir Yaş Dostu Kentler İçin Aktif Yaşlanmanın Değeri
The Value of Active Aging For Sustainable Age Friendly Cities 49
- Arş. Gör. Çağrı SEVİNÇLİ**
Türk Ceza Adalet Sisteminde Denetimli Serbestlik
Probation in The Turkish Criminal Justice System 71
- Dr. Öğr. Üyesi Pasha GULUZADE**
II. Meşrutiyet Süreci ve Sonrasında Yönetim Biçimi Tartışmaları
Discussions of Governmental System in II Constitutionalism Process and Afterward 87
- Yayın İlkeleri** 107

Alan Editörleri / Area Editors

Coğrafya Alan Editörü

Prof. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Alan Editörü

Prof. Dr. Muhammed Şükür MOLLAVELİOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İlahiyat Alan Editörü

Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Felsefe Alan Editörü

Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sosyoloji Alan Editörü

Doç. Dr. Prof. Emin Yaşar DEMİRCİ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Alan Editörü

Doç. Dr. Hüseyin ARTUN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü

Doç. Dr. Tahir ZORKUL – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Tarih Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Ercüment TOPUZ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Batı Dilleri ve Edebiyatları

Dr. Öğr. Üyesi Gülşen TORUSDAĞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sanat Tarihi Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Osman AYTEKİN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

5. SAYI HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THE 5'TH ISSUE

Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşen ÇELEN ÖZTÜRK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Salih ARI	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Telat KOÇ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Adnan ALKAN	Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ALTINÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Nilgün ÇOLPAN ERKAN	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Zehra ODABAŞI	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İŞLER	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül CİĞER	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayça GÜLTEN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuray AKAR	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sait EBİNÇ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seyfettin KAYA	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vedat YILMAZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
ISSN: 2630-600X

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi - Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 5 - Sayfa/Page: 7-20
Makale Bilgisi / Article Info / Geliş/Received: 15.02.2020 / Kabul/Accepted: 15.06.2020
Yayın Tarihi/ Date Published: 28.06.2020

Atıf/Citation: Örçen Güler, İ.& Turan, A. (2020). Kentsel Çevresel Adalet ve Kent Planlaması İlişkisi.
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5, 7-20

Araştırma Makalesi / Research Article

İlke ÖRÇEN GÜLER

Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Kamu Yönetimi Bölümü
orcenilke@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8755-609X

Abdulmenaf TURAN

Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Kamu Yönetimi Bölümü
menafturan@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-7536-7630

Kentsel Çevresel Adalet ve Kent Planlaması İlişkisi* *Urban Environmental Justice and Urban Planning Relationship*

Öz

Çevresel adalet, çevresel kaynakların kullanımında insan doğa ilişkisine ve çevre sorunları nedeniyle ortaya çıkan toplumsal maliyetin toplumun çeşitli kesimleri arasında adil biçimde dağıtımına vurgu yapan bir kavramdır. Ulusal ve yerel düzeyde alınan ekonomik gelişmeye ilişkin kararlar, planlama kararları ve çevresel politika kararlarında çevresel kaynakların sürdürülebilirliğinin, sosyal maliyetin paylaşılması ve kaynak paylaşımında toplumsal kesimler arasında dengenin gözetilmesini gerektirir. Ancak bu denge merkezi ve yerel düzeyde alınan çeşitli planlama ve yer seçim kararları ile hem çevresel değerler hem de dezavantajlı toplumsal gruplar aleyhine bozulmaktadır. Çevresel adalette dengenin bozulması, özellikle sosyo ekonomik açıdan çeşitlilik gösteren ve hem demografik hem de coğrafi olarak giderek büyüyen kentlerde daha belirgin biçimde gözlenmektedir. Özellikle kentsel kaynakların kullanımına ve çeşitli kentsel hizmetlerin görülmesine ilişkin yerel düzeyde alınan kararlarda, çevresel adalet ilkesinin gözetilmesi hem kentsel mekana hem de bu alanda yaşayan insanların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına katkıda bulunacaktır. Başta Avrupa Kentsel Şartı olmak üzere birçok uluslararası düzenlemede kent planlaması ile çevresel adalet arasında çeşitli biçimlerde ilişki kurulduğu görülecektir. Bu çalışma uluslararası sözleşmelerde ve literatürde çevresel adalet kavramı, kentli hakları ve kentsel politikalar arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, mevcut kent planlaması yaklaşımındaki yapısal ve işlevsel değişimleri kentsel çevresel adalet bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel adalet, kent planlaması, kentleşme politikaları, kentli hakları.

* Bu makale 24-26 Ekim 2019 tarihinde düzenlenmiş olan Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu'nda sunulan "Çevresel Adalet ve Kent Planlaması" başlıklı bildirin genişletilmiş halidir.

Abstract

Environmental justice is a concept that emphasizes the relationship between human and nature in the use of environmental resources and the fair distribution of social costs arising from environmental problems among social groups. To ensure environmental justice, decisions related to economic development; planning and environmental issues must consider natural resource sustainability and balance distribution of resource and social cost among social groups. However, planning and site selection decisions affect the balance to the detriment of the environment and disadvantaged social groups. The deterioration of environmental justice is an evident particularly in cities that are growing demographically and geographically. Pursuing the principle of environmental justice, especially in decisions concerning the use of urban resources and the provision of urban services will contribute to both the urban space and the environmental rights of people. In many international regulations, especially the European Urban Charter, it will be seen that there is a relationship between urban planning and environmental justice in various forms. This study will reveal the relationship between the concept of environmental justice, urban rights and urban policies in literature and international conventions especially in the European Urban Charter and examine the structural and functional changes in urban planning and urban policy approach in the context of environmental justice.

Keywords: Environmental justice, urban planning, urban policy, urban rights.

Giriş

Çevresel adalet, çevresel koşulların yarattığı olumlu ve olumsuz sonuçların herhangi bir ayırım gözetmeksizin toplumun tüm kesimleri tarafından eşit olarak paylaşılması gerektiğine vurgu yapan bir kavramdır. Politika kararları, planlama faaliyetleri, kanunlar ve yapılan düzenlemelerle çevresel fayda ve katlanılan sosyal maliyetin ırk, cinsiyet, sosyal sınıf gözetmeksizin tüm kesimler için eşit uygulamalar sağlanması ve eşit sonuçlar doğurmasına ilişkin talepler ABD’de 1990’lı yıllarda toplumsal mücadelelerin konusu iken, hızlı kentleşme ve çevresel sorunların çeşitlenmesi ile birlikte bugün çevresel adalet sosyal, ekonomik ve çevresel eşitsizliklerin bir bütün olarak algılanması, insan hakları alanındaki gelişmeler gibi nedenlerle uluslararası düzeyde devletlerin, uluslararası örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının dikkatini çekmektedir.

Çevresel kalitenin insanlar arası eşitlikle ilgili bir kavram olarak algılanması sonucu, çevresel yağma ve bozulma dünyanın her yerinde genellikle sosyal adalet, eşitlik, haklar ve insanların yaşam kalitesinin bir göstergesi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Küresel ölçekte bakıldığında daha eşit bir gelir dağılımına sahip olan sivil özgürlüklerin ve politik hakların korunduğu, okur yazar oranının

yüksek olduğu ülkelerde hava kirliliği düzeyinin düşük olması, temiz suya erişimin ve genel hijyenin sağlandığı, buna karşılık asgari düzeyde çevresel kalitenin, gelir dağılımında adaletin olmadığı sivil özgürlüklerin korunmadığı, okur yazar oranının düşük olduğu ülkelerde bu oranın daha düşük olduğu görülmektedir. Ulusal ölçekte bakıldığında çevresel problemlerin orantısız bir biçimde yoksullar üzerinde ezici etkilerinden söz edilebilir. Kirlenici faaliyetlerin kaynakları ve çevre üzerinde baskı oluşturan en temel unsur olan üretim ve tüketim ölçeklerinin yüksek olduğu ülkelere ve toplumsal gruplara bakıldığında, yoksul kesimlerin bu olumsuz koşulları yaratmadaki etkisi tartışmasız olarak daha azdır. Ayrıca gelir düzeyi yüksek olan bireylerin ve grupların bu bozulan çevresel kaynaklardan uzakta ve iyi koşullarda yaşamak için seçenekleri varken yoksul kesimlerin aynı olanaklara sahip olmaması nedeniyle çevresel bozulmanın sonuçlarından kaçması mümkün olmamaktadır (Agyeman vd, 2003: 1-2). Bu çelişkilerin en belirgin olarak gözlemlendiği alanlar olarak kentler, çevresel adalet tartışmalarının temelinde yer almaktadır. Kentsel çevresel adalet bağlamında kentsel planlama önemli bir yer tutmaktadır. Kent planlarının kentsel alanın kentsel arazi ve diğer çevresel kaynakların kullanımına ilişkin içerdiği kararlar ile ortaya çıkardığı eşitsizlikler kentsel çevresel adalet kavramında önemli bir yer tutmaktadır.

Çalışmanın amacı, Türkiye’de kentleşme politikaları ve planlama kararlarının kentsel çevresel adalet tartışmalarının artmasıyla birlikte, kent planlaması yaklaşımlarında gözetilen ilkeler bağlamında kentsel çevresel adaleti sağlamadaki rolünü değerlendirmektir. Bu doğrultuda çevresel adalet kavramı ve kentsel çevresel adaletin kent planlaması yaklaşımlarındaki yeri literatür taraması yöntemiyle ele alınacaktır.

1. Çevresel Adalet

Çevresel adalet, ilk kez ABD’de politik bir mücadelenin odak noktası olarak ortaya çıkmıştır. 1980’li yılların ortalarında ırksal eşitlik mücadelelerinin bir parçasını oluşturmuştur. Çevresel adaletle ilişkin mücadele, çevresel koruma talepleri ve insan-insan, insan-çevre ilişkisinde mevcut eşitsizliği farklı bir bakış açısıyla, ırk, sınıf ve cinsiyet temelli olarak ele alır. Çevresel adalet kavramı eşitsizliği yalnızca insanın çevre üzerindeki belirleyici ve değiştirici rolüyle ele almaz aynı zamanda bu eşitsizliğin ırk, cinsiyet ve sınıf ayrımından kaynaklandığını öne sürer.

1980’li yılların ortalarında çevresel adaletle ilişkin mücadelenin hız kazanması, özellikle beyaz ırktan olmayan halkın pestisitlerin yol açtığı kirlilik ve kirlenici tesislerin kendi yaşam alanlarında

kurulmasına karşı yürüttükleri çevreci kampanyaların bir parçası olarak ortaya çıkmış ve zamanla bu kampanyalar, araştırmacıların, akademisyenlerin, politikacıların ve aktivistlerin ilgisini çevresel adalet olgusuna çekmiştir (Beretta, 2012: 137). Çevresel adalet çalışmaları literatürde disiplinler arası bir yaklaşımla çevresel kirliliğin farklı sosyal ve ekonomik sınıflar ile etnik gruplar üzerinde farklı etkileri olduğuna ilişkin yaklaşımla yürütülmüştür. Beyaz ırk dışında kalan insan topluluklarının çevresel zarara daha fazla maruz bırakıldığına ve tehlikeli atık depolama alanlarının konumlandığı yerlere ilişkin alışmalar ABD Genel Muhasebe Bürosu ile başlamıştır. 1983 yılında yapılan ‘‘Tehlikeli Atık Depolama Alanlarının Konumlanması, Toplumların Irksal ve Ekonomik Statleriyle İlişkisi’’ isimli alışma, ABD’nin güneyinde Afro-Amerikan toplulukların, katı atık depolama alanlarına ev sahipliği yaptığını ortaya koymuştur. Bu çalışmayı 1987 yılında Birleşik Hristiyan Kiliselerinin Irksal Eşitlik Komisyonunun ABD’de ‘‘Zehirli Atıklar ve Irk’’ başlıklı, zehirli atık tesislerinin ABD genelinde eşitsiz yerleşimini ortaya koyan çalışma izlemiştir. Çalışmanın sonucunda bu tür atık tesislerinin nerelerde konumlandırılacaklarına ilişkin fikir yürütürken ırkların yaşadıkları alanlara bakmanın yeterli olacağı ortaya çıkmıştır (Mohai vd, 2009: 406). Bu çalışmalarda ön plana çıkan ‘‘evresel ırkçılık’’ kavramı, politika, uygulama ve kararların toplumlari, gruplari, bireylere, etnik kökenlerine göre farklı biçimde etkilemesi olarak tanımlanmış ve ırk, cinsiyet ve sosyal sınıflarla ilişkili çevresel eşitsizlikleri ortaya koyan ve giderilmesi için gelişen mücadele de çevresel eşitlik hareketi olarak adlandırılmıştır (Beretta, 2012: 138). Çevresel eşitsizlik ve adaletsizliğe değinen ve bu alanda çığır açan çalışma, 1990 yılında Robert Bullard tarafından yayımlanan ‘‘Atık Depolama ve Güney Eyaletleri: Irk, Sınıf ve evresel Eşitlik’’ isimli çalışmadır. Bullard evresel adaleti, çevresel ve halk sağlığı yasaları ve düzenlemelerinin tüm halklar ve toplumlar için eşit uygulamalar sağlaması ilkesi olarak tanımlayarak, çevrenin tüm yaşamsal faaliyetlerimizi, fiziksel ve doğal dünyayı kapsadığını aynı zamanda da kültürümüzün bir parçası olduğunu ve adaletin tüm yaşam alanımızda sağlanması gerektiğini öne sürerek çevresel adalet hareketinin temelde çevreciliğin yeniden tanımlanması anlamına geldiğini ifade etmiştir (Mohai vd, 2009: 407).

1990’lı yıllardaki gelişimi içerisinde ‘evresel ırkçılık’ çevresel fayda ve zararın paylaşılmasında sınıflar ve ırklar arasında eşitliğin gzetilmemesini ifade ederek eşitsizliğe vurgu yaparken, çevresel ‘eşitlik’ kavramı çevresel ‘adalet’ kavramı ile yer değişirmiştir. Bunun temel nedeni çevresel adalet savunucularının

adalet kavramını eşitlik ve tarafsızlık kavramlarını da içeren daha geniş bir anlamla yorumlaması ve temel hareket noktalarının eşit paylaşım olmasıdır. Eşit paylaşım çevresel adaletin süreç olarak geliştirilmesinde ve adaletin dağıtımında eşitliği içermektedir. Çevresel zararın kaynağında önlenmesi ve bu süreçte hiçbir toplumsal etnik grup, sınıf ya da cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin herkesin zarara yol açacak faaliyetin gerçekleştirilmesi için alınacak kararlara ve politika belirleme süreçlerine eşit oranda katılmasını sağlama çevresel adaletin bir süreç olarak sağlanmasını, oluşabilecek çevresel zarardan doğan maliyetin ve çevresel faydanın paylaşımında sınıf, cinsiyet ya da etnik köken ayrımı yapılmaması da çevresel adaletin dağıtımında eşitliği vurgular (Agyeman vd, 2003: 6-7). Bu süreçte çevresel adalet kavramının yerleşmesinde önemli rol oynayan bir gelişme 1991 yılında düzenlenen Ulusal Renkli Halklar Çevresel Liderlik Zirvesi'nde kabul edilen Çevresel Adalet İlkeleri olmuştur. Metnin önsözünde dünyanın tüm renkli ırklarının halklarına ait toplumların yok edilmesi, topraklarının ellerinden alınmasına karşı birleşerek, kültürlerini, dillerini ve doğal dünyaya ilişkin inançlarını kutlamak, çevresel adaleti desteklemek, çevresel olarak güvenli yaşam alanlarını geliştirecek ekonomik alternatifler üretmek, toplumlarının ve topraklarının zehirlenmesi ve insanların soykırımı uğraması ile sonuçlanan kolonizasyon ve baskılarla yok sayılan politik, ekonomik ve kültürel bağımsızlıklarının korunması için çevresel adalet ilkelerinin kabul edildiği belirtilmiştir (Environmental Justice Platform, 1991). Çevresel Adalet İlkelerinin genel çerçevesine bakıldığında geniş bir ahlaki sorumluluk ilkesiyle hem türler arası hem de insanlar arası eşitliği sağlamak için politik, hukuki ve ekonomik bir yapı öneren, bu amaçla toplumların değerlerini korumalarına olanak sağlayacak biçimde iş birliğini ve toplumsal hareketleri destekleyen bir yaklaşımla hazırlandığını ve bu yönüyle insan-çevre ilişkisine yeni bakış açısı getirebilecek bir yönü vardır (Taylor, 2000: 540-541).

Yapılan çalışmalar ve çevresel adalet hareketleri sonucu Amerikan Kongresi bünyesindeki Afro-Amerikan üyelerin oluşturduğu grup Amerikan Çevre Koruma Ajansı ile bir araya gelerek çevresel adaletsizliğe neden olan uygulamalara yönelik bir ortak çalışma yapmış bunun sonucu Çevre Koruma Ajansı harekete geçerek bünyesinde “Çevresel Eşitlik Çalışma Grubu” oluşturulmuştur. Kurul ırksal azınlıkların ve düşük gelirli grupların nüfusun geneline oranla çevresel risklere daha fazla maruz kaldığı iddiasını araştırarak 1992 yılında “Çevresel Risk: Tüm Toplumlar İçin Riski Azaltmak” başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Raporun sonucunda

özellikle Kongre üyelerinin de önerileri üzerine Çevresel Eşitlik Bürosu kurulmuştur. 1994 yılında ismi Çevresel Adalet Bürosu olarak değiştirilmiştir. 1994 yılında yayımlanan 12898 sayılı “Azınlıklar ve Düşük Gelirli Topluluklar İçin Federal Eylemler” başlıklı kararname ile sivil bir girişim federal bir zorunluluğa dönüşmüş, 1995 yılında Çevresel Adalet Stratejisi hazırlanmış (Beretta, 2012: 139), böylece çevresel adalet kavramı yalnızca toplumsal olarak tartışılan bir kavram olmaktan çıkarak federal düzeydeki tüm kamusal politikalara entegre edilen genel bir ilke haline gelmiştir (Laurent, 2011: 1846). Stratejide çevresel adalet, çevresel kanun, düzenleme ve politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasında ırk, renk, etnik köken ya da gelir düzeyine bakılmaksızın tüm insanların eşit muamele görmesi ve anlamlı biçimde katılımının sağlanması olarak tanımlanarak, herkesin çevre ve sağlık açısından ortaya çıkabilecek zararlardan eşit biçimde korunması ve sağlıklı bir çevrede yaşamak, öğrenmek ve çalışmak için karar alma süreçlerine eşit ölçüde katılımının sağlanması ile buna ulaşılabileceği belirtilmiştir (Laurent, 2011: 1847).

Çevresel adalet kavramı politik ve akademik çevrelerce kabul gördükçe ABD sınırlarını aşarak uluslararası düzeyde faaliyet gösteren kurumların gündemlerine girmiştir. Bunun bir sonucu olarak da Avrupa Birliği (AB) de kavramın gelişiminde önemli rol oynamıştır. Avrupa’da kavramın gelişimi ABD’den farklı olarak sosyal adalet çerçevesinde olmuştur. Avrupa’da çevresel adalet ekonomik gelişme sonucu çevresel sorunların etkilerinin küresel, ulusal, yerel ve bölgesel düzeyde ortaya çıkardığı eşitsizlikler çerçevesinde bir sorun alanı olarak ortaya çıkmıştır (Laurent, 2011: 1848). Çevresel ve sosyal çerçeveden ele alınan çevresel adalet AB’de üye devletler ve kurumları aracılığıyla gelişmiştir. Bu anlamda çevresel adalet ilkesinden ilk kez söz edebileceğimiz kurumsal düzenleme, 1998 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu Bilgiye Erişim, Karar Alma Süreçlerine Halkın Katılımı ve Çevresel Konularda Yargıya Başvuru (Aarhus) Sözleşmesi’dir. Sözleşmenin 1. maddesinde, şimdiki ve gelecek kuşakların her bir bireyinin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını korumak ve geliştirmek için bilgiye erişim, karar alma süreçlerine halkın katılımı ve çevresel konularda yargıya erişim hakkını garanti altına alır ifadesi yer almaktadır. Üye devletlerin kendi sınırlarındaki kamusal politikalarda çevresel adalet ilkesine yer vermesi 2000’li yılların başlarında gerçekleşmiştir. 2002 yılında, İskoçya Başbakanı İskoçya’da öncelikli olarak çevresel açıdan dikkate alınması gereken grupların sanayi kirliliği, araç emisyonu, çöplerle dolu sokaklar ve grafitilerle kaplı duvarlar arasında kötü yaşam

kalitesi süren düşük gelirli nüfus olduğunu ve yaşam kalitesinin sağlanması için çevresel adalet taleplerinin karşılanması gerektiğini, çevresel ve sosyal adaletin politika ve öncelikleri arasında yer aldığını belirtmiştir. 2007 yılında İngiltere’de yayınlanan bir raporda Çevre Ajansı çevresel eşitsizliğin İngiltere’de önemli bir sorun olduğunu öne sürerek düşük yerel çevresel kalite ve çevresel mal ve hizmetlere erişimde farklılaşan olanakların toplulukların çevresel risklere maruz kalma riskini arttırdığı gibi etkilerinin de farklı olmasına neden olduğunu bunun da en çok yoksul ve sosyal olarak dışlanmış toplulukları etkilediğini öne sürmüştür (Laurent, 2011: 1848). Çevresel adaletin Avrupa’daki gelişimine bakıldığında sürdürülebilir gelişmenin eşitlik ve adalet yaklaşımının etkileri belirgin olarak görülmektedir. Sürdürülebilir gelişmenin kuşaklararası ve kuşak içi adalet olgusunu güçlendirmiştir. Sürdürülebilir gelişmenin özellikle kaynak paylaşımı ve dağıtımı konusunda gelecek kuşakların haklarının gözetilmesi gerekliliği kuşaklararası adaleti ön plana çıkarırken, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevresel kaynakların geliştirilmesiyle mümkün olabileceğine ilişkin vurgusu kuşak içi adaleti sağlamaya yöneliktir. İskoçya ve İngiltere’deki gelişmeler ve Aarhus Sözleşmesi’nin temel yaklaşımına bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir.

2. Kentsel Çevresel Adalet

Kentler, insan eliyle üretilmiş, sosyal, ekonomik ve çevresel öğeleri içeren ve bu öğelerin birbirleriyle ilişkileri doğrultusunda gelişen alanlardır. Kentsel çevreyi biçimlendiren ekonomik, sosyal ve politik unsurlar olmuştur. Tarihin hemen hemen her döneminde farklı kültürlerden farklı sosyo ekonomik sınıflardan insanların bir arada yaşadığı alanlar olmaları nedeniyle yaşam ve çalışma koşulları açısından farklı fiziksel çevresel özellikler göstermişlerdir. Bu farklı özellikler beraberinde kentte yaşayan kesimler arasında da eşitsizlikler yaratmıştır. Özellikle 19. yy’dan itibaren sanayileşme ve buna bağlı olarak da kentleşmenin hızlanması kentsel alanların gelişiminin kentte yaşayanlar açısından yarattığı eşitsizlikler açısından dikkat çekicidir. Fiziksel çevredeki bozulmanın etkileri şiddetle hissedilmeye başlanmış olup dönemin kentlerine ilişkin yapılan çalışmalar özellikle kentsel alanların çevresel özelliklerinin yarattığı sağlıksız yaşam koşullarını ön plana çıkarmıştır. Bu sağlıksız yaşam koşulları, doğal çevrenin dönüştürülmesi ve sosyal ilişkilerin değişimi sanayileşmeye bağlı kentleşme sürecinden kaynaklanmış ve sonuç özellikle kentlerin düşük gelirli işçi gruplarını etkilemiştir. 20. yy’a gelindiğinde kentsel alanların göçlerle, plansız büyümeleri hızlanmış kentsel alanlar hem

sosyo-ekonomik hem kültürel açıdan değişime uğramıştır. Bu süreçte kentsel gelişimde eşitlik azınlıklar (etnik ve kültürel) ve dezavantajlı gruplar (düşük gelirli, işsiz ve eğitimsiz) aleyhine bozulmaya başlamıştır. 20. yy'ın sonları ve 21. yy küreselleşme ve neo-liberal politikalar doğrultusunda planlanan ve gelişen kentler sosyo-ekonomik açıdan barındırdığı çeşitlilik ve politika uygulamaları sonucunda tartışmalı alanlar haline gelmişlerdir.

Çevresel adalet kentsel alanda, özellikle düşük gelirli nüfus, renkli ırklar, azınlıklar ve dezavantajlı grupların yaşadığı, yerler için önemli bir sorundur. Sosyal ve ekonomik olanaklardan yoksunluk, kaynaklara erişim olanaklarının sınırlı olması kentsel nüfusun bu kesimlerini çevresel kalitenin daha düşük olduğu yerlerde yaşamak durumunda bırakmıştır. Buna ek olarak politik alandan da dışlanma ve yönetsel ilgisizlik kentsel alanda çevresel eşitsizliklerin belirgin hale gelmesine neden olmaktadır. (Corburn, 2017: 61). Bu durum kentsel alanda çevresel adalet tartışmalarının, ekonomik ve sosyal boyutları olan çevresel eşitsizliklerden kaynaklandığını göstermektedir. Kentsel evresel adaletin ekonomik boyutu kaynak ve arazi kullanımına ilişkin düzenlemelerle yakından ilişkiliyken diğer sosyal boyutu kentsel alanda farklı nüfus gruplarının yaşıyor olmasıyla ilgilidir (Gelobter, 1994: 845).

Kentsel alanda kaynak ve arazi kullanımına ilişkin politika ve kararlar kaynakların ve arazinin ulaşılabilir olmasına olanak sağlaması bakımından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle kentsel arazinin ekonomik olarak değişim değeri ile kullanım değeri arasındaki farkın arazi kullanım ve planlama kararları ile açılması kentsel çevresel adalet bağlamında önemli bir tartışma konusudur. Planlama kararları ile kentsel arazinin çeşitli amaçlara göre geliştirilmesi ya da yeniden düzenlenmesi sonucu kullanım ve değişim değerleri de değişim gösterir. Bu kararlarla kentsel arazinin bedelini belirleyenler ile bu arazileri kullananlar arasında yaşanan çelişki ve çatışmalar kentsel alanda yaşanan çevresel mücadelenin temel bileşenlerindedir (Gelobter, 1994: 845). Bununla birlikte arazilerin kullanım amaçları belirlenirken özellikle çevresel açıdan belirgin ve olumsuz sonuçlar doğurabilecek arazi kullanım kararları kentte yerleşim için uygun olmayan alanlar yaratarak bu alanlarda çevresel kalitenin bozulması bağlamında eşitsizlik yaratmaktadır. Çevresel ve kentsel planlama kararlarıyla kentsel arazi ve kaynak dağılımında eşitsizliğe ek olarak, bu alanlarda yaşayanların karar alma süreçlerine katılım olanaklarının sağlanmaması kentsel alanda çevresel adalet dengesini bozmaktadır. Bu bağlamda kentte yaşayan çeşitli sosyo-ekonomik, etnik ve dezavantajlı gruplar arasında eşitliği gözeten ve katılımcı

yaklaşımların kentsel çevresel adaleti sağlamada önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

3. Kent Planlaması Yaklaşımları ve Kentsel Çevresel Adalet

Kamu Yönetimi Sözlüğü'nde planlama, "... önceden saptanmış hedef ya da hedefler, yine önceden saptanmış sürede ulaşmak için izlenecek yön ve yöntemleri belirleme eylemi" olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt vd., 1998:206. akt. Kalabalık, 2014:43). Kent planlaması ise "Ulusal bir yerleşme ve kalkınma planı çerçevesi içinde bilimsel yöntemlere göre yapılan araştırmalara dayanarak, plan, program ve projelerin hazırlanmasını ve bu amaçla girişilecek çabaların gerçekleştirilmesini de kapsayan bir sanat ve çalışma alanı" şeklinde tanımlanmaktadır (Yavuz, 1955. akt. Keleş, 2017:114). Öte yandan Keleş (2017:115) kent ve bölge planlaması kavramını da içerecek şekilde bir genişliğe sahip olan çevre planlaması kavramının da kullanılmaya başlandığını, ancak Kentbilim (Şehircilik) sözcüğünün hem kapsamının genişliği hem de çevre sorunlarını da kapsaması bakımından tercih edildiğini belirtmektedir. Bu kavramsal değerlendirmelerin ötesinde her bir kuramsal yaklaşımın içinden yükseldiği zaman ve toplumsal koşullara göre planlama kavramına ve dolayısıyla kent planlaması kavramına yüklenen anlam ve işlevler de farklılıklar göstermiştir.

Gerek modern gerekse ondan önceki kent ve kentleşme süreçlerinde planlama en temel olgulardan biri olarak göze çarpmaktadır. Antik Yunan kentlerinden Mezopotamya kentlerine ilk uygarlıkların kentlerinin genel olarak bir plan dahilinde gelişme gösterdikleri bilinmektedir. Ancak sanayileşme süreciyle birlikte kent planlaması olgusunun kentleşme açısından önemi ve niteliği farklılaşmıştır. Toplumsal gelişmelere koşut olarak kent planlamasına yüklenen anlam da gittikçe önem kazanmıştır. Kent planlaması bu süreçte fiziksel ve estetik düzenlemeleri ön plana alan yaklaşımlardan, kentlerin sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yönlerini de içeren yeni kuramlara doğru bir gelişme izlemiştir. Böylece klasik kent planlamasından, geniş kapsamlı kent planlamasına, oradan da çoğulcu planlama anlayışına dek uzanan bir süreç yaşanmıştır (Ersoy, 2007). Bu süreç ana hatlarıyla aşağıdaki başlıklarda ele alınacaktır.

Klasik Kent Planlaması Yaklaşımı: Özellikle sanayileşme sürecinin ilk aşamalarında sanayileşmenin etkisiyle kentlerde yaşam koşullarının olumsuz etkilenmesi ile kentlerin fiziksel ve estetik açıdan planlanmasına odaklanılmıştır. 20 yy.'a gelindiğinde kentlerin

büyüme süreçlerine ve eğilimlerin yönelik kentlerin farklı işlevlerine ayrılmış fiziksel mekânların yaratılmasına odaklanan klasik planlama anlayışı planlamayı teknik bir işlev olarak ele almıştır (Özbek Sönmez, 2012: 286). Planlama sürecinde, etüd ve araştırma, fiilen plan yapma ve planı uygulama aşamalarını içeren bu yaklaşımın, kentler için alternatif planlar hazırlamaya elverişli olmadığı, daha çok fiziksel çevre ile toplumsal bozukluklar arasında bir nedensellik ilişkisi bulunduğu varsayımından hareket edildiği belirtilmektedir (Keleş, 2017: 145-146).

Geniş Kapsamlı Kent Planlaması: Bu yaklaşımda planlama bir toprak kullanım planı değil kentin tüm gelişmesinin bir aracı olarak görülmekte, fiziksel yönlerin ötesinde kentin toplumsal, ekonomik ve yönetsel yönleri de dikkate alınır (Keleş, 2017: 148). 2. Dünya Savaşı'nın ardından geniş kapsamlı ve akılcı planlama anlayışı yararcılık felsefesine dayanarak tek tek bireylerin değil toplumun refahını en çoğa çıkarmayı benimsemekte (Ersoy, 2007: 75) ve kamu yararının sağlanmasına yönelik düzenlemeleri devletin hakim ideolojik bakış açısıyla hedef almaktadır (Özbek Sönmez, 2012: 286-287).

Çoğulcu ve Savunucu Planlama: Günümüzde kent planlaması yalnızca kentsel estetiği değil, kentin sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel özellikleri açısından da planlanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda kent planlamasının toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir niteliği olması gerekmektedir. Bu gelişmeler sonucunda Paul Davidoff tarafından 1960'lı yıllarda geliştirilen Savunmacı Planlama yaklaşımı toplumun farklı kesimlerinin özellikle de yoksul kesimlerinin çıkarlarını gözetken birden çok plan yapılması fikrine dayanması bakımından dikkat çekicidir (Ersoy, 2007: 199). Bu yıllar hem ABD hem de Avrupa'da önemli toplumsal gelişmeler yaşandığı yıllardır. Özellikle ABD'de kentsel planlamanın toplumun elit kesiminin çıkarlarına uygun bir biçimde düzenlenmiş olduğuna yönelik eleştiriler, özellikle de dışlanan kent yoksulları, azınlıklar ve renkli ırktan olan nüfusun daha fazla hak talebinde bulunması (Ersoy, 2007:222-223) Savunmacı Planlama yaklaşımının benimsenmesine de yol açmıştır.

Davidoff'a (2013) göre yoksulluk ve ırkçılık planlamanın ahlaki olarak yönelmesi gereken bir zorunluluk olup, planlamanın toplumun çeşitli kesimleri arasında kaynaklara ulaşmak açısından mevcut farklılıkların ortaya çıkardığı olumsuz sosyal koşulların giderilmesinde yeniden dağıtıcı bir yaklaşım benimsemesi

gerekmektedir, ancak bu koşullarda adalet ve eşitlik sağlanabilir. Savunmacı planlamanın temel aldığı etik değer olarak adaletin ve eşitliğin sağlanması Davidoff'un görüşünde yer verdiği yeniden dağıtımın hakça yapılması ile sağlanabilir. Adalet bu çerçevede sosyal adaleti temsil etmekte ve sosyal adalet, daha büyük kesimlerin çıkarları karşısında küçük grupların haklarının feda edilmesi yaklaşımını kabul etmemektedir (Ersoy, 2007: 77). Bu yaklaşımı benimseyen bir başka görüş Herbert Gans tarafından öne sürülen, kentsel yoksulluğun azaltılması ve kentsel toplumda dezavantajlıların koşullarının iyileştirilmesi konusunda planlıların sorumlulukları olduğuna ilişkin görüştür (Özbek Sönmez, 2012: 287). Planlama yaklaşımlarındaki bu dönüşüm sonucunda planlamanın yalnızca kentlerin fiziksel koşullarını değil aynı zamanda sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarını da dikkate alıp geliştirmeyi hedeflemesi gerektiği yönündeki düşünce çevresel adalet hareketinin temel hareket noktası ile örtüşmektedir. Çevresel adalet hareketi çevresel iyi ve/veya kötü ile fayda ve zararın hakça paylaşılması, bu bağlamda toplumun çeşitli kesimleri arasında ekonomik, politik ve yönetsel kararlarla yol açılan ayrımcılığın ortadan kaldırılması talebiyle hareket etmektedir. Kentsel alanda ortaya çıkabilecek eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasında planlamanın rolü dikkate alındığında Savunmacı Planlama yaklaşımının hem tarihsel hem de olgusal olarak çevresel adalet kavramı ile yakınlığı önem kazanmaktadır.

Kentsel alanda çevresel adalet kentsel kaynakların ve çevresel iyi ve/veya kötünün yeniden bölüşümün hakça sağlanması olarak ele alındığında kentsel gelişme ve kentte yaşayan nüfusun kentlerin gelişimi sürecinde sahip oldukları haklar ile ilişkili olarak uluslararası düzeyde yapılan düzenlemelerin de kentsel çevresel adaleti sağlamada planlama yaklaşımlarını geliştirici bir rolü olmuştur. Kentsel gelişme bağlamında en önemli uluslararası belgelerden biri olan, Avrupa Konseyi tarafından 1992 yılında kabul edilen ve 2008 yılında yenilenen Avrupa Kentsel Şartı'nın hükümleri esasında çoğulculuğa odaklanan Savunmacı Planlama anlayışı ile ortak bir zemini paylaştığı söylenebilir. Avrupa Kentsel Şartı'nda temel kentli hakları sıralandıktan sonra, bu haklardan kentte yaşayan herkesin yaş, cinsiyet, etnik köken, dil, din, siyasal düşünce ve sosyo-ekonomik statü ayrımı gözetmeksizin yararlanabileceği ifade edilmektedir. Avrupa Kentsel Şartı'nda yer alan temel kentli haklarının, her türlü kirlilikten, bozuk, çarpık kentsel çevrelerden arınma hakkı, yaşadığı kentsel çevreyi demokratik koşullarda denetleyebilme hakkı, insanlık onuruna yaraşır bir konut edinebilme hakkı, sağlık ve kültür hizmetlerinden yararlanma hakkı ve dolaşım özgürlüğü (Keleş ve

Mengi, 2014: 44-45) biçiminde sıralanmıştır. 2008 yılında yenilenen Avrupa Kentsel Şartı II: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto'da kentlerdeki mekânsal eşitliğin kaynakların yeniden dağıtımı ile mümkün olabileceği belirtilerek, sürdürülebilir kentsel gelişmenin sosyal eşitlik sağlanmadan gerçekleşmeyeceği öne sürülmüştür. Bununla birlikte kentlerin tek başlarına değil yayılım alanları ve diğer kentlerle ilişkileri bağlamında değerlendirilerek kentlerde yoksulluğun, sosyal ve mekânsal farklılıklarla belirgin hale geldiği, yoksulluğa ek olarak kentlerin dezavantajlı gruplarının özellikle çevresel bozulmanın en fazla olduğu alanlarda yoğunlaşmış olmasının eşitsizlikleri bütünleştirdiği ifade edilmiştir. Sürdürülebilir gelişme kentsel alandaki sosyoekonomik ve çevresel adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri gidermek için uygun politikaların geliştirilmesinde yol gösterici ilke olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde sürdürülebilir gelişmenin ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmeyi birlikte gerçekleştirmek ve bu süreçte kuşak içi ve kuşaklararası adaleti sağlamak temel hedefine uygun olarak yoksulluk ve mekânsal eşitsizlikleri gidermeyi amaçlayan ve kaynaklara erişimde eşitliği hedef alan yeniden dağıtım prensibini ve katılımcılığı temel alan planlama yaklaşımları esas olmaktadır.

Sonuç

Çevresel adalet, çevresel kaynakların paylaşılmasını içerdiği gibi, çevresel unsurların değişikliğe uğramasının olumlu ve olumsuz sonuçlarının paylaşılmasını da içermektedir. Bu anlamda gerek kaynak kullanımı gerekse kaynak kullanımından sağlanan fayda ve zararın bölüşümünde kentsel alanlarda adaletsizlik daha belirgin olarak gözlenmektedir. Bu dengesizliğin daha belirgin olarak gözlenmesi kentsel alanlarda yapısal olarak sosyo-ekonomik çeşitlilikten fazla olması yanında kültürel ve etnik çeşitliliklerden de kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte kentlerin gelişimine yönelik oluşturulan politikalar, yönetsel mekanizmalar ve planlama faaliyetleri ile mevcut eşitsizlikler daha belirgin hale gelmektedir. Bununla birlikte kentsel alanların giderek büyümesi ve büyüyen kentlerin birbirinden bağımsız olarak ele alınan sorunları ve özellikleri eşitsizliklerin etkilerini giderek arttırmakta ve etki alanını genişletmektedir. Bu durum kentsel alandaki sosyo-ekonomik ve çevresel alandaki eşitsizliklerin kentlerdeki yoksul kesimler ile dezavantajlı gruplar aleyhine genişlemesi ve çevresel adaletin bozulması sonucunu doğurmaktadır.

Bu bağlamda kentsel gelişmeye yönelik kararlar içerisinde kentsel alanların planlanması bu eşitsizlikleri belirginleştirmede ve ortadan kaldırmada önemli bir rol oynar. Kent planlaması yaklaşımlarında gözlenen değişimler bu rolün önemini ortaya koymaktadır. Kent planlamasında temel alınan yaklaşımların estetik ve fiziksel kusurları ortadan kaldırarak toplumsal sorunların çözülebileceği düşüncesinden, sosyo-ekonomik, kültürel ve çevresel gelişmeyi hedefleyen ve çevresel kaynakların eşit biçimde paylaşılmasını gözeten katılımcı yaklaşımlara doğru dönüşümü kentsel alandaki eşitsizliklerin giderilmesi yönündeki toplumsal talepler ve uluslararası düzeydeki düzenlemelerle birlikte gerçekleştirmiştir. Kent planlamasında toplumun çeşitli kesimlerinin çıkarlarını gözetmek ve kentsel kaynakların yeniden paylaşımı yoluyla sosyal adaletin sağlanmasını hedefleyen bir yaklaşım benimseyen Savunmacı Planlama yaklaşımı kentsel çevresel adaletin sağlanması açısından önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Savunmacı Planlama yaklaşımının dayandığı çoğulculuk anlayışı toplumun tüm kesimlerinin temsil edilmesini sağlamak amacıyla katılımcılığı desteklemektedir. Sürdürülebilir gelişmenin adalet yaklaşımının kuşak içi ve kuşaklararası adaleti gözetten bir kaynak kullanma ilkesini benimsemiş olması, çevresel adaletin kaynak bölüşümü talepleriyle, gelişmeyi ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları ile ele alması çevresel adaletin sosyal adalet anlayışıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir gelişme hedeflerinin çevresel adalet talepleriyle örtüşmesi, kentsel çevresel adaletin sürdürülebilir kentsel gelişme politikaları yoluyla gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Savunmacı Planlama yaklaşımının sosyal adaleti sağlamaya yönelik etik temeli ve kaynakların hakça paylaşımını sağlama hedefi aynı zamanda sürdürülebilir kentsel gelişmeyi de gerçekleştirmek açısından önemli bir araç olarak değerlendirilebileceğini ve kentsel çevresel adaletin temel ilkelerini desteklediğini göstermektedir. Bu çerçeveden ele alındığında Savunmacı Planlama yaklaşımı uluslararası düzeyde belirlenmiş ve kabul görmüş olan belgelerde de yer alan ve temel insan hakları olarak kabul edilmiş olan kentli hakları ve çevre haklarını da hayata geçirmek yolunda önemli bir araç olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de planlama çalışmalarının araştırmanın temel konusunu oluşturan kentsel alanlarda arazi kullanım ve kaynak paylaşımında adaleti sağlamaya yönelik, sürdürülebilir kentsel gelişmeyi hedef alan yaklaşımları benimseyerek giderek artan eşitsizliği gidermeye dönük uygulamalara olanak tanınması kentleşme politikalarının odak noktası olmalıdır.

Kaynakça

- Agyeman, J., vd. (2003). Joined-up Thinking: Bringing Together Sustainability, Environmental Justice and Equity, (Ed. J. AGYEMAN vd.), *Just Sustainabilities: Development in an Unequal World* içinde (1-19), UK ve USA.
- Beretta, I. (2012). Some Highlights on the Concept of Environmental Justice and Its Use, *e-cadernos CES*, 17, 136-162.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T. ve Sezen, S. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Corburn, J. (2017). Concepts for Studying Urban Environmental Justice. *Curr Envir Health Rpt.*, 4, 61-67.
- Davidoff, P. (2013). Redistributive Function in Planning: Creating Greater Equity Among Citizens of Communities, (Ed. Burchell R.,W. ve Sternlieb G.), *Planning Theory A Search for Future Directions* içinde, Transaction Publishers. 08.10.2019 tarihinde https://books.google.com.tr/books?id=4ZdeGD271IgC&prints=ec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false adresinden alınmıştır.
- Ersoy, M. (2007). *Kentsel Planlama Kuramları*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Ersoy, M. (2007), Planlamada Etik Değerler: Eşitlik ve Sosyal Adalet, *Planlama Meslek Alanı: Geçmişten Geleceğe*, 31. Dünya Şehircilik Kolokyum Kitabı, TMMOB, ŞPO, 73-86.
- Gelobter, M. (1994). The Meaning of Urban Environmental Justice. *Fordham Urban Law Journal*, 21 (3), 841-856.
- Kalabalık, H. (2014). *İmar Hukuku Dersleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Keleş, R. ve Mengi, A. (2014). *İmar Hukuku*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Keleş, R. (2017). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Laurent, E. (2011). Issues in Environmental Justice within the European Union. *Ecological Economies*, 70, 1846-1853.
- Mohai P. vd. (2009). Environmental Justice, *Annual Review of Environment and Resoruces*, 34, 405-430.
- Sönmez, Ö.İ. (2012). Kent Planlama ve Adalet İlişkisinin Değişen İçeriği. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 24 (98), 288-300.
- Principles of Environmental Justice*, 1991, 25.09.2019 tarihinde <https://www.ejnet.org/ej/principles.html> adresinden alınmıştır.
- Taylor, D.E. (2000). The Rise of the Environmental Justice Paradigm: Injustice Framing and the Social Construction of Environmental Discourses, *American Behavioral Scientist*, 43 (4), 508-580.
- Yavuz, F. (1955). *Şehircilik*. Ankara: AÜ SBF Yayını.

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
ISSN: 2630-600X

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi - Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 5 - Sayfa/Page: 21-48
Makale Bilgisi / Article Info / Geliş/Received: 19.01.2020 / Kabul/Accepted: 23.04.2020
Yayın Tarihi/ Date Published: 28.06.2020

Atf/Citation: Duman, A. (2020). İslâm'ın İlk Döneminde Mübâreze Geleneği.
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5, 21-48

Araştırma Makalesi / Research Article

Abdullah DUMAN

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
abduman@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9216-3100

İslâm'ın İlk Döneminde Mübâreze Geleneği *One-On-One War Tradition in the First Period of Islam*

Öz

Tarihin oluşmasında temel unsur fitrat kanunlarıdır. Fıtrat kanunları değişmedikçe tarihin akışının değişmesi mümkün değildir. İnsan var oldukça bu kanunlar da var olacaktır. Fıtrat kanunları var oldukça da dünyada savaşsız bir dönem yaşanmayacaktır. Tarihi hadiseler dikkatli bir şekilde incelenirse geçmiş ve gelecekte yaşanan olayların hemen hemen hiç değişmediği görülecektir. İbn Haldun'un ifadesi ile geçmiş geleceğe suyun suya benzemesinden daha fazla benzemektedir. Hadiselerin birbirine bu kadar benzemesinin temel sebebi insanda var olan sevgi, aşk, muhabbet, öfke, kin, nefret ve doymak bilmeyen hırs gibi donanımlardır. Bu donanımların sebep olduğu savaşlar ise kazanma üzerine kurgulanmaktadır. Bunun için de insanlar girmiş oldukları savaşı kazanmak için tarihin akışı içinde çeşitli strateji ve taktikler geliştirmişlerdir. Bu strateji ve taktiklerden birisi de mübârezedir. Mübârezenin amacı, kazanan tarafın moralini ve cesaretini artırarak karşı tarafa üstünlük sağlamaktır. Mübâreze tarihte bilinen ve çok sayıda millet tarafından uygulanan bir mücadele şeklidir. Bununla birlikte bu mücadele şeklinin örneklerine ve şekline kaynaklarda sıkça rastlanmamaktadır. Bu çalışmada Asr-ı Saadet ve Hulafâ-i Râşidîn döneminde Araplarda mübâreze geleneği araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Strateji, Mübâreze, Tarih, Kahraman

Abstract

The basic element in the formation of history is the laws of human nature. It is not possible to change the course of history unless the laws of human nature are changed. As long as there is human, these laws will also exist. As long as there are laws of human nature, there will be no war-free period in the world. If historical events are analyzed carefully, it will be seen that the past and future events have hardly changed. With the testimony of Ibn Khaldun, the past is more resemble the future than resembling water to water. The main reason why events are so similar to each other are equipment such as love, affection, compassion, anger, hatred, hate and insatiable ambition. Battles caused by these equipments are fictionalized on winning. For this, people have developed various strategies and tactics in the course of history to win the wars they have entered. One of these strategies and tactics is one on one war (mubaraze). The aim of the one on one war is to increase the morale and courage of the winning party and to gain superiority to the other party. The one-on-one war is a form of struggle known in history and practiced by a large number of nations. However, examples and shape of this form of struggle are not frequently encountered in sources. In this study, one on one war tradition in Arabs during the period of Happeness Age and the Four Caliphs was investigated.

Keywords: War, Strategy, One-on-One War, History, Hero

Giriş

Mübâreze Arapçada, *ortaya çıkmak, mücadele için meydana çıkmak, belirlemek, öne çıkmak ve meydan okumak* gibi anlamları olan *beraze* fiilinden türemektedir. *Bâraze mübâreze etmek, meydan okumak, kılıç veya benzeri silahlarla mücadele etmek veya müsabakada bulunmak* demektir. Mübâreze ise *musâbaka, karşılaşma, maç, düello* ve *mübâreze* anlamlarına gelmektedir. (İbrahim Mustafa vd., 1986: I, 48, 49; Mutçalı, 1925: 74, 74) Mübârezenin, iki ordu karşı karşıya geldiklerinde taraflardan birer veya daha fazla savaşçının meydana çıkıp birebir eşleşerek ölümüne vuruşması şeklinde genel bir tanımı yapılabilir. (Duman, 2018: 853)

Bununla birlikte bu genel tanım, bu tür bir savaş şeklinin bütün boyutlarını içinde barındırmamaktadır. Çünkü kaynaklarda mübâreze, sadece savaş başlamadan bir veya birden fazla yiğidin ölümüne vuruşması şeklinde görülmemektedir. Zaman zaman savaşın kızıştığı bir anda iki kahraman karşı karşıya gelmekte ve kozlarını paylaşmaktadır. Bazen bir savaşçı arkasında herhangi bir güç olmaksızın bir orduya tek başına meydan okuyabilmektedir. Yine kayıtlarda iki ordu karşılaştıklarında, kendine hâkim olamayan bir askerin karşı tarafa tek başına saldırıya geçtiği ve öldürülünceye kadar savaşmaya devam ettiği veya kendine meydan okunan bir

savaşçının mübârezeye çıkmadığı örneklere yer verilmektedir. Bu durumda *meydan okuma ve cevap verme* şeklinde yapacağımız kısa bir tarif de mübâreze sahnelerini bütün yönleri ile ortaya koyacak bir tanımlama olabilir. (Duman, 2018: 853)

Mübâreze, çok sayıda millet tarafından bilinen ve uygulanan bir savaştır. Bulabildiğimiz örneklerden bu savaş şeklinin Araplar, Filistinliler, İsraililer, Yunanlılar, Hintliler, Persler, Gürcüler, Çinliler, Gurlular, Bizanslılar ve Türkler arasında yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Mübâreze geleneğinin tarihçesi ise milattan öncelere kadar uzanmaktadır.

Bu mücadele şekli ile ilgili nakillere, tarihî kayıtlarda rastlandığı gibi Semâvî kitapların ayetlerinde de şahit olunmaktadır. Kur'ân'da anlatılan Tâlût ve Câlût kıssası bu konuya çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bakara Suresi, 249, 250 ve 251. ayetlerde nice güçsüz ancak inanmış topluluğun çok sayıda güçlü ancak inançsız topluluğa galebe çalmaları konusu anlatılmaktadır. Zikredilen ayetlerde, Câlût'un ordusuna karşı yürürken Tâlût'un askerlerinin maruz kaldıkları bir imtihana yer verilmektedir. Buna göre Allah, Tâlût'un askerlerine rastladıkları bir nehirden bir avuçtan fazla su içmelerini yasaklar. En fazla bir avuca izin verildiği halde fazla miktarda su içen askerler Câlût'un ordusu ile karşılaştıklarında kendilerinde bir güçsüzlük hissederler ve savaştan kaçınırlar. İtaatkâr davranıp nehirden su içmeyen veya emredildiği gibi sadece bir avuç içen askerler ise imtihanı kazanırlar. Onlar düşmanı ve ihtişamını gördüklerinde korkuya kapılmazlar. Nitekim Câlût'un ordularını perişan edip savaştan galip çıkanlar da bu bir avuç asker olur. Bu arada Tâlût'un ordusunda bulunan Dâvud (a.s.) mübâreze insan azmanı bir silahşor olan Câlût'u öldürmeyi başarır.

Aynı konu Tevrat ve Zebur'da 1. Samuel 17'de daha geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Bu kitaplardaki ayetlere göre Filistililerle Kral Saul'un emri altındaki İsraililer Ela Vadisi'nde karşı karşıya gelirler. Filisti ordugâhında bulunan Gatlı Golyat, İsraililere 40 gün boyunca meydan okur. Karşısına çıkmaya kimsenin cesaret edemediği bu insan sarmanın karşısına elinde sadece sapanı olan Dâvud çıkar. Golyat savaşmak için kendine doğru ilerlediğinde attığı bir sapan taşı ile onun sersemleyip düşmesine sebep olur. Daha sonra da koşarak onun kılıcını alır ve başını keser. Kahramanlarının öldürüldüğünü gören Filisti ordusu ise dağılır.

Kaynaklarda ulaşabildiğimiz kayıtlara göre iki ordu karşı karşıya geldiklerinde mübârezeye sadece askerler çıkmamaktadır. Zaman zaman hükümdarların da mübârezeye çıktıkları ve savaş

mevdanlarında boy gösterdikleri sahnelere rastlanmaktadır. II. Filip'in oğlu Büyük İşkender, M.. 336'da babasının yerine geçip Yunan devletlerini hâkimiyet altına aldıktan sonra 334'de Asya seferine çıktı. 334 ve 327 yılları arasında Anadolu, Suriye, Mısır, Mezopotamya, İşan, Mvernnehir, Afganistan ve Baktriane'yi ülke sınırlarına dâhil etti. (Lauffer, 2000: 25-40; Kaya, 2000: XXII, 555, 556). 327'de 35.000 kişilik ordusu ile Baktriane'dan hareket eden İşkender, 326'da İndus Irmağı'nı geçerek kendisi ile daha önceden anlaşmış olan Taxiles'in bölgesine girdi. Taxiles onun hkimiyetini kabul ederek başkent Taxile'yi ona teslim etti. İşkender'in bundan sonraki hedefi kendine itaati reddeden Pencap hükümdarı Peros (Fevr) oldu. Pencap'a ulaşabilmek için Hydespes (İhelun) Nehri'ni geçti ve Jalalpur'da Peros'un ordusunu mağlup etti. Aynı yılın Haziran ayında Hydaspes Nehri kenarında yapılan mevdan muharebesini kazandı. Savaş esnasında ağır yaralanan Peros'a iyi muamele eden İşkender, onu Satrap olarak maiyetine aldı. Daha sonra da bu bölgenin hükümdarlığına onu tekrar atayarak Doğu Asya seferine devam etti. (Lauffer, 2000: 149, 150).

Beydeba *Kelile ve Dimne*'de, Hydaspes Nehri kenarında yapılan savaşta İşkender ve Peros (Fevr) arasında yaşanan mübârezeye yer vermektedir. Buna göre ikisi birbirine girip savaş kızıştığında İşkender, Peros'u mübârezeye davet eder. (Beydeba, 2018: 15). Peros, bu mevdan okumaya olumlu cevap verir ve İşkender'in karşısına çıkar. İki hükümdar kozlarını paylaşmak için uzun süre mevdana vuruşurlar. Ancak iki tarafın kazanmak için yaptığı bütün hamleleri diğerı boşa çıkarmaktadır ve saatler ilerlemektedir. İşkender hasmını yenemeyeceğini anlayınca aniden yeri göğü titreten bir nara atar. Peros bu narayı askerlerine karşı hazırlanmış bir tuzak sanar ve gerisine bakma gafletinde bulunur. Onun bu hatasını değerlendiren İşkender yle bir kılıç vurur ki Peros atının eğerinden sklrcesine yere düşer. Bu sonuç karşısında Hintli askerler tekrar savaşa girerler ancak İşkender onlara çeşitli vaatlerde bulunarak Hind ülkesini itaat altına almayı başarır. (Beydeba, 2018: 15, 16).

Hükümdarların yaptıkları mbrezelerin örnekleri çoğaltılabilir. Ancak konumuz İşlm'ın ilk döneminde mübâreze olduğu için Celâleddin Harizmşah'ın Gürcü askerlerle yaptığı vuruşmaları da zikredip asıl konumuza dönelim. Celâleddin Harizmşah, 622/1225'de İşan'ın tamamını itaat altına aldıktan sonra Merğa zerine yürüdü ve zapt etti. O, aynı yıl içinde Tebriz'i de fethederek Azerbaycan'ın tamamını ülkesine kattı. Tebriz'i başkent

yaptıktan sonra Gürcistan seferine çıkan sultan, 623/1226'de Tiflis'i ele geçirdi. (İbnü'l-Esîr, X, 443 vd; Taneri, 1993: VII, 249).

Celâleddin Harizmşah, 625/1227-1228 yılında Gürcistan yakınlarındaki Mindor Bölgesi'nde Gürcü ordusu ile bir kez daha karşı karşıya geldi. Gürcü ordusu Sultan'ın ordusuna göre çok kalabalıktı. Celâleddin, Gürcü ordusu içerisinde yer almış olan Kıfçakları da kendi yanına çekerek ordusunun moralini yükseltti. (Cüveynî, 2013: 368, 369; Şebânkareî, 1376: 145; Mîrhând, 1339: IV, 431; Hândmîr, 1395: II, 661). Daha sonra da Gürcü Komutanı İvan'a elçi göndererek *siz, uzun yoldan geldiniz, askerleriniz ve atlarınız yorgundur. Bu sebeple bugün savaş yapma yerine sizden ve bizden yiğitler meydana çıksınlar ve teke tek savaşarak hünerlerini gösterebilirler. Biz de onları seyredelim. Büyük savaş yarın yapalım* dedi. (Cüveynî, 2013: 369-371; Mîrhând, 1339: IV, 431, 432; Hândmîr, 1395: II, 661, 662).

Celâleddin'in teklifini İvan da kabul edince o gün savaştan vazgeçildi. Sıra teke tek savaşa geldiğinde Gürcüler meydana dağ gibi heybetli bir savaşçı çıkardılar. Harizmşahlar tarafından ise meydana sultan çıkmıştı. Her ne kadar geniş bilgi verilmese de nakilden bu mücadelenin at üzerinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Vuruşma başladığında Celâleddin, bu Gürcü askerine tekbir getirerek öyle bir kılıç vurdu ki o, beline isabet eden darbe ile atından yere yuvarlandı. Bu savaşçının ölmesinden sonra meydana arka arkaya üç oğlu çıktı. Ancak onlar da sultan tarafından teker teker mağlup edildiler. Bunların arkasından meydana Aznavur isminde güçlü bir savaşçı daha çıktı ve atını Celâleddin'in üzerine sürdü. Mücadele başladığında Gürcü savaşçı elindeki mızrakla saldırıyor, hamle üstüne hamle yapıyor, sultan ise atı yorulduğu için bu hamleleri savuşturmakta zorlanıyordu. Sonunda sultan atından indi ve mücadeleye yaya devam etti. Bu arada kendisi de yaralar almıştı. Mücadelenin sonucunu herkes merakla bekliyordu. Sonunda sultan, hasmının yaptığı hamleyi savuşturduktan sonra elindeki mızrakla başına öyle bir darbe indirdi ki savaşçı atından yuvarlanarak can verdi. Celâleddin Harizmşah'ın meydanda beş savaşçiyı öldürmesi Gürcü askerlerin kalplerine korku saldı gibi kendi askerlerinin güvenlerinin artmasına sebep olmuştu. Onlar hükümdarlarının başarısı karşısındaki sevinçlerini tekbir sesleri ile dile getirdiler. Nitekim bir gün sonra yapılan savaşa, bu öz güvenle giren Sultan'ın ordusu, kazanan taraf oldu. (Cüveynî, 2013: 369-371; Mîrhând, 1339: IV, 431, 432; Hândmîr, 1395: II, 661, 662).

Araplarda Mübâreze Geleneği

Araplarda en güzel mübâreze sahneleri İslâmî dönemde yapılan savaşlarda görölmektedir. Biraz sonra üzerinde durmaya çalışacağımız gibi Müslümanların ilk savaşı olan Bedir'de bu mücadele şeklinin mükemmel örnekleri sergilenmiştir. Bu savaş şeklinin Uhud, Hayber, Hendek ve Huneyn'de tekrarlanması mübârezenin İslâm öncesinde de Araplar tarafından bilindiğini dahası uygulandığını ortaya koymaktadır. Nitekim kaynaklarda Câhiliye döneminde Arap kabileleri arasında yapılan meşhur savaşlar anlatılırken zaman zaman mübâreze örnekleri de nakledilmektedir.

Belâzurî, *Ensâbı*'nda Hâşim b. Harmele ile Hansâ'nın kardeşi Muâviye b. Amr arasında yapılan bir mübârezeeye yer vermektedir. Bu kayda göre Muâviye ile Hâşim arasında Esmâ el-Mürriye isimli bir kadın yüzünden bir söz düellosu yaşanır. Hâşim de Muaviye'yi mübârezeeye davet eder. İki karşı karşıya geldiklerinde Muâviye'nin yanında içinde Şaire Hansâ'nın kocası Abdüluzâ b. Abdullah'ın da olduğu Benî Süleym'den bir grup vardır. Hâşim'in yanında ise kardeşi Düreyd bulunmaktadır. Önce iki taraf birbirleri ile savaşa tutuşurlar. Bir süre sonra Hâşim, Muâviye'yi mübârezeeye davet eder. Muâviye bu meydan okumaya cevap verince ikisi meydana vuruşurlar. Kazanan ise Hâşim olur. (Belâzurî, 1992: XIII, 136, 137)

Endülsü tarihçi İbn Hazm, Arapların nesepleri ile ilgili kaleme aldığı *Cemhere* adlı eserinde Âmir b. Ukayl oğulları hakkında bilgi aktarırken bir mübârezeeyi de nakletmektedir. Uveymir b. Ebî Adiy, Ukayl oğullarının şairlerinden ve kahramanlarından birisidir. Uveymir, Câhiliye döneminde Araplar arasında yapılan savaşlardan birinde, Abs Kabilesi'nden şairliği ve kahramanlığı ile ünlü Antere b. Şeddâd'ı mübârezeeye davet eder. Antere'nin annesi Zebîbe isminde Habeşli bir cariyedir. Annesinin cariyeye olması sebebi ile dönemin anlayışına göre o, köle olarak kabul edilmektedir. Uveymir, bu özelliğini de diline dolayarak ona, *benimle mübârezeeye çık ey köle* diye hitap eder. Ancak Antere bu meydan okumaya cevap vermez. (İbn Hazm, 1982: 290, 291; Muhtâr, 1991: III, 237)

Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *Münemmak* adlı eserinde Ukaz panayırında Kureyş kabilesi ile Kays kabilesi arasında yapılan bir savaşı anlatmaktadır. Savaş, Kinâne kabilesinden Berrâz b. Kays b. Râfi'in Kays kabilesinden Urve b. Utbe b. Ca'fer b. Kılâb'ı öldürmesi sürecinde yaşanmıştır. Ukazda yapılan bu çarpışmayı Muhammed el-Bağdâdî Dördüncü, İbnü'l-Esîr ise İkinci Ficar

Savaşı olarak zikretmektedir. (İbn Habîb el-Bağdâdî, 1980: 164 vd.; İbnü'l-Esîr, 1987: I, 468 vd.) İki kabile Ukaz panayırında karşı karşıya geldiklerinde Abdumenat oğullarından Huleys b. Yezîd ortaya çıkar ve savaştacak er diler. Onun karşısına Ebu Harb b. Ukayl b. Huveylid¹ çıkar. Meydanda buluşan iki savaştıcı bir saat vuruşurlar. Sonunda Ebu Harb yaptığı bir hamleyle Huleys'in kolunu kırar. Ancak onu öldürmez. İki savaştıcı birbirlerinden ayrıldıklarında bu sefer kabileler birbirlerine girerler. Savaşta önce Kays kabilesi daha sonra da Kureyş kabilesi üstün gelir. (İbn Habîb el-Bağdâdî, 1980: 177, 178)

Câhiliye döneminde Araplar arasında yapılan savaşlardan birisi de Eyyâmü'l-Besûs olarak tarihe geçmiştir. Besûs savaşları merada deve otlatma meselesi sebebi ile Cessâs b. Mürre'nin Küleyb lâkaplı Vâil b. Rebia'yı öldürmesi yüzünden çıkmıştır. Küleyb, Sa'd b. Şümeys'in devesi Serâb'ın kendi develeri ile birlikte otlamasını istememektedir. Bunu Cessâs'a söylediğinde o, bu devenin kendine ait develerle birlikte otlayacağını söyler. Cessâs'ın kız kardeşi Celile ile evli olan Küleyb, Serâb'ı bir kez daha develerinin yanında otlarken görürse memesinden okla vuracağı tehdidini savurur. Cessâs da *Serâb'a dediğini yaparsan ben de seni mızraklarım* diye meydan okur. (İbnü'l-Esîr, 1987: I, 410, 411)

Bu hadisenin üzerinden bir süre geçtiğinde Küleyb develerini kontrol için çıktığında Serâb'ın merada kendi develeri ile birlikte otladığını görünce yayını gerer ve onu memesinden vurur. Durumu haber alan Cessâs ise onun peşine düşer. Celile bir süre kardeşi ile nahoş bir hadise yaşamaması için kocasının evden dışarı çıkmasını engeller. Ancak Cessâs, Küleyb'in Serâb'a karşılık kendine ait olan gözde devesi Gılâl'ı öldüreceğini söylediğini duyunca kendini emniyette hissederek dışarı çıkmaya başlar. Cessâs ise onu takip etmekte ve fırsat gözlemektedir. Nitekim Küleyb'in evinden uzaklaştığı günlerden birisinde mızrağını alarak atına biner ve onun peşine düşer. Ona yettiğinde:

-Ey Küleyb mızrak arkanda diye seslenir. Küleyb:

-Eğer doğru söylüyorsan bana karşımdan gel diye cevap verir ancak ona doğru dönmez. Bunun üzerine Cessâs elindeki mızrağı onun arkasından sokar ve atından yere yuvarlar. Ölümcül bir yara alan ve atından düşen Küleyb, ona bir yudum su vermesi için yalvarır, çok geçmeden de ölür. Cessâs ise babası Mürre'nin yanına kaçar. (İbnü'l-Esîr, 1987: I, 411, 412)

¹ Bu isim, *Kitâbü'l-Eğâni*'de Hadsân b. Sa'd en Nasrî olarak geçmektedir. (el-İsfehânî, 2008: XXII, 48.)

Küleyb'in kabilesi olan Vâil oğulları haberi duyduklarında hemen hazırlık yaparak Cessâs'ın babası, Mürre b. Zühl b. Şeybân'a gelirler. Ona, Küleyb'e karşılık dört teklif sunarlar. Bu tekliflere göre ya Küleyb diriltilecek, ya Cessâs ya da ona denk olan kardeşi Hemmâm öldürölmek üzere kendilerine teslim edilecektir. Bunlar olmazsa Mürre öldürölecektir. Mürre çaresiz bir şekilde Tağlib oğulları ile savaşı kabul etmek zorunda kalınca iki taraf arasında birkaç kez savaş yapılır. Bu savaşlarda iki taraftan çok sayıda insan öldürölür. (İbnü'l-Esîr, 1987: I, 416-418)

İki kabile arasında savaşlar sürüp gitmektedir. Bir gece Tağlib kabilesinden Ebu Nüveyre ve Cessâs kendi kabilelerine ait bölgelerde gözcölük yaparlarken karşı karşıya gelirler. Ebu Nüveyre, Cessâs'a, *benimle ya güreş, ya dövüş ya da kılıçla vuruş* diyerek meydan okur. Cessâs güreşi tercih eder. Biraz sonra başlayan güreşi Cessâs kazanmak üzere iken arkadaşları araya girerler ve onları ayırırlar. (İbnü'l-Esîr, 1987: I, 419)

Tağlib kabilesi Cessâs'ı öldürme konusunda ısrar edip iki taraf arasındaki savaşlar uzayınca Mürre, oğlunun Şam'a dayılarının yanına gitmesini ister. Cessâs gitmek istemez ancak Mürre ısrar eder ve yanına beş kişi katarak oğlunu Şam'a doğru yola çıkarır. Bu haber Küleyb'in kardeşi Mühelhil'e ulaştığında Ebu Nüveyre'yi otuz savaşçı ile Cessâs'ın peşinden gönderir. Ebu Nüveyre ve arkadaşları Cessâs'a yetiştiklerinde taraflar arasında vuruşma başlar. Savaşanları eşit olmayan vuruşmada Ebu Nüveyre ve arkadaşlarının yirmi sekizi öldürölür. Öldürölenler arasında Cessâs ve üç arkadaş da bulunmaktadır. Cessâs'ın arkadaşlarından da iki kişi hayatta kalmıştır. Hayatta kalanlar kabilelerine dönerek durumu haber verdiklerinde Cessâs'ın babası Mürre, *oğlunun bir kişi bile öldürememesinin kendini çok üzdüğünü* ifade ederek hayıflanır. Ancak onlar, *Cessâs'ın tek başına Ebu Nüveyre ile birlikte on beş kişiyi öldürdüğünü* anlatırlar. Bu haber üzerine sevinen Mürre, *işte bu Cessâs'a duyduğum üzüntüyü hafifletti ve kalbimi teskin etti* diyerek karşılık verir. (İbnü'l-Esîr, 1987: I, 419)

İslâmî dönemde mübârezenin ilk örneğinin yaşandığı Bedir Savaşı 2/628'de vuku buldu. Mekkeliler, Ebu Süfyân b. Harb komutasında 70 kişinin koruduğu bir ticaret kervanını Şam tarafına göndermişlerdi. Hz. Muhammed, bu kervandan haberdar olduğunda durumu sahabilerle istişare etti ve alınan karara göre hazırladığı ordu ile Medine'nin 160 km kadar güneybatısında yer alan ve kervanların istirahat yeri olan Bedir'e hareket etti. Müslömanların kervanı yakalamak için harekete geçtiğini öğrenen Ebu Süfyân ise Mekke'ye birini göndererek durumu haber verdiği gibi daha az kullanılan sahil

yolunu takip ederek kervanı kurtarmayı başardı. Kervanlarının tehlikede olduğunu öğrenen Mekkeliler ise hemen 1000 kişilik bir ordu hazırlayarak Ebu Cehil komutası altında Bedir'e doğru yola çıktılar. (Ya'kûbî, 2010: I, 323, 324; Taberî, 1987: III, 31 vd.; İbnü'l-Esîr, 1987: I, 14; Fayda, 1992: V, 325-327).

Amacı kervanı yakalamak olan Hz. Peygamber, Mekkelilerin Bedir'e doğru geldiklerini öğrendiğinde ne yapılması gerektiği konusunda bir kez daha sahabilerle istişare etti ve çoğunluğun görüşüne uyarak savaş kararı aldı. İki ordu, Bedir'de 17 Ramazan 2/14 Mart 624 Cuma günü karşı karşıya geldiklerinde savaş mübâreze usulü ile başladı. Meydana önce Mekkelilerden Esved b. Abdülesed el Mahzûmî, Müslümanlardan ise Hamza b. Abdulmuttalib b. Hâşim çıktı. Vuruşma başladığında Hz. Hamza Esved'i öldürdü. (Taberî, 1987: III, 31 vd; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 17 vd.; Fayda, 1992, V, 325-327).

Esved b. Abdülesed'in öldürülmesi üzerine Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden Utbe b. Rebîa, kardeşi Şeybe b. Rebia ve oğlu Velid b. Utbe ile birlikte ortaya çıkarak Müslümanlardan kendileri ile savaşacak er diledi. Onların karşısına Ensar'dan, Avf b. Hâris, Muaz b. Hâris -bunlar Afrâ Hatun'un çocukları idiler- ve Abdullah b. Ravâha isimli üç genç çıktı. Utbe ve diğerleri kim olduklarını sorduklarında onlar, Ensar'dan olduklarını söylediler. Arapların geleneklerinden birisi de karşılarına çıkan rakiplerini kendilerine denk görmezlerse onlarla savaş yapmamaları idi. Mekkeliler bu üç gençle vuruşmayı kendilerine eşit olmadıkları gerekçesi ile kabul etmediler ve Allah Resulü'ne karşılarına Mekke'den kendilerine denk olanları çıkarmasını istediler. Bu istek üzerine Hz. Peygamber, amcası Hamza b. Abdulmuttalib, amcaoğlu Ubeyde b. Hâris ve diğer amcaoğlu Ali b. Ebu Talib'e onların karşılarına çıkmalarını emretti. İki taraf birbirlerine yaklaştıklarında Mekkeliler karşılarındakilere bir kez daha kim olduklarını sordular. Müslümanlar da teker teker isimlerini söyleyerek kendilerini tanıttıklarında onları kendilerine denk kabul ettiler. Ubeyde b. Hâris, Utbe ile Hamza, Şeybe ile Ali de Velid'le karşı karşıya gelmişlerdi. Çok geçmeden vuruşma bütün şiddeti ile birlikte başladı. Hamza ve Ali'nin rakiplerini mağlup etmeleri uzun bir zaman almadı. Kısa sürede Şeybe ve Velid öldürüldü. Ubeyde ve Utbe'nin vuruşmaları ise devam ediyordu. Mücadele esnasında iki taraf da birbirlerini yaralamışlardı. Hamza ve Ali'nin de yardımcıları ile Utbe de öldürüldü. Hamza ve Ali mücadele sona erdiğinde ayağı kesilen Ubeyde b. Hâris'i Müslümanların karargâhına taşıdılar. (İbn Şihâb ez-Zührî, 2016: 54; Vâkîdî, 1855: 23, 24; İbn Sa'd, 2015: 20, 21;

Taberî, III, 1987: 52. İbnü'l-Esîr, 1987: II, 22: İbnü'l-Esîr, 2012: 811, 812; Cevad Ali, V, 440)

Mekkeliler 2/624 yılında büyük bir hezimet yaşadıkları Bedir'de kaybettikleri yakınlarının intikamını almak için hemen hazırlık yapmaya başladılar. Allah Resulü'ne Mekkelilerin savaşa hazırlandıkları haberi geldiğinde durumu önde gelen sahabelerle konuştu. İstişarede düşmanın Medine'nin dışında karşılanmasına karar verildi. Mekke müşrikleri gerekli hazırlıkları tamamladıklarında 3.000 kişilik bir ordu ile Mekke'den ayrıldılar ve Medine yakınlarındaki Uhud'a kadar geldiler. Hz. Muhammed de 700 kişilik ordusu ile müşrik ordusunun karşısında yer aldı. Savaş, 15 Şevval 3/31 Mart 625 yılında mübâreze usulü ile başladı.

Müşriklerin sancağını taşıyan Talha b. Osman ortaya çıkarak, *ey Muhammed'in ashabı sizin iddianıza göre, Allah, bizim sizin kılıçlarınızla cehenneme, sizin de bizim kılıçlarımızla cennete gönderilmemizi istiyor. Aranızda benim kılıcım ile cennete gitmek veya beni kendi kılıcı ile cehenneme göndermek isteyen var mı* diyerek meydan okudu. Bu meydan okuma karşısında Ali b. Ebu Tâlib ayağa kalktı ve *nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki seni bu kılıcım ile cehenneme göndermedikçe veya senin kılıcınla cennete gitmedikçe senden ayrılmayacağım* diye cevap verdi. (Taberî, 1987: III, 112; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 47).

Bu sözlü mübârezededen sonra Ali ve Talha savaş meydanında buluştular. Mücadele uzun sürmedi. Ali'nin indirdiği bir kılıç darbesi Talha'nın ayağının kopmasına ve yere yıkılmasına sebep oldu. Öldürmek için yanına gittiğinde Talha, avret yeri açılmış bir şekilde inleyerek ona döndü ve *ey amcamın oğlu Allah ve akrabalık hakkı için bana merhamet et* dedi. Bu yalvarma üzerine Ali onu öldürmeden geriye döndü. Hz. Muhammed bu hadise karşısında tekbir getirdi. Ali yanına döndüğünde Talha'yı niçin öldürmediğini sordu. Ali de cevabında, avret yerinin açıldığını ve kendisinden merhamet dilendiğini bu sebeple onu öldürmekten hayâ ettiğini söyledi. (Taberî, 1987: III, 112; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 47).

Uhud'da, Mübâreze usulü ile yapılan vuruşmalar yerini savaşa bıraktığında Müslümanlar ilk anda müşriklere galip geldiler. Müşriklerin merkezine kadar ilerleyen sahabeler kısa bir zamanda yirmiden fazla müşriği saf dışı bıraktılar. Ancak bu galibiyet onların kendilerine aşırı güvenmelerine ve tedbirsiz davranmalarına sebep oldu. Düşmanı takip ederek zaferlerini sonuçlandırmak yerine geride bıraktıkları ganimetleri toplamaya başladılar. Bu arada Allah Resulü'nün, Abdullah b. Cübeyr komutasında Uhud Dağı'nın karşısında bulunan Ayneyn Tepesi'ne yerleştirmiş olduğu okçuların

çoğu da aynı amaçla yerlerini terk ettiler. Durumu değerlendiren Hâlid b. Velîd ise kendine bağlı birliklerle Ayneyn Tepesi'nin arkasından dolanarak Müslümanlara saldırdı. İlk anda büyük kayıplar vererek kaçan Mekke askerleri de geri dönünce arada kalan Müslümanlar büyük bir panik yaşadılar. Bu panik çok geçmeden bozguna dönüştü. Ölüm kalım savaşına giren Müslümanlar 70 şehit verirlerken Hz. Peygamber de yüzünden, dudağından ve alından yaralandı, bir dişi de kırıldı. (Vâkîdî, 1855: 246; İbn Hişâm, 1994: III, 107; İbn Sa'd, 2015: II, 45; Halife b. Hayyât, 2001: 94, 95; Taberî, 1987: III, 103-119; Muhammed Hamîdullah-Avcı, 2012: XLII, 54-57).

Nakillerde Uhud Savaşı'nın kızıştığı ve iki tarafın birbirine girdiği hengâmede de mübâreze usulü vuruşmalara şahit olunmaktadır. Herkesin can derdine düştüğü sırada Hamza b. Abdulmuttalib, müşriklerin sancağını taşıyan Ertât b. Abdüşrahbil b. Hâşim b. Abdimenâf ile karşılaşır. Ertat ve Hamza hemen savaşa tutuşurlar. Kazanan ise Hamza olur. Çok geçmeden yakınına Sibâ' b. Abdüluzzâ gelir. Hamza ona da *karşıma çık ey kadınların sünnetçisinin oğlu* diyerek meydan okur. Sibâ' bu meydan okumaya karşılık vererek onunla savaşa tutuşur ancak bu cesaretinin bedelini canı ile öder. (Taberî, 1987: III, 117-119; İbnü'l-Esîr, 2012: 299).

Müslümanların savaş düzeninden kopup büyük kayıplar verdikleri sırada Hz. Peygamber de yanında bulunan Ali b. Ebu Tâlib, Ebu Bekir b. Ebu Kuhâfe, Ömer b. Hattâb, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Hâris b. es-Simme gibi sahabilerle birlikte yakındaki vadiye doğru çekiliyordu. O sırada arkadan meşhur müşrik Übey b. Halef yetişti. O, bir taraftan atını Müslümanların üzerine sürerken bir taraftan da *Muhammed nerede? Muhammed kurtulursa ben kurtulmayayım* diye bağıriyordu. Çevresindeki sahabiler, *birimiz ona karşı çıkalım mı?* diye sorduklarında, Allah Resulü, *onu bırakın* dedi. Übey bağırarak onlara iyice yaklaştığında Hz. Peygamber, ani bir hareketle sahabilerden Hâris b. Simme'nin mızrağını kaptı ve geriye döndü. Öyle bir silkelenmişti ki sahabiler onun çevresinden deve üzerine konmuş olan ancak hayvan silkelence uçuşan kırmızı sinekler gibi kaçışmışlardı. Hz. Peygamber sahabiler çevresinden uzaklaştıktan sonra kendinden emin tavırlarla bu azılı düşmanın üzerine yürüdü. Mücadele esnasında boynundan hafif bir yara alan Übey, atından yere yuvarlandı. (Vâkîdî, 1855: 247; İbn Hişâm, 1994: III, 112, 113; Taberî, 1987: III, 119, 120).

Übey b. Halef, Mekke'de Hz. Peygamber ile karşılaştığında, *ey Muhammed benim yaşlı bir atım var. Onu her gün üç sa' mısırla*

besliyorum. Seni onun üzerinde öldüreceğim demişti. Allah Resulü de ona, *aksine inşallah ben seni öldüreceğim* diyerek karşılık vermişti. Uhud'da karşı karşıya geldiklerinde, Hz. Peygamber, onu boynundan hafif bir şekilde yaralamıştı. Yarası büyük olmadığı gibi kan da akmıyordu. Buna rağmen Übey b. Halef, avazı çıktığı kadar *vallahi Muhammed beni öldürdü* diye bağırıyordu. Arkadaşları, *senin ödün kopmuş, vallahi sende korkacak bir şey yok* dediklerinde o, *Muhammed Mekke'de beni öldüreceğini söylemişti. O, üzerime tükürse bile beni öldürür* diyor ve adeta böğürmeye devam ediyordu. Nitekim Übey, Mekke'ye götürülürken Serif denen yerde öldü. (Vâkıdî, 1855: 247; İbn Sa'd, II, 2015: 45, 46; Taberî, 1987: III, 120; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 49).

Bu hadise İslâm tarihi kaynaklarında bazı farklılıklarla anlatılmaktadır. İbn Şihâb ez Zührî'den gelen nakle göre Ukbe b. Ebî Muayt ve Übey b. Halef arkadaşları. Übey b. Halef Mekke'de Hz. Peygamber'e gelmiş ve konuşmuştu. Hz. Peygamber de ona İslâm'ı anlatmıştı. Ukbe b. Ebî Muayt bu hadiseyi duyduğunda arkadaşına kızmış ve Muhammed'in yüzüne tükürüp küfretmedikçe kendisinden razı olmayacağını bildirmiş ancak bu hadise gerçekleşmeden Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmişti. Ukbe b. Ebî Muayt, Bedir Savaşı'nda bulunmuş burada esir edilmiş ve Allah Resulü'nün emri ile boynu vurularak öldürülmüştü. Übey b. Halef ise Mekke'de insanların içinde Hz. Muhammed'i öldüreceğini söylemişti. Bu söz Allah Resulü'ne geldiğinde o, *bilakis, Allah'ın izni ile ben onu öldüreceğim* demişti. Allah Resulü'nün söyledikleri Übey'e ulaştırıldığında o, büyük bir korkuya kapılmıştı. Übey, Uhud Savaşı esnasında Hz. Peygamber'i öldürmek için saldırıya geçti. Allah Resulü ise eline bir mızrak alarak ona karşı çıktı. Karşı karşıya geldiklerinde elindeki mızrağı Übey'e doğru fırlattı. Mızrak Übey'in miğferinin altı ile zırhın üst kısmı arasındaki boşluğa, köprücük kemiğine denk geldi. Yaradan fazla kan akmamış ancak içeride toplanmıştı. Übey ise öküz gibi böğürmeye başladı. Übey'i taşıyan arkadaşları *yarasının küçük olduğunu* söylüyorlardı. Ancak o, bağırmaya devam ediyor ve *Vallahi onun bana tükürüğü bile isabet etseydi beni öldürürdü*. O, *Inşallah ben seni öldüreceğim dememiş miydi? Vallahi, Zülmecaz ahalisi benimle olsaydı bile o onları öldürürdü* diye karşılık veriyordu. Nitekim bu azılı İslâm düşmanı bir veya bir buçuk gün sonra bağıra bağıra öldü. (İbn Şihâb ez-Zührî, 2016: 58, 59).

İbnü'l-Esîr konuyu bazı farklılıklarla daha kısa anlatmaktadır. Ona göre Übey b. Halef, Hz. Peygamber'i harbesi ile vurmak için

saldırıştır. Ancak Allah Resulü elinden harbesini almış ve Übey'i kendi silahı ile öldürmüştür. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 49).

Vâkîdî ve İbn Sa'd'ın rivayetlerine göre Übey b. Halef'in Hz. Muhammed'i tehdidi Medine'de olmuştur. O, Bedir'de esir alınmış ve fidyesi ödendiğinde serbest bırakılmıştı. Serbest kaldığında, Hz. Peygamber'e, *bir atım var. Seni o ata binerek öldürmek için onu her gün bir farak (3 kg ağırlığında bir ölçü birimi) mısırla besliyorum* diyerek tehdit etmişti. Hz. Peygamber de ona, *inşallah ben seni o atın üzerinde öldüreceğim* karşılığını vermişti. Uhud Savaşı'nda yukarıda aktarıldığı gibi Übey b. Halef atı ile üzerine geldiğinde Hz. Peygamber'in fırlattığı mızrak kaburgalarına isabet ederek birini kırmıştı. Nitekim Übey, aldığı bu darbenin tesiri ile yaralı bir şekilde Mekke'ye taşınırken Batnî Râbiğ veya Serîf'de ölmüştür. (Vâkîdî, 1855: 247; İbn Sa'd, 2015: II, 45, 46).

Hendek Savaşı süreci, Medine'den çıkarıldıktan sonra Hayber'e giderek buradaki soydaşlarına katılan Sellâm b. Ebi'l-Hukayk, Huyey b. Ahtab ve Rebî b. Ebi'l-Hukayk gibi Benî Nadr Yahudilerinin ileri gelenlerinin Mekke'ye giderek Kureyşliler'i Müslümanlara karşı kışkırtmaları ile başlamıştır. Bu savaşa Kureyşliler, Hayber Yahudileri, Gatafânlılar, Fezâreliler, Esedoğulları ve Süleymoğulları gibi birçok kabile katıldığı için Ahzab Savaşı da denilmiştir. 10-12.000 kişiden oluşan düşman ordusunun başkomutanlığını ise Ebu Süfyan b. Harb üstlenmiştir. Savaş, 7 Şevval 5/1 Mart 627'de başlamış, 1 Zilkade 5/24 Mart 627'de sona ermiştir. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 70; Muhammed Hamîdullah, "Hendek", 1998: XVII, 194-195).

Mekke'nin başını çektiği hizipler Medine üzerine yürüdüklerinde Hz. Peygamber, Selmân-ı Fârisî'nin verdiği taktikle şehrin etrafına hendek kazdırmıştı. Ahzab ehli, Medine'ye gelip çevresindeki hendeği gördüklerinde Müslümanları muhasara altına aldılar. Onlar, bir taraftan böyle bir taktik karşısında ne yapacaklarını araştırmaya, bir taraftan da hendeğin dar yerinden geçme girişimlerinde bulunmaya başladılar. (İbn Hişâm, 1994: III, 311; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 70; Muhammed Hamîdullah, "Hendek", 1998: XVII, 194-195).

Kuşatmanın devam ettiği günlerden birinde müşriklerden Amr b. Abdî Vedd b. Ebî Kays, İkrime b. Ebî Cehil, Hübeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî, Nevfel b. Abdullah b. Muğire el-Mahzûmî ve Dırâr b. Hattâb b. Mirdâs'ın da içinde bulunduğu bir grup süvari hendeği geçmeyi başardılar. Hendeği geçen müşrikleri birkaç Müslüman'la birlikte Hz. Ali karşıladı. Müslümanların tarafına geçmeyi başaranlardan birisi de yaşı bir hayli ilerlemiş olan meşhur

savaşçı Amr b. Abdi Vedd idi. Mekkelilerin mübârizlerinden birisi olan Amr, Bedir Savaşı'na katılmış ancak burada ağır bir yara aldığı için Uhud Savaşı'na katılamamıştı. O, Muhammed ve ashabından Bedir'de öldürülen Mekkelilerin ve kendinin intikamını almadıkça yağ sürmemek üzere yemin etmişti. Bu sözünü yerine getirebilmek için de ilerleyen yaşına rağmen Medine önlerine kadar gelmişti. Bu arada tanınması için elbisesinin üzerine bir takım alametler takmayı da ihmal etmemişti. Atını Müslümanların karşısında durduran Amr, Müslümanları mübârezeye davet etti ve şu şiiri okudu:

-Sizi bir araya toplamak için bağırımdan sesim kısıldı. Benimle savaşacak kimse yok mu?

Ondan korktukları için Müslümanlardan çıt çıkmıyor, bu meydan okumaya karşılık veremiyorlardı. Ancak Ali b. Ebu Tâlib:

-Yâ Resulallah onunla ben savaşırım dedi. Hz. Muhammed ise onun Amr'a karşı çıkmasına izin vermedi. Ali bu cümlesini üç kez tekrarladığında onun mübârezeye çıkmasına izin verdi. Ali vuruşmaya çıkmadan önce kendi kılıcını ona kuşatıp sarığını başına doladıktan sonra, *Allahım! Onun üzerinden yardımını eksik etme* diye dua etti. Ali meydana doğru yürürken Amr da atını ona doğru sürdü. Ortada buluştuklarında Amr at üzerinde, Ali ise yaya idi. Ali:

-Ey Amr! Sen cahiliye döneminde bir kimse seni üç şeyden birine davet ederse onu kabul edeceğini söyledin dedi. Amr:

-Evet diye karşılık verdiğinde Ali:

- O halde ben, seni, Allah'tan başka İlâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şehâdete ve Allah'a teslim olmaya davet ediyorum dedi. Amr:

-Ey kardeşimin oğlu bunları geç, başka dileğin var mı diye sordu. Ali:

-Şehrine dön, eğer Muhammed iddiasında haklı ise bu yaptığınla insanlara yardım etmiş olursun. Bunun dışında bir şey olursa zaten bu senin arzu ettiğin şeydir dedi. Amr:

-Bu öyle bir sözdür ki Kureyş'in kadınları bile asla böyle bir şey konuşmaz. Ben adayacağımı adadım. Yağ sürmeyi bile kendime haram kıldım diye karşılık verdikten sonra

-Üçüncü dileğin nedir diye sordu. Ali:

-Teke tek savaş diye karşılık verdi.

Bu cevap üzerine Amr güldü ve şöyle dedi:

-Ben Araplardan hiç birinin benimle bu şekilde konuşacağını ümit etmezdim. Senin gibi birisini öldürmek istemem. Baban benim dostumdu, haydi dön git, sen genç bir delikanlısın. Ben Kureyş'in ulularından Ebu Bekir ve Ömer'i istiyorum. Ali:

-Ben ise seni mübârezeye davet ediyorum, seni öldürmek beni sevindirir diye cevap verdi. Bu cevap karşısında hayret içinde kalan Amr atından yere atladı. Ali'nin verdiği cevaptan sözün bittiği yere geldiklerini anlamıştı. O, kılıcını çekti ve hasmının karşısına dikildi. Çok geçmeden de kılıçlar inip kalkmaya, savaş naraları ortalığı inletmeye başladı.

Ali ve Amr öyle şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı ki ortalığı bir toz bulutu kaplamıştı. Onları seyreden insanlar ne olup bittiğini göremiyorlardı. Ancak biraz sonra tozun altından duydukları tekbir sesleriyle Ali'nin Amr b. Abdi Vedd'i öldürdüğünü anlayabildiler. (İbn Hişâm, 1994: III, 299, 311, 312; İbn Sa'd, 20125: II, 69; Ya'kûbî, 2010: I, 369; Taberî, 1987: III, 172, 173; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 72).

Hz. Muhammed, Zilkâde 6/Mart-Nisan 628'da gördüğü bir rüya üzerine umre maksadıyla 1400-1500 kişilik bir sahabe gurubu ile Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Müslümanlar her ne kadar bu sene Mekke'ye girip hac ibadetlerini yerine getiremediyseler de sonuçta Mekkelilerle Hudeybiye Antlaşması imzalandı. Anlaşma maddelerinden birisi de iki taraf arasında 10 yıl savaş yapılmayacak olmasıydı. Aynı maddeye göre taraflardan birisi bu ittifakta yer almayan kabilelerden birisi ile savaş yaparsa diğeri bu savaşa karışmayacaktı. Bu antlaşma ile Medine şehir devleti siyasî ve hukukî bir statü kazanmıştı. Çünkü artık Kureyşli müşrikler, Müslümanları kendilerine denk kabul ediyorlardı. Allah Resulü, anlaşmadan sonra Medine'ye döndü. (Vâkîdî, 1855: 386-388; İbn Hişâm, 1994: III, 334-337; İbn Sa'd, 2015: II, 97-105; Ya'kûbî, 2010: I, 373, 374; Taberî, 1987: III, 212-230; el-Mes'ûdî, 1893: 255; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 86-91; Muhammed Hamîdullah, 1998: XVIII, 297-299).

Hz. Muhammed, Medine'de hicretin 6. yılının Zilhicce ayının tamamını ve Muharrem ayının bir kısmını geçirdikten sonra şehrin kuzeyinde yer alan bir Yahudi yerleşim yeri olan Hayber üzerine yürüdü. (Vâkîdî, 1855: 389, 390; Taberî, 1987: III, 251, 252; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 86-91; Muhammed Hamîdullah, 1998: XVII, 20-22). Nâim, Kamûs, Sa'b b. Muâz, Şık, Natâh, Ketîbe, Vatîh ve Sülâlim gibi kalelerden oluşan Hayber, bu günlerde Müslümanlar aleyhine yapılan ittifakların merkezi haline gelmişti. Medine'den çıkarılan, Kurayza ve Benî Nadr Yahudileri buradaki soydaşlarına katılmışlardı. Hayber Yahudilerinin Mekkele müşriklerle Müslümanlar aleyhine anlaşmaları olduğu gibi Gatafan, Benî Fezâre ve Benî Süleym gibi kabileleri de kendi taraflarına çekmeyi başarmışlardı. Hz. Peygamber Mekkelilerle antlaşma yapıp

Medine'nin güney tarafından emin olduktan sonra Hicretin 7. yılında şer ittifakının merkezi olan Hayber üzerine yürüdü. (Vâkıdî, 1855: 389-390; Taberî, 1987: III, 251; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 99; Hamîdullah, 1998: XVII, 21, 22).

Hayber'de ilk fethedilen Nâim, ikincisi ise Sa'b b. Muâz Kalesi oldu. Bu ikisinden sonra Müslümanlar diğer kaleleri teker teker ele geçirdiler. Son fethedilen iki kale ise Vatih ve Sülâlim oldu. (Vâkıdî, 1855: 391; Halife b. Hayyât, 2001: 107, 108; Taberî, 1987: III, 252). Kaynaklarda, Hayber'in fethi günlerinde üzerinde durduğumuz konu ile ilgili ilginç anekdotlara yer verilmektedir. Bunlardan birisi Yahudilerin meşhur savaşçısı Merhab b. Hâris ve Muhammed b. Mesleme arasında geçen mübârezedir. Merhab kendisinin içinde bulunduğu kale kuşatıldığında silahlanarak dışarı çıktı ve Müslümanların karşısında durarak şu şiiri okudu:

Hayber bilir ki ben Merhab'ım.

Tepeden tırnağa silahlı, tecrübeli bir bahadırım.

Bazen dürterim, bazen çarparım,

Aslanlar öfkeyle birbirlerine yaklaştıkları zaman.

Benim koruluğum öyle bir koruluktur ki, ona yaklaşılmaz.

Merhab, bu beyitleri okuduktan sonra Müslümanlara kendisi ile mübârezeye çıkacak kimse var mı? diye seslendi. Hz. Peygamber, bu meydan okuma karşısında sahabilere döndüğünde Muhammed b. Mesleme, *yâ Resulallah! Onunla mübârezeye ben çıkacağım. Çünkü onlar, daha dün benim kardeşimi öldürdüler ve kardeşimin kanı yerde kaldı* dedi. Hz. Muhammed, *öyleyse kalk dedikten sonra Allahım! Düşmanına karşı Muhammed'e yardım et* diye dua etti.

Muhammed b. Mesleme ve Merhab birbirlerine yaklaştıklarında vuruşmaya başladılar. Ölümüne dövüşe, bir süre sonra aralarına giren bir ağacı kendilerine siper ederek devam ettiler. Biri saldırdığında diğer ağacın arkasına gizlendiği için her kılıç darbesi ağacın bir dalını koparıyordu. Sonunda ağaç budana budana bir adam şeklini almıştı. Merhab'ın bir hamlesini Muhammed kalkanı ile savuşturunca kılıç onun deri kalkanına saplanıp kalmıştı. Bunu fırsat bilen Muhammed bir kılıç darbesi ile Merhab'ı yere serdi. (Vâkıdî, 1855: 391; İbn Hişâm, 1994: III, 458-461; Halife b. Hayyât, 2001: 107, 108; Taberî, 1987: III, 251-253; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 99-101; Muhammed Hamîdullah, İslâm Peygamberi, 1980: I, 637-640).

Merhab'ın öldürülmesinden sonra bu kez meydana kardeşi Yâsir yürüdü. Yâsir de Merhab gibi şiir okuyor ve şöyle diyordu:

Hayber bilir ki ben Yâsir'im.

Tepeden tırnağa silahlı cesur bir yiğidim.
Aslanlar koşarak karşılaştıklarında,
Yiğitler benim hücumumdan kaçınır.
Benim tarafımdan korunan koruluğa kim saldırırsa,
Ölüm onun için hazırdır.

Yâsir'in karşısına ise Zübeyr b. Avvâm çıktı. Zübeyr de bir şiir okuyup kendini övdükten sonra ikisi arasında kıyasıya bir vuruşma başladı. Zübeyr meydana çıktığında insanlar merakla sonucun ne olacağını bekliyorlardı. Endişe edenlerden birisi de Zübeyr'in annesi Safiye binti Abdülmuttalib idi. Safiye, Hz. Peygamber'in yanına gelerek oğlunun öldürülüp öldürülmeyeceğini sordu. Hz. Peygamber ona, Zübeyr'in Yâsir'i öldüreceği müjdesini verdi. Çok geçmeden de haber verdiği gibi Zübeyr, Yâsir'i öldürmeyi başardı. Zübeyr'in bu kahramanlığına arkadaşları hayran kalmışlardı. Daha sonra bu hayranlıklarını ifade etmek için kılıcının keskin olduğunu söylediklerinde o, *hayır kılıcım keskin değildi ancak ben onu zorladım* diye cevap verdi. (İbn Hişâm, 1994: III, 461; Taberî, 1987: III, 253).

Diğer bir rivayete göre Merhab, Hz. Ali ile mübârezeye çıkmış ve onun tarafından öldürülmüştür. Hayber'in kaleleri fethedilmiş ancak Vatîh ve Sülâlim henüz ele geçirilememişti. Hz. Peygamber bir gün bayrağı Ali b. Ebu Talib'e verdi ve savaşması için teşvik etti. Bayrağı alan Ali, sahabelerle bu kalelerin önüne geldiğinde karşısına Yahudilerin ünlü kahramanı Merhab çıktı. Başında miğfer, miğferin üzerinde de delerek tutturduğu yumurta gibi bir taş olan Merhab, Ali'nin karşısına çıktığında kendini öven ve yukarıda kaydedilen şiiri okudu. Üzerinde saçaklarını aşağıya doğru saldırgı erguvânî kırmızı bir elbise olan Ali de bu şiire kendini öven bir şiirle karşılık verdi:

Ben annesinin Haydar ismini verdiği kimseyim.
Ben sizi kılıcımla çok hassas bir şekilde ölçerim.
Ben saldırışı şiddetli olan ormanların aslanıyım.

Ali şiirini bitirdikten sonra aralarında amansız bir savaş başladı. Hamleler birbiri ardına geldi. Ali'nin indirdiği kılıç darbesi ile Merhab'ın miğferinin üzerine bağladığı taş ve miğfer parçalandı. İbnü'l-Esîr, bu darbenin Merhab'ın kalkanını da parçaladığını belirtmektedir. Hamle öyle şiddetli yapılmıştır ki kılıç, Merhab'ın kafatasını da keserek azı dişlerine kadar inmiştir. Merhab'ın öldürülmesi Yahudilerin cesaretlerinin kırılmasında etkili oldu. Ümitsizlikleri ve panikleri arttığı için Hayber'in fethi hızlanmıştır. (İbn Sa'd, 2015: II, 113-115; Ya'kûbî, 2010; I, 374, 375; Taberî,

1987: III, 254, 255; Taberi, 1992:V, 606, 607; İbn Abdi'l-Ber, 2002: 527; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 100, 101; İbn Abdi'l-Ber, 2002: 527).

Hz. Peygamber, Kureyşlilerin 6/628 yılında imzalanan Hudeybiye Barış Antlaşması'nın şartlarını ihlal edip müttefiği olan Huzaalıların öldürölmeleri olayına karıştıklarını öğrendiğinde 13 Ramazan 8/4 Ocak 630'da 10.000 kişilik bir ordu ile Medine'den ayrıldı ve Mekke üzerine yürüdü. Mekke, 20 Ramazan 8/11 Ocak 630'da fethedildi. Fetihden sonra Hz. Peygamber bir süre şehirde kaldı. Çok geçmemişti ki Sakîf, Cüşem, Sa'd b. Bekir ve diğer kabilelerle de birleşen Hevâzinlilerin Mâlik b. Avf başkanlığında Müslömanların üzerine yürömek amacı ile Zü'l-Mecâz tarafında bir vadi olan Huneyn'de toplandıkları haberini aldı. Bu haberi kendisine Abdullah b. Ebu Hadred el-Eslemî getirmişti. O, Mekke'nin fethinden 17 gün sonra yani 6 şevval 8/27 Ocak 630'da 12.000 kişilik bir ordu ile hareket etti. Huneyn'e 11 şevval 8/1 şubat 630'da ulaşan ve geceyi bekleyerek geçiren Müslömanlar, perşembe günü şafak vaktinde vadiye doğru harekete geçtiler. Ancak vadinin dar yerlerine pusu kurmuş olan müşrik ordusu aniden onların üzerine ok yağdırmaya başladılar. Hiç beklemedikleri bir anda ok sağanağı ile karşılaşan Müslömanların düzeni bozuldu ve büyük bir panik yaşadılar. Bu karışıklığa ürken deve ve atların zapt edilememesi eklenince panik havası bozguna dönüştü. (İbn Hişâm, 1994: IV, 115, 116; İbn Sa'd, 2015: II, 136-141; Halife b. Hayyât, 2001: 113, 114; Ya'kübî, 2010: I, 381, 382; Taberî, 1987: III, 312-316; Mes'üdi, 1893: 269, 270; Yâkût 1977: II, 229; Muhammed Hamîdullah, "Huneyn", 1998: XVIII, 376-377; Bozkurt- Küçükaşçı, 2003: XXVIII, 557, 558).

Müttefiklerin saldırıları ile tam bir can pazarı yaşanmaya başlayan Huneyn Vadisi'nde Müslömanların tekrar savaş düzenine girmesi mümkün görünmüyordu. Ancak bu bozgun havası Allah Resulü'nün metaneti ve gayretleri ile dağıldı ve Müslömanlar tekrar onun çevresinde toplanarak karşı hücumla geçtiler. İki taraf arasında yaşanan şiddetli bir savaştan sonra fazla dayanamayan müşrikler bütün varlıklarını savaş meydanında bırakarak çekilmek zorunda kaldı. Onların kimi Taif'e, kimi Evtas'a kaçarlarlarken bazıları da soluğu Nahle'de almışlardı. Hz. Muhammed, kaçan müşriklerin tekrar toparlanmalarına fırsat vermek istemiyordu. Bu sebeple arkalarından birlikler gönderdi. Evtas'a gönderdiği birliğin başına Ebu Âmir el-Eşari'yi komutan tayin ederken yeğeni Ebu Musa el-Eşari'yi de ona yardımcı olarak atadı. (İbn şihâb ez-Zührî, 2016: 82; İbn Hişâm, 1994: IV, 115-119; Vâkîdî, 1855: 417-420; İbn Sa'd,

2015: II, 155; Taberî, 1987: III, 316, 320; İbn Kesîr, 1967: IV, 326, 339).

Ebu Âmir el-Eş'arî Evtas'a ulaştığında müşriklerin karargâhına yaklaştı ve ordusunu savaş düzenine soktu. İki taraf tekrar savaşa tutuşmadan birbirlerine meydan okudular. Ebu Âmir, karşısına çıkan dokuz Hevazınli ile teker teker çarpıştı. O, karşısına çıkanları önce İslâm'a davet ediyor, kabul etmeyenleri öldürüyordu. Nihayet başına sarı bir sarık takmış olarak mübârezeye çıkan onuncu müşriği de öldürdü. (İbn Sa'd, 2015: II, 155; İbn Kesîr, 1967: IV, 339; Topaloğlu, 1994: X, 94).

Ebu Âmir, savaş sırasında dizine isabet eden bir okla kımıldayamaz duruma gelmişti. Amcasının yaralandığını gördüğünde Ebu Musa, bu oku ona kimin attığını sordu. Ok, Cüşem Oğullarından Seleme b. Düreyd tarafından atılmıştı. Ebu Âmir, kendini yaralayan adamı ona gösterdiğinde, Ebu Musa onun üzerine yürüdü. Seleme, onu gördüğünde geri dönüp kaçmaya, Ebu Musa da peşinden koşmaya başladı. Ancak yetişemeyince ona hakaret ederek *benden kaçmaya utanmıyor musun, sen Arap değil misin* şeklindeki cümleleri ile onu bir taraftan tahrik etti. Tahriklerine devam edince hakaretlere dayanamayan Seleme, geri dönerek vuruşma pozisyonu aldı. Çok geçmeden ikisi arasında kıyasıya bir çarpışma başladı. Sonunda Ebu Musa bir kılıç darbesi ile onu öldürdü. Daha sonra Ebu Âmir'in yanına vardı ve *Allah seni yaralayamı öldürdü* diyerek müjdeyi verdi. Ebu Âmir ise ondan dizindeki oku çıkarmasını söyledi. Ebu Musa oku çıkardığında birden yaradan kan boşalmaya başladı. Vefat edeceğini anlayan Ebu Âmir, ondan son isteğini, *ey kardeşimin oğlu Resulullah'a git, selamımı ilet ve bana dua etmesini söyle* cümleleri ile dile getirdi. Çok geçmeden de ruhunu teslim etti. Bu dilek iletildiğinde Hz. Peygamber (s.), ellerini açtı ve *Allahım! Ebu Âmir'i bağışla ve ona cennette ümmetime vereceğin en yüksek dereceyi ver* diye dua etti. (İbn Hişâm, 1994: 131, 132; İbn Sa'd, 2015: II, 155; Taberî, 1987: III, 321, 322; İbn Kesîr, 1967: IV, 239; Topaloğlu, 1855: X, 94).

Hz. Ebu Bekir (11-13/632-634)'in hilafet makamına getirildiği günlerde ortaya çıkan tehlikelerden birisi de irtidat hareketleri ve Yalancı Peygamberler oldu. Bunlardan birisi de Yemâme'de zuhur eden Müseylimetü'l-Kezzâb idi. Hz. Ebu Bekir tarafından Müseylime'nin üzerine gönderilen Hâlid b. Velid'in başında bulunduğu ordu ile Benî Hanîfe arasındaki savaş, Akribâ denen yerde 12/633 yılında yapıldı. Çok sayıda Müseylime taraftarının öldürüldüğü savaşta, 600'den fazla da şehit verildi. Sonunda Müseylime'nin de öldürüldüğü savaş, Müslümanlar

tarafından kazanıldı. (İbn Abdi'l-Ber, 2002: 197, 198; İbn Miskeveyh, 2003: I, 184, 185; İbnü'l-Esîr, 2012: 332, 333; Fayda, 1987: XV, 291).

Yemâme Savaşı'nın şiddetlendiği, tam bir can pazarının yaşandığı zamanda bile Müseylime'nin kabilesi onu terk etmiyor, öldürülenlerine de aldırılmıyordu. Galibiyet iki taraf arasında gidip geliyor, bir türlü sonuç alınamıyordu. Uzayan vuruşmalar da çok sayıda insanın ölümüne sebep oluyordu. Hâlid b. Velîd, Müseylime öldürülmeden savaşın kazanılamayacağını anlamıştı. Bu sebeple o:

-Ben boyun eğmeyen Velîd'in oğluyum. Ben Âmir ve Zeyd'in oğluyum diyerek meydana çıktı ve Hanîfe Oğullarına meydan okudu. Meydan okuma sırasında şu şiiri okuyordu.

Ben şeyhlerin oğluyum, kılıcım ise gazaptır.

Öfke sana ulaştığında, olabileceklerin en büyüğüdür.

Bu davete Yemâmeliler cevap vermekte gecikmediler. Hâlid ise karşısına çıkan savaşçıların tamamını öldürdü. Hâlid, Müseylime'yi de mübârezeyle davet etti. Ancak onun meydan okumasına Müseylime cevap vermedi. Hâlid'in bu taktiği Müslümanların üzerinde de etkisini göstermekte gecikmedi. Çok geçmeden Yemâmelilere karşı üstünlük sağlamayı başardılar. Hanîfe Oğulları çok fazla kayıp verince çareyi etrafı surla çevrili bir bahçeye sığınmakta buldular. Ancak Müslümanlar bu bahçeye de girmeyi başardılar. Hanîfe Oğullarının sığındığı bahçe onların mezarları oldu. Nitekim daha sonra bu bahçeye Hadîkatü'l-Mevt (Ölüm Bahçesi) ismi verilmiştir. Müseylime de savaş esnasında (Rebîülevvel 12/Mayıs-Haziran 633) Vahşi b. Harb'in fırlattığı bir mızrakla hayata veda etti. (İbn Hişâm, 1994: III, 98; Taberî, 1987: IV, 111, 112; İbn Miskeveyh, 2003: I, 185; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 221,222; Önkâl, 2006: XXXII, 90, 91).

Hız. Ebu Bekir döneminde Arabistan Yarımadası itaat altına alındıktan sonra Sâsânî ve Bizans topraklarına doğru genişleyen fetihlerin yönü, Hız. Ömer döneminde de aynı istikamette devam etti. İkinci Halife'nin vefat yılı olan 23/643-644 yılına geldiğinde Sâsânîler Devleti ortadan kalkarken Bizans topraklarında da çok önemli bölgeler İslâm hâkimiyetine geçti. Müslümanlar için aynı anda dönemin iki büyük gücü ile mücadele etmek kolay olmadı. Nitekim bu fütûhât, çok sayıda savaş ve şehidin üzerinden taçlandı. Bu savaşlardan birisi de Irak'ın fethini hazırlayan ve İran'ın ele geçirilmesine ivme kazandıran Kâdisiyye Savaşı oldu. Kûfe'ye 15, Uzeyb'e de 4 fersah uzaklıktaki Sâsânîlerin en önemli sınır şehri olan Kâdisiyye'de 14/635-636 yılında Farslarla Müslümanlar

arasında yapılan savaşta çok sayıda kahramanlıkların yanında mübâreze örnekleri de sahnelendi.

Sâsânî Devleti tahtına 13/634-635'de Şehriyâr'ın oğlu III. Yezdicerd çıkarıldı. (Yâkût el-Hâmevî, 1977: IV, 291; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 294. Yücesoy, 2001: XXIV, 136). Hz. Ömer'e durum bildirildiğinde o, Irak cephesine Sa'd b. Ebî Vakkas komutasında takviye birlikleri gönderdi. Sa'd, orduyu Şıraf'da toplayıp düzene soktuktan sonra harekete geçti ve Uzeyb ve Kantara yolu ile Kâdisiyye'ye geldi. Bu günlerde bölgenin komutanı olan Müsennâ b. Hârise, takviye kuvvetleri gelmeden vefat etmişti. Vefat etmeden de yerine vekil olarak Beşir b. el-Hasâsiye'yi bırakmıştı. Irak ordusunun başına, Halife Ömer'in emri ile Sa'd b. Ebî Vakkas geçti. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 299, 300).

Medâin'de tahta çıkan III. Yezdicerd'in huzuruna gönderilen İslâm elçileri yapılan görüşmelerden bir netice elde edemedi geri döndüler. Aynı günlerde Kisra, Irak cephesinde Müslümanlarla savaşma görevini ünlü komutan Rüstem'e verdi. Bu görevi gönülsüz kabul eden Rüstem, Medâin'den ayrılarak Sabât, Kûsâ, el-Birs ve Hîre yolu ile Necef'e geldi. Bu günlerde diğer bir Fars komutanı olan Câlînûs da Necef ile Seylhîn arasında bulunuyordu. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 304-308).

Kâdisiyye'de karargâh kurmuş olan Sa'd b. Ebî Vakkas da çevreye seriyeler ve keşif kolları gönderiyordu. Bunlardan birisi de Amr b. Ma'dikerib ve Tuleyha b. Huveylid el-Esedî komutasında gönderdiği müfreze idi. Onlar İslâm ordugâhından henüz bir fersahtan biraz fazla uzaklaşmışlardı ki Fars askerlerini ve hayvanlarını gördüler. Amr, yanındaki askerlerle birlikte durumu Sa'd'a haber vermek için geri döndü. Ancak Tuleyha dönmeyi reddetmiş ve onlardan ayrılarak gizlice Rüstem'in karargâhına gitmişti. Amacı, Sâsânî ordusu hakkında bilgi toplamak, bu arada ganimet olarak bir şeyler ele geçirmektir. O, düşman karargâhında gece boyunca dolaşırken üç askerın atlarını gizlice çözdü. Bu atları yedeğe aldıktan sonra kendi atına atladı ve dörtnala oradan uzaklaştı. Tuleyha'nın atlarını götürdüğünü fark eden askerler ise onun peşine takılmışlardı. Tuleyha, kendine yetişen ve hücumu geçen ilk askeri öldürdü. Daha sonra ikinci askeri de öldürdükten sonra kaçmaya devam etti. Üçüncü cengâver de onun peşinden atını mahmuzlarken öldürülen iki Farslıyı gördü. Öldürülen iki asker, onun amca çocukları idiler. Bu sebeple gördüğü manzara, Tuleyha'ya olan kinini daha da artırmıştı. O, akrabalarının intikamını almak için takibe devam etti ve nihayet ona yetişti. Ancak Tuleyha zannettiği gibi kolay mağlup edilecek birisi değildi. Nitekim kendisine

yaklaştığında Tuleyha aniden onun üzerine saldırdı ve esir aldı. Diğer Fars askerleri ise Tuleyha'nın Müslüman karargâhına yaklaştığını gördüklerinde geri dönmek zorunda kaldılar. (ed-Dineverî, 2017: 180; Taberî, 1987: IV, 236; İbnü'l-Esîr, 1987: II, 308, 309).

Tuleyha, esir aldığı Farslı ile Sa'd'ın huzuruna çıktı ve olup biteni anlattı. Tercüman vasıtası ile durum esir alınan Farslıya sorulduğunda o, önce kendisine eman verilmesini istedi. Kendisine eman verilince durumu şöyle anlattı:

Ben, çocukluğumdan beri savaşların içindeyim. Çok kahramanlık hikâyesi dinledim. Ancak beni esir eden bu arkadaşınız gibi kendi ordusundan iki fersah uzaklıkta, 70.000 kişinin bulunduğu bir düşman karargâhına giren dahası girdiği gibi çıkmayıp süvarilerin atlarını alıp gelen birisini görmedim. Onun öldürdüğü birinci asker, bin kişiye denk bir savaşçı olarak kabul ediliyordu. İkinci öldürdüğü de bir o kadar kişiye eşit idi. Daha sonra ona ben yetiştim ki arkamda bana denk bir savaşçı olduğunu sanmıyorum. O ikisinin intikamını alayım derken beni de esir etti. Esir asker Fars ordusunun durumunu da anlattıktan sonra Müslüman oldu. Sa'd'ın, Müslim adını verdiği Farslı savaşçı bundan sonra Tuleyha'dan ayrılmadı. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 309).

Rüstem komutasındaki Fars ordusu Medain'den ayrıldıktan dört ay sonra Kâdisiyye'ye gelmiş ve Atık denen yerde karargâh kurmuştu. Sa'd b. Ebî Vakkâs komutasındaki İslâm ordusu ise arada bulunan nehrin karşısına daha önce gelmişti. İki taraf arasındaki gerekli görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamayınca savaş kararı alındı. Kâdisiyye Savaşı dört gün sürdü. Araplar bu dört günün birincisine Ermâs, ikincisine Eğvas, üçüncüsüne Imâs, dördüncü günün gecesine leyletü'l-Herîr ve aynı güne de Kâdisiyye ismi verdiler. Ermâs Günü olarak isimlendirilen birinci günde Fars ordusu aradaki nehri geçti ve İslâm ordusunun karşısında yerini aldı. Çok geçmeden de iki taraf arasında savaş başladı. İslâm kaynakları Kâdisiyye Savaşı sürecinde yaşanan kahramanlık ve mübâreze örneklerine yer vermektedir. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 299-319). Bunlardan birisi yukarıda keşif kolu askerleri arasında gönderildiğinden bahsettiğimiz Mezhic kabilesinden Amr b. Ma'dikerib'in yaptığı savaştır. Kâdisiyye'de ilk gün ordular yerlerini aldıklarında Fars ordusundan bir cengâver Müslümanların karşısına çıktı ve onları mübârezeye davet etti. Bu askerin karşısına İslâm ordusundan Amr b. Ma'dikerib çıktı. İki savaşçı karşılaştıklarında Amr, Fars askerini yakaladığı gibi yere çarptı ve

boğazını keserek öldürdü. Daha sonra onun pazu bentlerini ve kemerini ganimet alarak arkadaşlarının arasına döndü. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 319; Yâkût el-Hamevî, 1977: IV, 292).

Kâdisiyye Savaşı günlerinde Hz. Ömer, Suriye cephesinin komutanı Ebu Ubeyde b. Cerrâh'a haber göndererek Sa'd b. Ebî Vakkâs'a yardımcı kuvvet göndermesini emretti. Ebu Ubeyde, seçmiş olduğu askerleri, Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs'ın komutası altında Irak ordusuna yardım için gönderdi. Bu ordunun öncü kuvvetlerinin başında ise Temim kabilesinden Ka'kâ' b. Amr vardı. Ka'kâ', İslâm ordugâhına vardığında önce askerleri heyecana getirecek bir konuşma yaptı. Daha sonra da onlara, benim yaptığım gibi yapınız diyerek Farslıların karşısına çıktı ve onları mübârezeye davet etti. Bu meydan okumaya Fars ordusundan Zü'l-Hâcib cevap verdi ve meydana yürüdü. İki savaşçının tuttuğu savaştan galip gelen ise Ka'kâ' oldu. Zü'l-Hâcib'in öldürülmesi Fars ordusunun moralini bozarken Müslümanların cesaretini artırdı. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 322).

Ka'kâ' b. Amr, Fars ordusuna ikinci kez meydan okudu ve kendisi ile çarpışacak bir mübâriz istedi. Bu sefer onun karşısına Fîruzân ve Banzuvân isimlerinde iki savaşçı çıktı. Bunun üzerine Teymüllât oğullarından Hâris b. Zibyân b. Hâris ortaya atılarak Ka'kâ'nın yanında yer aldı. Bu dört kişi iki gruba ayrılarak savaşa tutuştu. Ka'kâ' Fîruzân'la, Hâris de Banzuvân'la eşleşmişti. Yapılan savaş ise Müslümanlar kazandı. Ka'kâ' Fîruzân'ı, Hâris de Banzuvân'ı öldürdü. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 322, 323).

Aynı gün Fars askerlerinden de Müslümanlara meydan okumalar görüldü. Farslı bir asker ortaya çıkarak Müslümanlara meydan okudu. Buna karşı A'râf b. el-A'lem el-Ukaylî çıktı ve çarpışma sonunda onu öldürdü. Bunun üzerine A'râf'ın karşısına bir başka Farslı savaşçı çıktı ve onunla savaşa tutuştu. Ancak A'râf onu da öldürdü. Arkadaşlarının öldürülmesine dayanamayan ve A'râf'ın üzerine yürüyen birkaç Fars askeri onu yere yıktılar ve silahını aldılar. Ancak A'râf onların gözlerine toprak atarak ellerinden kurtulmayı başardı. Daha sonra da arkadaşlarının yanına döndü. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 323).

Ağvas gününde mübârezeye çıkan Müslümanlardan birisi de A'ver b. Kutbe idi. A'ver Sicistan Şehriyârı'nı mübârezeye davet etti. İki savaşçı ortada buluşarak savaşa başladılar ancak uzun süre birbirlerine üstünlük sağlayamadılar. Savaşın sonunda ikisi de birbirlerini öldürdüler. (İbnü'l-Esîr, 1987: II, 324).

Konu Araplarda mübâreze geleneği olunca kaynaklar, diğer milletlere nazaran daha cömert davranmaktadır. Aktarmaya ve

yorumlamaya çalıştığımız örneklerin Araplarda mübâreze geleneği konusunda bize bir fikir vereceği kanaatini taşıyoruz. Bulabildiğimiz örneklerin tamamını yazmak ise sadece makalenin hacmini artıracaktır. Konuyu uzatmanın ise sonuca bir farklılık katacağı düşüncesinde değiliz. Bu sebeple çalışmamızı, Sıffin Savaşı (36-37-657)'nda Hz. Ali ve Hureys'in yaptığı mübâreze ile bitirelim.

Hâdise, Sıffin Savaşı'nın devam ettiği günlerde yaşanmıştır. Muâviye b. Ebu Süfyân'ın kendisi ile gurur duyduğu Hureys isminde azatlı bir koruması vardı. Hureys, bazen efendisi Muâviye'nin elbisesini giyer, onun silahını kuşanır, atına biner ve onun gibi hamle yapardı. Bu şekilde donanıp savaştığı zaman insanlar onu Muâviye zannederlerdi. Muâviye onu Hz. Ali konusunda ikaz etmiş ve ondan uzak durmasını tembihlemiştir. Sıffin Savaşı'na Muaviye'nin yanında katılan Amr b. el-Âs, yalnız kaldıkları bir gün Hureys'e, *Ali ile teke tek savaş yapmaktan seni alıkoyan nedir, hâlbuki sen ona denksin* diye sordu. O da, efendisinin bunu kendisine yasakladığını söyledi. Amr, *yemin ederim ki onunla teke tek savaşırsan, onu mağlup edip öldüreceğini ümit ediyorum. Eğer onu öldürürsen ondaki şerefi de yok edersin* dedi. Daha sonra bu konuda o kadar çok konuştu ve süsleyip püsledi ki bu fikir Hureys'in kafasına da yattı. O, artık kendini Hz. Ali'yi mübâreze de öldüren bir kahraman olarak görmeye başlamıştı. Hayal dünyasında, Ali'yi herkesin gözü önünde öldürdüğünde elde edeceği şöhret, nam ve mal içinde yüzüyordu.

Sabah olup iki taraf yerlerini aldıklarında giyinip pusatlanmış olan Hureys, meydana çıktı. Safların en önünde durdu ve Hz. Ali tarafına göz gezdirdikten sonra şöyle bağırdı:

*-Ey Hasan'ın babası! Benimle teke tek savaşa çık. Ben Hureys!*²

Bu davete icabet eden Ali, savaş meydanına ilerledi ve Hureys'in karşısına geldi. Vuruşma çok sürmedi. Hz. Ali yirmi yaşlarından beri kılıç sallıyordu. O, Hureys'e tek bir hamle yaptı. Hureys ise bu hamleyi savuşturamadı. Fazlaca şişirilen ve hayaller kuran Hureys, Ali'nin karşısına çıkma pişmanlığını bile duyamadan öldü.(Ed-Dineverî, 1888: 188, 189; ed-Dineverî, 2017: 242)

² Yâ Ebâ Hasan! Ebriz ileyye. Ene Hureys!

Sonuç

İslâm'ın ilk döneminde Bedir başta olmak üzere Arapların yaptıkları savaşların tamamında mükemmel mübâreze sahneleri görülmektedir. Diğer taraftan Câhiliye dönemini anlatan eserlerde bu geleneğin örnekleri de nakledilmektedir. Bu durum, mübârezenin, Araplarda İslâm öncesi dönemde de bilinen ve uygulanan bir savaş taktiği olduğunu ortaya koymaktadır.

Arap mübâreze geleneğine göre rakipler meydana şiir söyleyerek çıkmaktadır. Bu şiirde savaşçı kendini, kabilesini ve soyunu övmekte, hasmı üzerinde psikolojik baskı kurarak onu vuruşma konusunda tahrik etmektedir. Şiir söyleme iki savaşçının meydana buluştuğlarında da başlamaktadır. Şiirler bazen karşılıklı okunmaktadır. Bu, vuruşma başlamadan hasımların birbirlerine üstünlük sağlamaya çalıştıkları bir çeşit sözlü mübârezedir. Sözlü mübârezeler sadece şiirle yapılmamaktadır. Bazen rakibin veya kavminin halk arasında nahoş görülen bir yönü dile dolanarak bazen de hasım küçük düşürülecek cümlelerle yapılmaktadır.

Meşhur savaşçılar mübârezeye çıkarırken başlarına veya zırhlarına tanınmak için tülbent, sarık veya tüy gibi özel bir işaret takmaktadırlar. Meydanda buluşan hasımlar, vuruşma başlamadan birbirlerine kendilerini tanıtmakta veya anlaşmak için konuşma yapmaktadır. Ünlü mübârizler veya toplumun ileri gelenleri kendilerine denk insanlarla vuruşma hakkına sahiptirler. Soy, sop, yaş, ünlü olup olmamaları konusunda kendilerine denk görmedikleri rakiplerle vuruşmayı reddetmektedirler.

Mübârezeye çıkan Araplar meydana bire bir eşleşerek savaşmaktadır. Bazen meydana buluşan çift sayısı birden fazla olabilmektedir. Mübârizler meydana birden fazla çıkararak eşleşmişlerse, hasımlarına üstünlük sağlayanlar, sağlayamayan arkadaşlarına yardım ederek düşmanını saf dışı etmektedirler.

Bazen bir savaşçı karşısına çıkan birden fazla rakiple mübâreze yapmaktadır. Bir savaşçının rakip sayısı on kişiyi bulabilmektedir. Ancak Araplar bir kişiye toplu halde hücum etmemekte savaşçının karşısına teker teker çıkmakta ve kozlarını paylaşmaktadırlar. Aman dileyen rakipler, hasımları tarafından bağışlanabilmektedir.

Araplarda mübâreze sadece savaş öncesi bir mücadele şekli olarak görülmemektedir. Savaşın en şiddetli zamanında bir savaşçı herhangi bir askere meydan okumakta, cevap verilmesi ile de aralarında ölümüne dövüş başlamaktadır.

Kaynaklarda mübârezeler geniş anlatılmamaktadır. Savaşlar uzun uzun anlatılırken mübârezeler çok kısa cümlelerle

geçilmektedir. Nakillerin yetersizliği, mübârezenin bütün yönlerini ortaya koymanın, savaşçıların rakiplerine karşı uyguladıkları strateji, taktik ve tekniklerini ayrıntıları ile anlayabilmenin en büyük engellerinden birisidir. Buna rağmen destanlar göz ardı edildiğinde kaynaklarda diğer milletlere oranla Arapların mübârezelerine daha fazla yer verilmektedir.

Nakillerde az da olsa peygamberlerin ve hükümdarların mübârezeye çıktıkları savaşlar görölmektedir. Kayıtlarda, Türk hükümdarları, Yunan ve Bizans imparatorları mübârezeye çıkarlar arasında zikredilmektedir. Bu örneklere Araplarda da rastlanmaktadır. Peygamber, devlet başkanı ve ordu başkomutanı olarak Hz. Muhammed (s) de kendine meydan okunduğunda mübârezeye çıkmaktan çekinmemiştir.

Kaynakça

- el-Bağdâdi, Muhammed b. Habîb. (1980). *Kitâbü'l-Münemmak fî Ahbâri Kureyş*. Fârûk, H. A. (Tas. ve Ta'lik.). Beyrut: Âlemü Kütüb.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. (1992). *Kitâbü'l-Cümel min Ensâbi'l-Eşraf*. XIII, Zekkâr S.- Zerkeli R. (Tah. ve Tak.). Beyrut: Dâru'l Fikr.
- Beydeba Abdullah b. el-Mukaffa, (2018), *Kelile ve Dimne, Arapça Metin ve Tercüme*. Karaman, H.–Topaloğlu, B. (Çev). İstanbul: Ensar Yay.
- Bozkurt, N.- Küçükaşçı, M. S. (2003). Mekke. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (38. ss. 555-563). Ankara: TDV Yay.
- Cevâd Ali. (1993). *el-Mufasssal fî Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm*. V. Byy. Cüveynî, Alaaddin Ata Melik. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. Öztürk, M. (Çev.). Ankara: TTK Yay.
- ed-Dineverî, Ebu Hanîfe Ahmed b. Dâvud. (1888). *Kitâbü Ahbâri't-Tivâl*. Circâs, F. Y. (Tash.). Leyden: Matbaatü Brill.
- ed-Dineverî, Ebu Hanîfe. (2017). *el-Ahbâru't-Tivâl*. Akman Z.–Aytemür, H. S. (Çev). Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Duman, A. (2018). Türklerde Teke Tek Savaş Geleneği. *Türkküm-2018 Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyeti Kongresi*, Balıkesir:
- Fayda, M. (1987). Hâlid b. Velid, *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (15. ss. 289-292). İstanbul: TDV Yay.
- Fayda, Mustafa. (1992). Bedir Gazvesi, *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (5. ss. 325-327). İstanbul: TDV Yay.
- Halife b. Hayyât. (2001). *Tarihu Halife b. Hayyât*. Bakır, A. (Çev.). Ankara: Bizim Büro Basımevi.

- Hândmîr, Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmüddîn Muhammed b. Hâce. (1395). *Habîbü's-Siyer fî Efrâdi'l-Beşer*. II, Tahran: Kitâp Fûrûş-ı Hayyâm.
- İbn Abdi'l-Ber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nemerî. (2002). *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. Mürşid, A. (Yay. Haz.). Ürdün: Dâru'l-A'lâm.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî. (1987). *el-Kâmil fî't-Târih*. II, Ebî'l-Fidâ Abdullah el-Kâzî. (Tah.). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. (2012). *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- İbn Hazm el-Endülüsî, Ebî Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. (1982). *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. (Tah. ve Ta'lik.). Kahire: Dâru'l-Maârif.
- İbn Hişâm. (1994). *es-Sîretü'n-Nebeviyye/Sîret-i İbn-i Hişâm Tercümesi*. III, Ege, H. (Terc.). İstanbul: Kahraman Yay.
- İbn Kesîr, Ebî'l-Fidâ. (1967). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. IV, Beyrut: Mektebetü'l-Maârif.
- İbn Miskeveyh, Ebî Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb. (2003). *Tecâribü'l-Ümem ve Taâkübü'l-Himem*. I, Seyyid Kisravî Hasan. (Tah.). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî. (2015). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. Polat, M. (Çev.). İstanbul: Siyer Yay.
- İbn Şihâb ez-Zührî. (2016). *el-Meğâzî İlk Dönem İslâm Tarihinde Savaşlar*. Akdoğan M. N. (Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Mustafa İ., Zeyyât, H. A., Abdülkâdir, H. ve Neccâr, M. A. (1986). *Mu'cemü'l-Vasît*. I, İstanbul: Çağrı Yay.
- el-İsfehânî, Ebü'l-Ferec Ali b. Hüseyin. (2008). *Kitâbü'l-Eğânî*. XXII, Abbas, İ.- es-Seâfin, İ.- Abbâs, B. (Tah.). Beyrut: Dâru Sadr.
- Kaya, M. (2000). İskender, *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (22. ss. 555-557). İstanbul: TDV Yay.
- Lauffer, S. (2000). *Büyük İskender*. Sorguç, N. (Çev.). İzmir: İlya Yay.
- el-Mes'ûdî, Ebi'l-Hasan Ali b. Hüseyin. (1893). *Kitâbü't-Tenbîh ve'l-İşrâf*. Leyden: Tab'atü Brill.
- Mîrhând, Hümâmüddîn Muhammed b. Burhânüddîn Hâvendşâh b. Kemâlüddîn. (1339). *Ravzatü's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*. IV, Tahran: Kitâp Fûrûş-ı Hayyâm.
- Muhammed Hamîdullah. (1980). *İslâm Peygamberi*. I, Tuğ, S. (Çev.). İstanbul: İrfan Yay.

- Muhammed Hamîdullah. (1998). Hendek Gazvesi. *İslâm Ansiklopedisi* içinde, (17. ss. 194-195). İstanbul: TDV Yay.
- Muhammed Hamîdullah. (1998). Hudeybiye Antlaşması. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (18. ss. 297-299). İstanbul: TDV Yay.
- Muhammed Hamîdullah. (1998). Hayber. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (17. ss. 20-22). İstanbul: TDV Yay.
- Muhammed Hamîdullah. (1998). Huneyn Gazvesi. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (18. ss. 376-377). İstanbul: TDV Yay.
- Muhammed Hamîdullah ve Avcı, C. (2012). Uhud Gazvesi. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (42. ss. 54-57). İstanbul: TDV Yay.
- Cemâl M. (1991). Antere. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (3. ss. 237). İstanbul: TDV Yay.
- Mutçalı, S. (2015). *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yay.
- Önkâl, Ahmet. (2006). Müseylîmetü'l-Kezzâb. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (32. ss. 90-91). İstanbul: TDV Yay.
- Şebânkâreî Muhammed b. Ali b. Muhammed. (1376). *Mecmeu'l-Ensâb*. Mîrhâşim M. (Neşr.). Tahran: İntişârât-ı Emîr-i Kebîr.
- Taberî, Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (1987). *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. III, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Taberî. (1992). *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, V, Ugan, Z. K.–Temir, A. (Çev.). İstanbul: MEB Yay.
- Taneri, A. (1993). Celâleddin Hârizmşâh. *İslâm Ansiklopedisi* içinde, (7. ss. 248-250). İstanbul: TDV Yay.
- Topaloğlu, N. (1994). Ebû Âmir el-Eş'arî. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (10. ss. 94). İstanbul: TDV Yay.
- Vâkıdî, Ebî Abdullah Muhammed b. Ömer. (1855). *Kitâbü'l-Meğâzî*. Kalkütta: Babtist Mission Press.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb. (2010). *Târîhu'l-Ya'kûbî*. I, Abdu'l-Emîr Mühnâ, (Tah.). Beyrut: Şeriketü'l-İlmiyyeti'l-Matbûa.
- Yâkût el-Hâmevî, Şihâbüddîn Ebî Abdillâh b. Abdillâh er-Rûmî el-Bağdâdî. (1977). *Mu'cemü'l-Buldân*. II, Beyrut: Dâru Sadr.
- Yücesoy, H. (2001). Kâdisiye Savaşı. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (24. ss. 136-137). İstanbul: TDV Yay.

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
ISSN: 2630-600X

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi - Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 5 - Sayfa/Page: 49-70
Makale Bilgisi / Article Info / Geliş/Received: 13.04.2020 / Kabul/Accepted: 26.05.2020
Yayın Tarihi/ Date Published: 28.06.2020

Atf/Citation: Akyıldız, N. A. (2020). Sürdürülebilir Yaş Dostu Kentler İçin Aktif Yaşlanmanın Değeri.
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5, 49-70

Araştırma Makalesi / Research Article

Nihal Arda AKYILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi., Fırat Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
nihalardaa@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1948-188X

Sürdürülebilir Yaş Dostu Kentler İçin Aktif Yaşlanmanın Değeri *The Value of Active Aging For Sustainable Age Friendly Cities*

Öz

Özellikle son yüzyılda sağlık, sosyal ve ekonomik gelişmeler ile yaşanan değişimler; doğurganlık oranının azalmasına ve doğuştan beklenen ortalama yaşam süresinin uzamasına neden olmuştur. Bu sonuçlar dünyada yaşlı nüfus oranında önemli artışlarla ülkelerin demografik yapısını değişime uğratarak, ülkeleri yeni bir takım güçlüklerle karşı karşıya getirmiştir. Çözüm arayışları sağlıklı yaşlanma politikalarının geliştirilmesi yönünde olmuş, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından aktif yaşlanma kavramı bu anlamda geliştirilmiştir. Yaşlanan nüfus için yürütülen politika ve stratejilerinin kentsel mekânları planlamadan gerçekleşmeyeceği gerçeğinin farkında olan WHO 2005 yılından itibaren, mimarlık ile birlikte kentsel tasarımı da gündeme alarak; yaşlıların, engellilerin ve diğer tüm bireylerin yaşama katılım düzeylerini ve yaşam kalitelerini arttırmayı hedeflediği 'Yaş Dostu Kentler' (Age Friendly Cities) projesini hayata geçirmiştir. Tüm dünyada kabul gören aktif yaşlanma konusunu ele alan bu çalışma, kentlerde yaşamlarını sürdüren yaşlıların kentsel mekân düzenlemelerine erişiminin yanı sıra sosyal, kültürel ve ekonomik yaşama katılım düzeylerini arttıran 'erişebilirlik' ve 'herkes için tasarım' ilkelerinin sürdürülebilir yaş dostu kentler için ne denli önemli bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışma konuyla ilgili literatür araştırmalarıyla, yaş alanların sosyal hayata katılımlarında karşılaştıkları engel ve kısıtlamaları ortadan kaldırmayı hedefleyen daha yaşanabilir, sürdürülebilir kent düzenlemelerine katkı sunmak üzere yazarın doktora tezinden üretilerek makale haline getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaş dostu kent, sürdürülebilir kentsel planlama, demografik yapı, aktif yaşlanma, herkes için tasarım.

Abstract

Especially the health, social and economic developments and changes in the last century; caused a decrease in fertility rate and prolonged life expectancy at birth. These results have changed the demographic structure of the countries with significant increases in the elderly population rate in the world and brought countries to a new set of difficulties. The search for solutions has led to the development of healthy aging policies and the concept of active aging has been developed by the World Health Organization (WHO). Being aware of the fact that the policies and strategies carried out for the aging population will not be realized without planning urban spaces, WHO has launched the 'Age-Friendly Cities' project, which aims to increase the participation level and quality of life of the elderly, the disabled and all other individuals, by taking the urban design along with architecture into the agenda. The study, which deals with active aging, which is accepted worldwide, is an important need for sustainable age-friendly cities of 'accessibility' and 'design for all' principles that increase the level of participation in social, cultural and economic life as well as the access of elderly people who live in cities to urban spaces. aims to reveal that. In this context, the study has been produced from the author's doctoral dissertation to contribute to more livable, sustainable urban arrangements that aim to eliminate the obstacles and constraints faced in the participation of ages by social studies along with literature researches.

Keywords: Age friendly city, sustainable urban planning, demographic structure, active aging, design for all.

Giriş

Dünya ülkelerine bakıldığında, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin genç ve erişkin toplumlar olduğunu, gelişmiş ülkelerin ise yaşlı veya çok yaşlı toplumlar olduğunu görmekteyiz. Bu yaşlı toplumlarda doğurganlığın azaldığı, yaşlı nüfusunun sağlık ve yaşam kalitesinin artmasıyla birlikte doğuştan ortalama yaş beklentisinin artmasına bağlı olduğu belirtilmektedir. Bu durum bağımlı nüfus oranını artırarak, daha yaşlı toplum yapısı yaratmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte ülkelerdeki doğurganlık oranlarının yüksek, ortalama yaş beklentisinin düşük olması; bu ülkelerde nüfus yapısının genç olmasını sağlamaktadır. İstihdam ve iş imkânları nedeniyle bu bölgelere göçler gerçekleşmiş, bu da hemen her ülke için plansız kentleşme süreci sorunlarıyla baş etme sürecini doğurmuştur. Geçmişten günümüze kent tarihi içinde insan üretim gücünün artması toplumsal yapıları bu gelişimin izin verdiği ölçüde değiştirip dönüştürmüştür (Cohen, 1978; Akyıldız, 2018: 11). Sosyal ve toplumsal yapıdaki değişimler, diğer alanlar kadar mekânsal konularda da bazı değişim zorunluluklarını beraberinde getirmiştir.

Bilimsel veriler ve benzeri akademik çalışmalarda, nüfus yapısındaki değişimlere bağlı olarak toplumsal yapı ve taleplerde de bir takım değişimler olduğu ortaya konmuştur. Günümüzde toplumun önemli

bir nüfus dilimini oluşturan ve giderek toplumda daha büyük bir pay almaya devam eden yaşlı nüfus; fiziksel aktivite yeteneklerindeki zayıflama ve hareket kısıtlılıklarıyla kentsel mekânlardaki engellerden daha çok etkilenmiştir. Bu durum gelişmekte olan sanayi ve teknolojiyle birlikte, kentlere olan talebi arttırmasının yanında yaş alanlar için kent tasarımı oluşturan argümanların da yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda kentteki her yaş/kapasitedeki kullanıcının, sosyal hayattan soyutlanmadan bir arada olmalarını sağlayacak planlama, tasarım ve uygulama çalışmalarına her geçen gün daha fazla ihtiyaç duyulmuştur.

Ancak kentlerin eskiden beri var olan mekânsal ve görsel değerlerini, temel işlevlerini koruyarak, güncel talep ve koşullara uygun kılınması konusunda da hassasiyet göstermesi gerekmektedir (Sözen ve Tanyeli, 1986: 129; Akyıldız, 2017: 71). Buradan hareketle bu çalışmalarla birlikte sosyal, fiziksel ve ruhsal sağlık açısından tüm bireylerin daha güçlü toplumları yaratmalarına imkân sağlanırken, yaşam kalitesi daha yüksek ve sürdürülebilir kentlerin de oluşturulmasına destek sağlanmalıdır (Aygün vd, 2018: 31). Kontrolsüz büyüyen kentsel alanlarda; mekânsal planlama, tasarım ve uygulama boyutlarının bu doğrultuda desteklenmesi kentte yaşayan tüm bireylerin sorunlarına çözüm niteliği taşımaktadır. Tüm nüfus içinde özellikle de hareket kısıtlılığı yaşayan engelli veya yaşlı bireylerin erişilebilirliğine destek veren ‘herkes için tasarım’ ilkelerinin her bireyin sosyal yaşamı için büyük önem taşıdığı ortadadır. Yaşlılıkla ilgili araştırmaların en önemli verilerinden olan ‘uyum kuramı’na göre; yaşlanmakta olan bireyi sürekli etki ve iletişim halinde tutarak toplum içinde yer edindirmenin yanı sıra toplumla uyum sağlayarak bağ kuracağı tüm koşulları sağlamak önemlidir (Onur, 1995: 124; Akyıldız vd., 2018: 327). Buradan hareketle kentsel yerleşim alanlarında yaşlıları da hayata katan ve herkesin sağlıklı, güvenli ve konforlu bir şekilde yaşam sürmelerine olanak sağlamak üzere düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. İlk aşamada yapı ölçeğinden başlayarak yol, sokak, cadde, kaldırım, mahalle ve kent boyutlarını içeren mikro ve makro ölçeklerde ‘herkes için erişilebilir, kullanılabilir, okunabilir ve yaşanabilir mekânlar’ tasarlamak her yaş grubunun hayatını çok daha kolaylaştıracaktır.

Bu konu hakkında yapılan detaylı literatür taramasında belirgin olarak ortaya çıkan, kentlerin yaş alanları kuşatan kararlar doğrultusunda planlanması gerektiğini uluslararası veriler ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmada mevcut ve yenilenmek durumunda olan kent yapılarında WHO kriterlerine göre daha yaşanır kentler için birtakım revizelere ihtiyaç olduğu gerçeği vurgulanmaktadır. Çalışma, bilimsel araştırmalar ve veriler doğrultusunda değerlendirilmiş, dünya yaş dostu kent örneklerinin sahip olduğu kriterlere bağlı olarak birtakım öneriler

getirilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın, yapılmış ve yapılacak olan *sürdürülebilir yaş dostu kent* düzenleme projelerine ışık tutması hedeflenmiştir. Çalışma bu anlamda aktif yaşlanmayı destekleyen *yaş dostu kent* kriterlerini ortaya koyan WHO'nun ilkelerine bağlı olarak yapılması gereken planlama esaslarına odaklanmaktadır.

Demografik Yapıdaki Yaşlı Nüfusu

İnsan yaşamının en önemli evresi olan yaşlanma dönemi, fiziksel ve biyolojik aktivelerdeki yavaşlamalarla birlikte, ekonomik ve sosyal yaşam aktivitelerindeki gerilemelerin yaşandığı önemli bir süreçtir. Yaşın ilerlemesi sosyal, ekonomik, psikolojik ve fiziksel pek çok konuda değişikliği beraberinde getiren süreçtir (Ponnappan and Ponnappan, 2011). Söz konusu yaşlanma süreci, nüfus yapısı içinde değerlendirildiğinde çok daha önemli bir değere sahip olmaktadır.

Hemen her toplumda nüfus yaşlanması, ortalama yaşam süresinin uzaması ve doğurganlık hızındaki düşüşle birlikte açıklanmaktadır. Ortalama yaşam süresinin uzamasının nedeni, ekonomik kalkınmanın temel unsurları olan tıp, sağlık ve çevresel koşullardaki iyileşmelerden kaynaklanmaktadır. Diğer önemli unsur olan doğurganlık hızındaki düşüş ise; sosyal ve eğitim alanındaki gelişmeler, aile yapısı ve çalışma hayatındaki değişikliklerle birlikte evlenme yaş oranlarının yanı sıra bireysel yaşam tercihlerindeki değişimlerin sonuçları olarak değerlendirilebilmektedir.

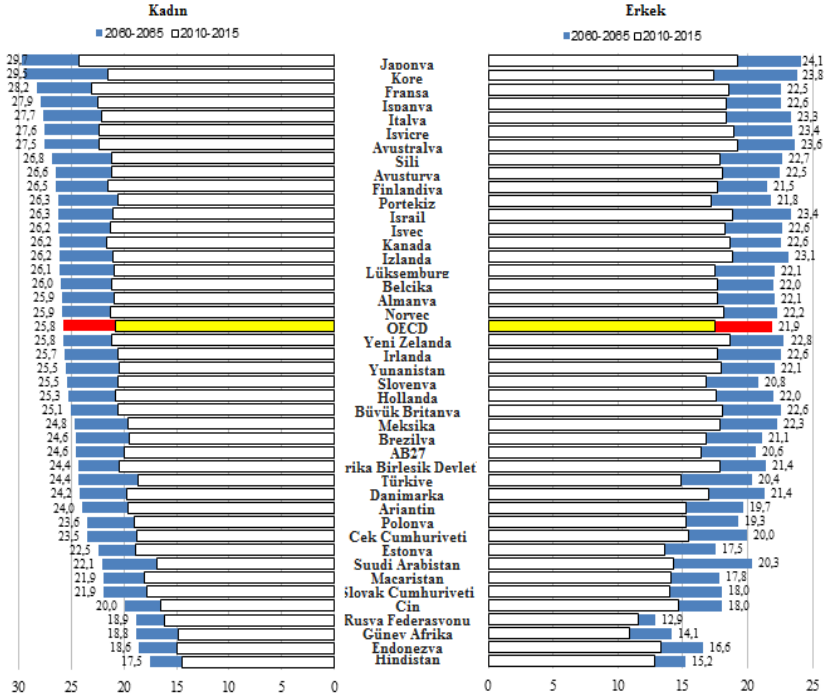
İnsan için ortalama yaşam süresi ilk çağların koşullarıyla birlikte 18-20 yıl civarında iken, bugün ölkelerin gelişmişlik oranlarına bağlı olmak kaydıyla, neredeyse çoğu insan için beklenen ortalama yaşam süresi 60 yaş ve üstü olmaktadır. Yaşlılığın başlangıcı olarak 60 ve 65 yaşları yaygın biçimde kabul edilmekle birlikte bireyin takvim yaşi, yaşlılık için önemli olsa da bunun yaşlı tanımı için tek belirleyici olmasının mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda konu ele alındığında 'yaşlı' tanımı yapmak belirli zorlukları da içinde barındırmaktadır.

WHO, 1998 yılında yaşlılığı kronolojik bir sıralamayla değerlendirmiş ve konuyla ilgili olarak yayımladığı raporlarda yaşlılığın başlangıç noktasını 65 yaş olarak belirtmiştir. Ancak söz konusu tanım sosyo-költürel unsurlara ve dönemlere göre değişiklik gösterebilmektedir (Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler, 2011: 4). WHO, 1989 yılında yaşlılığı 60 yaş olarak değil de, 65 yaşından büyük olup bireyin çevreye uyum sağlayabilme kabiliyetindeki kayıplarla ilintili olarak kabul etmeye başlamıştır. Ve yaş sınırlandırmasını da şu şekilde revize etmiştir: 65-74 yaş arası genç yaşlı, 75-84 yaş arası orta derecede yaşlı, 85 ve üzeri ise ileri yaşlılık olarak kabul edilmiştir. WHO, yaşlı kabul kriterini değiştirerek; 65 yaş ve üzeri bireyleri "yaşlı" olarak nitelendirip, bir

ülkenin toplam nüfusu içinde 65 yaş ve üzeri yaşta olan bireylerin sayısının %7 ile %10 arasında olması durumunda, o ülke nüfusunu yaşlı olarak kabul edebileceğimizi ifade etmektedir (Kayan, 2012: 6,7). 2014 yılı itibarıyla TÜİK verilerine göre ülkemizde de 65 yaş ve üzeri nüfusun 6 milyon civarında olduğu, bu rakamın da toplam nüfus içindeki payının %8'e karşılık geldiği belirtilmektedir (Aslan, 2015: 26). Dünya Sağlık Örgütü 2015 verilerine göre 60 yaş ve üzeri nüfus 900 milyon iken yapılan dünya nüfus projeksiyonlara göre; 2050 yılında, bu yaş oranı 2 milyara ulaşacağı kaydedilmektedir. Yaşanan tüm gelişmelerle birlikte ortalama yaşam süresinin uzamasından dolayı da 2050 yılında, 80 yaş ve üstü gurubunun beklenen nüfusu ise 434 milyon olacaktır (WHO, 2015).

Bu nedenlerle son yüzyılın teknolojik gelişmelerle birlikte getirdiği sosyal, sağlık ve ekonomi alanındaki ilerlemeler insan ömrünü maksimum kapasiteye erdirmiştir. Bu bağlamda yaş alan nüfusa yönelik sosyal, ekonomik ve mekânsal düzenlemelerle ilgili planlama ve stratejiler kamu yatırımlarını ve sosyal politikalarını daha titizlikle yapma ve uygulama zorunluluğunu yaratmıştır. Hemen her ülke için demografik yapı içindeki nüfus dilimleri açısından yaşlı oranları bu anlamda özel önem arz etmektedir.

Avrupa ülkelerinin 1950, 2010 ve 2050 yıllarına ait karşılaştırmalı demografik yapının durumuna göre, bu ülkeler arasında Almanya, Türkiye, Fransa, İngiltere, İtalya ve Polonya hariç pek çok ülkede makul nüfus artışlarının yanı sıra, nüfus projeksiyonları açısından yüksek değerlerin hâkim olduğu demografik bir seyir görülmektedir (Güçer vd., 2012). Avrupa ülkelerine ait ortalama yaşam süreleri; sağlık ve teknoloji alanlarında artan hizmet kalitesi 1950'lerden sonra ortalama yaşam sürelerine etkisinde artışlar olduğu tespit edilmiştir. Bu hızlı büyüme eğilimi etkisini 2010 yılında daha da arttırmış olduğundan uygun politikalarla desteklenmezse 2050 yıllarında bu ülkeler için çok daha büyük rakamlara ulaşılacağı açıktır (Güçer vd., 2012).

Şekil 1: 65 Yaş kadın ve erkek yaşam beklentisi 2010-15 ve 2060-65

Kaynak: United Nations, World Population Prospects - The 2012 Revision.

OECD ülkelerinde ciddi bir biçimde görülen nüfus yaşlanması ve imkânlarla birlikte ömrün uzaması gerçeğinin yanı sıra yaşlı nüfusun emekli aylıklarıyla kamu kaynaklarına getirdiği yükün hafifletilmesi için bir takım çalışmalar da yapılmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki doğum oranlarının azalması, ortalama yaş beklentisinin hızla yükselmesi, ortalama olarak her on yılda bir dünyada yaş beklentisi 2-3 yıl daha artarak insan ömrü uzamaktadır. OECD ülkelerine ait Şekil 1'de yer almakta olan 2010-2015 ve 2060-2065 yıllarına ait yaşam beklentileri incelendiğinde de ortalama emeklilik yaşının ve yaşlı kabul sınırının 65 yaş olmasının bile artık yetersiz kaldığı gösterilmektedir. Bugün gelişmiş ülkelerde yaşam beklentisi o denli uzamıştır ki emeklilik yaşı 67 veya 68 yaşa çıkarılmıştır. Yakın gelecekte bazı ülkeler bu rakamı 70 yaş sınırına getirmek üzere konuyla ilgili çalışmalar yapmaktadır. OECD Ülkelerinde yaşam beklentisi 2012-2015 yılları için kadınlarda 82,2 yıl, erkeklerde ise; 77,2 yıl olarak belirlenmiştir (OECD, 2013). Bu nedenle gelişmiş

ülkelerde artan yaşlı nüfusuna yönelik sosyal ekonomik ve istihdam politikaları için yoğun çalışmalar sürdürülmektedir.

Toplumsal yapıda yaşanan bu değişimlerle birlikte yaşanan ve bağımlı nüfus oranlarındaki hızlı artış; ülkelerin tüm nüfusu içeren planlama, strateji ve mekânsal düzenlemeler konusuna daha fazla önem verilmesini gerektirmiştir. Çünkü modern toplumlarda özellikle bağımsız hareket edebilme yönünde kısıtlamalar yaşayan bireyler; kültürel, ekonomik, dini, politik ve sosyal hayata daha az katılım sağlayabilmektedirler (Anon, 2000). Bu sorun karşısında toplumlar, yaşlı nüfuslarındaki artış oranlarına paralel biçimde hem nüfus projeksiyonlarına ilişkin politikaları, hem de kentlerin tüm yaş gruplarını kuşatan çözümlerle planlanmasına ilişkin projeler ortaya koyarken, konuyla ilgili koruyucu ve önleyici stratejilere yönelmişlerdir.

Aktif Yaş Alma ve Yaşlanma

Gelişmiş ülkelerdeki hızlı nüfus artışı gibi olarak ülkemiz için de aynı artış ilerleyen dönemde beklenmektedir. Şu an ki nüfus projeksiyonlarında genç nüfusa sahip olan ülkemiz doğurganlık hızındaki düşüş, ortalama yaş beklentisindeki artışla birlikte; ilerde yaşlı bir toplum haline gelecektir. Yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve üzeri yaş bireylerinin toplam nüfus içindeki oranları;

- 2014 yılında 6 milyon 192 bin 962 kişi (%8 iken)

- 2018 yılında 7 milyon 186 bin 204 kişi (%8,8) olmuştur (son beş yılda %16 artmıştır).

Nüfus projeksiyonlarına göre, yaşlı nüfus oranının; 2023 yılında %10,2, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı öngörülmüştür (TUİK, 2018).

Demografik yapı içinde artan nüfus yaşlanması konusu hemen her ülkenin önemli sorunu olmuş, bu nedenle yaşlanma sürecinin daha sorunsuz, katılımcı ve sağlıklı yürütülebilmesi için bazı arayışlara girilmiştir. Konuya kavramın kendisiyle başlanmış; yaşlanma ve daha pozitif algı ile yaratılan yeni adıyla yaş alma kavramları, sadece belli bir dönemi içermemesi için aktif yaş alma veya aktif yaşlanma kavramlarıyla ele alınmaya başlanmıştır.

Ülkeler bazında bakıldığında vatandaşlarının yaşam süreçlerinin daha kuşatıcı planlamalarla yürütülmesini sağlaması açısından ‘aktif yaşlanma’ ve bunun sağlayan tüm ekonomik, sağlık, sosyal mekânsal düzenlemeler daha büyük avantajlar sağladığı görülmektedir. Konu bu bağlamda ekonomik, sosyo-kültürel ve toplumsal hayat açılarından da değerlendirilerek bir takım destekleyici tedbir ve fikirlere de ihtiyaç duymuştur (Karatağ ve Akyıldız, 2019: 576).

Bu nedenle tüm dnyada önem kazanan ‘sağlıklı ve aktif yaşlanma’ konusu, tüm yaş gruplarının sağlık, güvenlik ve katılım olanaklarıyla birlikte hizmetlerin sürdürülebilirliği ve sürekli liğinin sağlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu konuya ilişkin öneriler özellikle 1990’ların sonlarına doğru WHO tarafından geliştirilen ‘aktif yaşlanma’ kavramı olarak ele alınarak tartışılmıştır. Aktif yaşlanma kavramının sadece yaşlılık sürecini kapsamadığı, aktif ve sağlıklı yaşlanma konularını da içermesi bakımından tüm dnyaca kabul görmüştür. Bu süreç toplumların nüfusu yaşlanırken, yaşam kalitesini yükseltmek için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarından en verimli biçimde yararlanma süreci olarak ele alınmıştır (Canatan, 2008: 136). Kavram, yaşlı, engelli ve günlük yaşamında yardıma ihtiyaı olan dezavantajlıları da kapsayacak şekilde tüm toplum için yaşam kalitesini yükseltmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşım, yaşlanmanın yaşam boyu bir süren aktif bir süreç olduğunu vurgulamaya destek sunmuştur.

Aktif ve sağlıklı yaşlanma, bireyler yaş aldıa yaşam standartlarının artmasına imkân sağlayarak; ihtiyaçlarını bağımsız ve en iyi şekilde karşılayabilme sürecidir. ‘Aktif’ ifadesiyle anlatılmak istenen sadece çalışma hayatında aktif olmak değil, hayatın her alanında sürekli olarak mevcut olmayı anlatır. Bu bağlamda, emekli, hasta ve/ya düşkün yaşlılar, toplumsal yaşama sağlıklı bir süreç içerisinde katılım sağlayabilmektedir. ‘Sağlık’ ifadesiyle kastedilen ise yalnızca fiziksel sağlık değil, aynı zamanda ruhsal ve sosyal iyi olma durumudur. Bu kapsamda aktif olma kavramı, yalnızca fiziki anlamda aktif olmayı ve işgücüne katılmayı ifade etmez, aynı zamanda bireyin toplumsal ve kültürel katılımını da kapsamak suretiyle daha geniş bir olguyu ifade etmektedir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2011). Aktif yaşlanmanın sağlanabilmesi durumunda, yaşlılığın insanın toplumsal ve bireysel rollerinde herhangi bir azalmanın yaşanmayacağı, kk fonksiyon kayıplarıyla birlikte bireyin hayatına kendi birikimi ve artan tecrübesiyle devam edebileceği söylenilmektedir (Onur, 1995).

Bu nedenle WHO tarafından aktif yaşlanma konusu, ülke kentlerinin yapılaşmış vresinin demografik açıdan erken yaşlılık sürecindeki nüfus sorunlarını karşılayacak ve gelecek kuşaklar için sürecin daha sağlıklı politikalarla yürütülebilmesini sağlayacak şekilde ele alınmıştır. WHO konuyu, bireylerin yaşlanırken yaşam kalitelerini daha iyi hâle getirmek amacıyla; bu bireylere yönelik sosyal hayata katılım, sağlık ve güvenlik konusundaki fırsatların en st düzeye çıkarılması süreci olarak belirlemektedir.

WHO, bireylerin yaşam biçimleri, sosyo-ekonomik durumları, sağlık ve kişisel bilgi birikimleri, sosyal yaşam katılımları, kültürel durumları ve cinsiyetlerinin de aktif yaşlanmayı etkileyen ve belirleyen

değişkenlerden olduğunu ifade etmiştir. Üstelik de yaş alma süreci başka insanların bulunduğu ortamlarda gerçekleşmekte, böylece hem bireyler, hem de kuşaklararası dayanışma anlamında büyük mesafeler kat edilmektedir. Kuşaklararası iletişim penceresinden bakıldığında, dünün çocuğunun bugünün yetişkin insanı ve yarının yaşlı bireyi olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla, aktif yaşlanmanın öngördüğü şekilde sağlıklı bir iletişimin sağlanması için karşılıklı destek her iki kuşak için de önem kazanmakta (WHO, 2002) ve böylece kentlerde sosyal sürdürülebilirliğe destek sağlanmaktadır. Bunun yanında kimi zaman bazı engel/kısıtlı hareket kapasiteleriyle aynı bağlamında değerlendirilen engelli, yaşlı, hamile, çocuklar için de; yapı/kentsel alanlarda birtakım önlemler/özel düzenlemeler tasarlanması gerekir ki bu da tüm nüfus dilimlerine uygun planlama yapmak demektir (Türkyılmaz ve İskender, 2018: 298). Bunun sağlanması, yapılan planlama ve stratejilerin sürekliliğini ve gelişimini aktif biçimde toplum yararına çevirmektedir.

Uluslararası ‘Yaş Dostu Kent’ Kriterleri

Nüfusun yaş aldıkça karşılaştıkları sorunları önlenmeyi amaçlayan aktif yaşlanma konusuna dikkat çekmenin bir önemi yanı; toplumda farkındalık ve duyarlılık yaratabilmek olduğu saptanmıştır. Bu amaçla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 14 Aralık 1990 gününde 1 Ekim’i “Uluslararası Yaşlılar Günü” olarak kabul ederek, bu hususa katkı sağlamıştır. Her yılın Uluslararası Yaşlılar Günü’nde de farklı yaşlı sorunlarına dikkat çekmeyi de bir görev addedilmiştir. Yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2015 yılı için de aynı duyarlılıkla, ana konu olarak ‘Tüm Yaşları Kapsayan ve Sürdürülebilir Kentsel Çevre’ (Sustainability and Age Inclusiveness in The Urban Environment) konusunu gündeme alarak konuya dikkat çekmek istemiştir. Genel Sekreter Ban Ki-moon “Şehirleri, yaşlı insanları kapsayacak hâle getirmek demek; onlar için ulaşılabilir ve güvenli ortamlarda ekonomik ve sosyal katılımları için fırsatlar yaratmak demektir. Ayrıca yerinde yaşlanmayı desteklemek üzere makul fiyatlı barınma, sağlık hizmetleri ve toplumsal hizmetleri de kapsar“ diyerek konunun önemini dile getirmiştir (WHO, 2015).

WHO, Yaş Dostu Kentler projesi ile yeni sürdürülebilir bir kent dizayn anlayışı ortaya koymuş ve konuyla ilgili çalışmalarını yoğunlaştırarak; bir kentin yaş dostu olma düzeyini ölçebilmek amacıyla bir rehber ve kontrol listesi hazırlamıştır. WHO şu kriterlere uygun olarak şehirlerin revize edilmesi gerektiğini tüm dünyaya da ilan etmiştir:

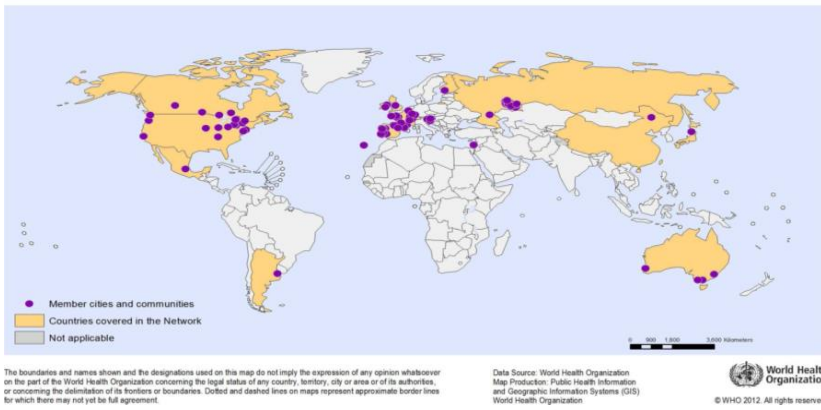
- Dış mekânlar ve binalar,
- Ulaştırma,
- Barınma,

- Sosyal Katılım,
- Saygı ve sosyal içerme,
- Medeni katılım ve çalışma hayatı,
- İletişim ve bilgi,
- Toplum desteği ve sağlık hizmetleri kriterlerinden oluşmaktadır.

WHO bu çalışmaları iletmiş ve organize ettiği ‘Küresel Yaş Dostu Kentler ve Toplumlar Ağı’ projesini Haziran 2006’da başlatmıştır. şu anda 19 ülkede 105 üyesi bulunmakta olup, ulusal ve bölgesel bazda 9 ilintili programla yaş alanlar için daha yaşanabilir dünya için karşılıklı destek, tartışma ve öğrenme zemini oluşturmaya çalışmaktadır.

WHO (2007)’nun ‘Küresel Yaş Dostu Kentler ve Toplumlar Ağı’ araştırma protokolüne göre; WHO ile hükümetlerin, sivil toplum örgütlerinin ve akademik grupların çabaları sayesinde 24 ülkeden 33 şehirde Yaş Dostu Kent uygulamaları yapılmış ve başarılı sonuçlar alınmıştır. Bunlar; Amman-Ürdün, La Plata-Arjantin, Portage La Prairie-Kanada, Tripoli-Lübnan, Cancún- Meksika, London-İngiltere, Portland, Oregon-Amerika, Tuymazy-Rusya, Dundalk- İrlanda, Mayaguez-Porto Riko, Rio de Janeiro-Brezilya, Udine-İtalya, Geneva-İsviçre, Melbourne-Avustralya, Ruhr Metropolitan Region-Almanya, New Delhi-Hindistan, Bay (combined)-Jamaika, Sherbrooke-Kanada, Halifax-Kanada, Melville-Avustralya, Saanich-Kanada, Tokyo-Japonya, Himeji-Japonya, Mexico City-Meksika, San José-Kosta Rika, Udaipur- Hindistan, Islamabad-Pakistan, Moscow-Rusya, Shanghai-Çin, Ponce-Porto Riko, İstanbul-Türkiye, Nairobi-Kenya, Kingston ve Montego, Jamaika’dır. Bu ülkelerde aktif ve sağlıklı yaşlanmayı sağlamak üzere kentsel düzenleme, eleman ve planlama kriterleri için bir araya gelinerek oluşturulan ‘Küresel Yaş Dostu Kentler Rehberi’ doğrultusunda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Yaş dostu kent kavramı; özellikle yaşlı için kent içinde yaşamını sürdürdüğü ve çoğu zaman da ömrünün geri kalanını bulunduğu kentte geçirmek durumunda kaldığı mekânsal ve sosyal sistemlerin bütününü ifade etmektedir (Gürdal, 2015: 336).

Sürdürülebilir mekân tasarımının ne kadar önemli olduğunun farkında olan WHO, 2005 yılından itibaren mimarlıkla birlikte kentsel tasarımı da gündeme alarak yaşlıların, engellilerin ve diğer tüm bireylerin yaşama katılım düzeylerini ve yaşam kalitelerini arttırmayı hedeflediği “Yaş Dostu Kentler” (Age Friendly Cities) projesi bu kapsamda büyük önem taşımaktadır. Bu proje, özellikle yaş alanların istek ve gereksinimlerini göz önünde bulundurarak, sosyal hayata katılmalarını kısıtlayan engelleri kaldırmayı ve maksimum duyarlılıkla tasarlanmış mekânları tüm kullanıcıların hizmetine sunmayı hedeflemektedir.

Şekil 2: Yaş dostu kent uygulamalarını gösteren harita¹

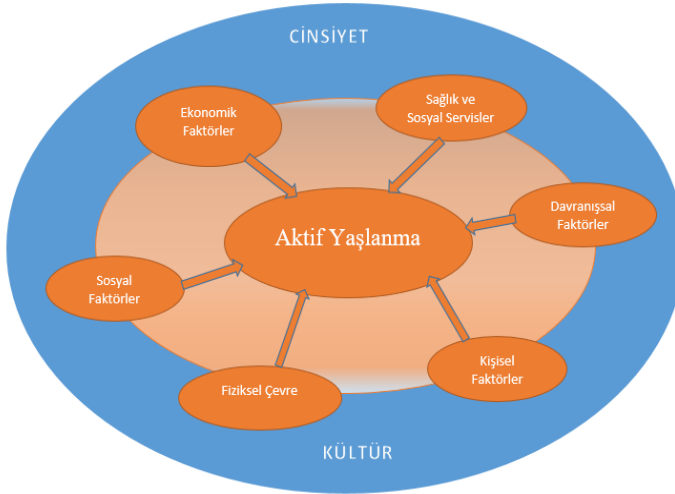
Yaş Dostu Kentler projesi, WHO'nun kriterlerine göre; özellikle yaşlıların -aktif yaşlanma kavramıyla birlikte- sosyal hayata katılımı sırasında karşılaştıkları engel ve kısıtlamaları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Evrensel tasarım perspektifi ile bireylerin özellikle yaşlılık nedeniyle yaşadığı çevrede sosyal ilişkilerini ve gündelik hayat yapılarını etkileyen fiziki koşulları iyileştirmenin, dolayısıyla aktif yaşlanma ile gündelik yaşama maksimum katılımları hedeflenmektedir. WHO'ya göre insanlar yaş aldıkça, yaşam kalitelerini yükseltmek üzere tanınan sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını yükseltme aktif yaşlanma ile gerçekleşebilmektedir. Konu temelinde Yaş Dostu Kent düşüncesi temel kriteri olan aktif yaşlanma konusunun bir argümanı olup, bu çalışma çerçevesine dayalıdır. Avrupa'da konuyla ilgili olarak yapılan son çalışmalardan biri olan Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü'nün isteği sonucunda COWI A/S (2008) danışma grubu Çevre ve Yaşlanma üzerine bir rapor yayınlamıştır. Çalışmada hızla yaşlanan Avrupa nüfusunun çevreye etkileri ortaya konmuş, alınması gereken tedbirler ve politika / stratejiler; demografik yapının daha sağlıklı ve aktif yaşlanma sürecine bağlı olduğu rapor edilmiştir (Zaidi, 2008). WHO (2007).

Yaş Dostu Kentler için, Küresel Yaş Dostu Kentler ve Toplumlar Ağı projesi kapsamında, Şekil 2'de gösterilen bölgelerde gerçekleştirilen çalışma çerçevesinde; planlanan hizmetler, düzenlemeler ve yapılarla

¹ http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf. World Health Organization, *Global Age-Friendly Cities: A Guide*. (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

insanların aktif bir şekilde yaşlanmalarının sağlanması ve desteklemesi hedeflenmektedir. Ayrıca:

- Yaşlı insanların ihtiyaç duyabileceği kapasite ve kaynak aralığını öngörerek,
- Yaşlanmanın getirdiği ihtiyaç ve tercih esnekliğini ön görerek ve karşılık vererek,
- Yaşlıların yaşam tarz, tercih ve kararlarına sayđı göstererek,
- Yaşlı grubunun en savunmasız ve yoksun durumda olanlarını koruyarak ve
- Yaşlıları sosyal yaşamın tüm alanlarına dâhil ederek, sosyal hayata maksimum katılımlarını da destekleyerek aktif yaşlanmalarına olanak tanımak bu konudaki temel prensiplerdir (WHO, 2007; Akyıldız, 2017: 301).

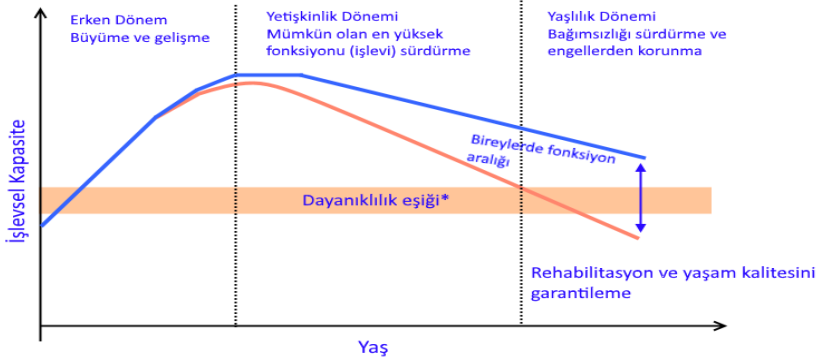

şekil 3: Aktif yaşlanmanın belirleyici faktörleri²

WHO (2007)'ye göre; aktif yaşlanma konusu bireyin kendisini, ailesini ve yařadđı ulusu çevreleyen çeşitli etkilere veya faktörlere direkt bağlıdır. Bireysel ve toplumsal davranış türleri, yaşadıkları çevredeki sosyal faktörler ve diğer bireylerle aralarındaki etkileşim, ne kadar iyi yaşlandıklarına etki eden önemli faktörlerdendir. Kente ait mekânsal düzenlemelerin ve hizmetlerin çoğu bu faktörlerin analizini yansıtmakta olup, şekil 3'de Yaş Dostu bir kentin karakteristik özelliklerini de ifade

² http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf. World Health Organization, *Global Age-Friendly Cities: A Guide*. (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

etmektedir. WHO'ya göre; aktif yaşlanmanın belirleyici faktörleri, yaşlı insanların homojen bir gruba sahip olmadıklarını belirterek, yaş aldıkça fiziksel kısıtlamaları ve yetersizliklerinin artmakta olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 4: Yaşam süreci boyunca fonksiyonel kapasiteyi koruma²

Bu husus, çocukluk döneminde artan, erken yetişkin döneminde en verimli çağını yansıtan ve yaş aldıkça azalmaya başlayan (kas gücü ile kalp damar performansı vb.) fonksiyonel kapasiteyi gösterdiği ifade edilmektedir. Şekil 4'de bu fiziksel faktörler kadar, sosyal, çevresel ve ekonomik faktörler de yaş alanların yaşamlarına etki ettiği görülmektedir. Yetişkinlik döneminde yüksek fonksiyon ve işlev sürdürebilme kapasite aralığı yaşlılıkla birlikte açılmakta ve işlevsel kapasite düşmektedir. Bu nedenle aktif yaşlanma, ömür boyu olan bir süreci yansıttığından, yaş dostu bir şehir yalnızca yaşlı dostu değil, aynı zamanda engelsiz olarak tasarlanmış yapıları, kamusal alanları, rekreasyon alanları, parkları, kamu ve konut binaları ve sokaklarıyla her yaştaki bireyin sınırsız hareketliliğini ve bağımsızlığını da desteklemektedir. Bu nedenle kentlerde yaş, yetenek ve kapasiteleri ne olursa olsun, tüm bireylerin hareket ve iletişim değerine sahip yerleşim alanlarına ve mekânlara ihtiyacı vardır (Özdemir, 2017).

WHO'ya göre; Yaş Dostu Kent perspektifiyle, mekân tasarımında tüm engellere meydan okuyabilen bir duyarlılıkla tasarlanan mikro ve makro mekân tasarımları sosyal hayata her grup insanın katılımını sağlamayı hedeflemektedir. Kentsel planlamalar bu anlamda, mekân üretme sistemlerini makul kılmak üzere dizayn edilmiş stratejik araçlardır (Lefebvre, 2014: 68). WHO'ya göre, yaş dostu kentsel mekân tasarımları, toplumsal ve fiziksel olarak aktif yaşlanmayı desteklediği gibi tüm engelliler ve yaş alanlar için de şehir düzenlemelerinde mekân dizaynının bakış açısından bakıldığına

gecikmiş bir devrim niteliğindedir, ayrıca da sosyal hayata katılım ve insan hakları açısından da zorunlu hususları işaret etmektedir.

Sürdürülebilirlik ‘Yaş Dostu Kent’ Planlanma Kriteri; Erişebilirlik ve Herkes İçin Tasarım

Kentsel alanlar, insanları birbirine yakınlılaştıran bir tür ‘mikrokozmoz’ içinde farklı geometrik formlarla bir arada bulunan bir ‘karşılaşma yeri’ (Norberg Schulz, 1980), aynı zamanda sürekli değişime uğrayan karmaşık yapısıyla da ‘yaşayan bir organizma’dır (Jacobs, 1961). Bu organizmanın tüm organları, birbirini besleyen, destekleyen bağlarla organize edilmesi gerekirken, günümüzde özellikle gelişmekte olan ülke kentlerinde, kontrolsüz kent büyümeleri ve eklemlemeleriyle birlikte bu organizasyonun yetersizliği göze çarpmaktadır. Aynı zamanda modernleşmeyle başlayan kent nüfus yapısındaki etkiyle birlikte kent planlamalarında da bazı engellemeler ve zorluklar yaşanmaya başlamış; dünyanın kentsel nüfusunun 2007 yılı ile birlikte kırsal nüfusu aşmış, hatta kentsel nüfus 2050 yılına kadar % 65'e kadar artması da beklenmektedir (UN-Habitat, 2006; UNESCO, WHO, CIGF & Space Group, 2008). Kentlerdeki aşırı kalabalıklaşma ve planlanmamış büyüme, çeşitli ölçeklerle kentlerde çevresel bozulmaları yaratırken sosyal, demografik yapı ve ekonomik yaşamı da olumsuz etkilemiş, bu nedenle uluslararası alanda konuyla ilgili bilimsel çalışmalarla birlikte yeni çözüm arayışlarına hız verilmiştir.

Son yıllarda, çözüm niteliğiyle ortaya konan sürdürülebilirlik kavramı birçok disiplinin ortak çıkarları haline gelerek tüm dikkatleri üzerinde toplamıştır. Sürdürülebilirlik kavramının sosyal, ekonomik, mekânsal, çevresel ve diğer pek çok alanda sağladığı katkı, gelişme ve kalkınmayı en kısa vadede daha görünür etkilerle daimi kılmak gibi bir hedefi bulunmaktadır. Kavramın popülerliğinin nedeni, üretkenlikle birlikte çeşitliliğin sürekliliğini sağlamak ve bu sürecin daimi olma yeteneğini koruyarak kalkınmayı gerçekleştirme arzusunu taşıyor olmasıdır. 1992 yılında "Dünya Zirvesi" adı altında düzenlenen Birleşmiş Milletler Konferansı'ndan bu yana, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için çaba gösteren, çok sayıda küresel konferansın ardından sürdürülebilirlik ilkesiyle karakterize edilen bina ve yerleşim alanlarını da içermektedir. Sürdürülebilir alanlar ekonomik, sosyal ve çevresel yaşamın sürdürülebilirliğini desteklemek için yaratılan mekânsal planlamalar olarak ele alınmaktadır (McDonald vd., 2009). Çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğe ulaşıldığında sürdürülebilir kalkınma sağlanabilecektir. İnsanlara sağlıklı ve güvenli bir ortam sağlamak

amacında olan sürdürülebilir kentsel gelişim yaklaşımı, sosyal adaletin, sürdürülebilir ekonomilerin ve çevresel sürdürülebilirliğin tüm yönlerini kapsamaktadır (Yazar, 2006). Bu nedenlerle yapıları doğal çevrede sürdürülebilirlik son 25 yıl boyunca, doğal kaynakları ve çeşitliliği korurken aynı zamanda tüm insanların temel ihtiyaçlarını karşılama ve onların yaşam kalitelerini iyileştirmesini mümkün kılma özelliğiyle popüler bir ivme kazanmıştır (Pearce vd., 2012).

Bugünün modern kentlerinde yönetim biçimleri, toplumsal yaşam ve teknik gelişmeler gibi pek çok etkenle birlikte zaman harcama ve mekân kullanma alışkanlıklarında da büyük değişimler yaşandığı görülmüştür (Çelik, 2010: 29). Bu gibi etkiler göz önünde bulundurularak kentsel planlamanın sorunlara çözüm kapasitesiyle sürdürülebilirliğe yönelik bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın temel amaçlarından biri; kentin bazı kısımlarını bütünleşmiş bir yapıya dönüştürüp insanları bir araya getirirken, aynı zamanda kamu ve tüm hizmetlere erişilebilirliğe katkı sağlayarak refahı da yükseltmektir (Stren and Polese, 2000). Bunun sağlanması için gereken ana argümanlardan biri olan erişilebilirlik uygulamalarının yaygınlaştırılması sosyal yaşam kadar ekonomik, mekânsal ve kültürel yaşama da olumlu katkılar sunacaktır (Elmacı, 2019: 56). Kentlerin herkes için tasarım kriterlerinin temelini oluşturan erişilebilirlikle ilgili düzenlemeleri henüz tam anlamıyla uygun ve yeterli düzeyde olmayıp (Menda vd., 2013), konunun toplumsal açıdan da farkındalık ve duyarlılık düzeylerinin yetersiz olması kentler ve kentliler açısından pek çok adıma ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır (Çağlar, 2012).

Kente dair tüm mekânsal planlamaların can alıcı noktası ulaşım ağlarının eksikliği veya bu noktalarda kullanılan malzemelerin nitelik açısından yetersizliği; hem yaşlı ve engellileri, hem de tüm bireylerin kent içindeki sosyal yaşama katılımlarını pasifleştirici yönde etkilemektedir (Tandoğan, 2017). Kentsel mekânlar bir bütünsellik ilişkisiyle yakınlık, kapalılık ve süreklilik kavramlarıyla açıklanırlar (Erdönmez ve Akı, 2005). Bu anlamda kentsel tasarımın her yöne bağlantılarını, süreklilikle sağlayan yollar; yerleşim bölgelerine erişim için işlevsel bir gerekliliktir. Ve insanlar her zaman kentlerin bu özelliğe güvenerek, yaşamlarını spontan bir akış doğrultusunda sürdürmektedirler (Lynch, 2014: 58). Bu nedenle kent içinde her yaş grubu insanın tüm sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam düzlemleri bu akışın kesintisizliğine paralel bir konforla gerçekleşmesi gerekir. Bu bağlamda kent için önemli bir parametre olan kentsel hareketlilik (urban mobility) konusu, sadece trafik/ulaşım konusunda değil, sosyal hayatı ve erişilebilirlik konularını da

yakından ilgilendirmektedir. Bu konunun önemine binaen, Avrupa Komisyonu tarafından ‘sürdürülebilir kentsel hareketlilik planları (Sustainable Urban Mobility Plans-SUMPs)’ adlı önemli bir proje üzerinde çalışılmıştır (Musselwhite and Haddad, 2010; European Commission, 2017). Komisyon bu çalışmayı, kentsel alanlarda erişilebilirliğin sağlanması ve kent için sürdürülebilir hareketlilik ile ulaşımda da yüksek kaliteyi kentli nüfusu için gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Elmacı, 2019: 55). Kentsel planlamada yaşam konforunu arttırmak üzere, her yaş/kapasitedeki nüfusun kentteki ihtiyaçlarını kesintisiz olarak karşılamak üzere tasarlanmış sürdürülebilir kentsel hareketlilik planı (sustainable urban mobility plan) olan bu stratejik eylem planı, tüm kente daha iyi sosyal, kültürel ve mekânsal yaşam kalitesini sunma kapasitesi yaratmaktadır (Rudolph and Damert, 2017: 6).

Bu temel referansları dikkate alarak planlanması gereken kent yaşamı için; tüm nüfus yaş dilimlerini kapsayan sürdürülebilir şehirlerin planlanması ve tüm hizmetlere erişilebilirliğin yeniden canlandırılması eylemi temel bir katalizör olarak; büyük ölçüde çevresel kaliteyi koruma ve yükseltme görevini üstlenmektedir. Yaş dostu mekânlarıyla hizmet erişim yelpazesinin artırıldığı ve çeşitlendirildiği kentsel sürdürülebilir kalkınma projeleri olarak da kabul edilen bu temel kriterler, kent yaşamında çeşitli ekonomik faaliyetleri arttırarak, gelecekte rekabeti çekme eğilimi de gösterecektir. Bu nedenle kentsel mekânların sürdürülebilir yaş dostu anlayışla planlanması; bir yandan kentin tarihi ve kültürünü oluşturacak, diğer yandan da yerel ekonomik canlılığına katkı sunarak şehrin kimliği ve ideallerini sembolize eden önemli alanlar haline getirecektir.

Yapılı çevre olarak adlandırılan kentsel alanların, insanların her türlü hal, durum, yetenek ve kapasitelerine göre tasarlanmasının yanında, herkes için tasarımın da hayata geçirilmesi kentin kalitesini, nüfusunun kentsel hareket alanlarına erişebilirliğini, gündelik sosyal yaşam düzlemlerine katılımını sağlayacağı bir gerçektir. Bunun hususların dikkate alınma derecesi, kentte yaşayan tüm yaş alan bireylerin toplumla bütünleşmesine ortam hazırlayabileceği gibi, toplumda eşitlik, güvenlik ve refah görüşüne de katkılar sunarak, daha sürdürülebilir toplumlar yaratmaya da kapasite sunacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Toplumsal yapı içinde tüm yaş gruplarının sosyal hayatın her seviyesine katılımın sağlanması anlayışıyla, kentsel mekânların yeniden canlandırılması olarak ele alınan sürdürülebilir Yaş Dostu

kentlerin planlanması kentler için büyük önem arz etmektedir. Konunun referans noktası olan aktif yaşlanma konusuna ilişkin koruyucu ve önleyici politikalarla birlikte kentlerin demografik yapılarına göre bu doğrultuda yeni planlamalar gerçekleştirilmektedir. Tüm ülkelerdeki dengeler ve demografik yapının değişmesiyle birlikte, yapılan araştırmalar ve destekleyici veri kaynakları yaşam standartlarının yükseldiğini ve doğurganlığın azalmasıyla birlikte, dünya nüfusun hızla yaşlanmaya başladığını göstermektedir.

Yaşlı nüfusunun genel nüfus içindeki değişen yapısı, toplumlarda çok yönlü sorunların ortaya çıkmasına ve tedbirler alınmazsa beraberinde; yaş ilerledikçe birey fiziksel, sosyal, psikolojik, kültürel, ekonomik ve sağlık sorunları gibi pek çok konuda mahrumiyetler ve kısıtlamalarla karşı karşıya kalılabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle konunun sağlık, biyoloji, psikoloji ve sosyal boyutlarının yanı sıra mekânsal boyutları da içeren bütüncül politikalarla incelenerek çözümler oluşturulması gerekmektedir.

Tüm kent kullanıcılarının yaşam kalitelerini arttırmak, sosyal, kültürel ve ekonomik konularda da, onu kentin her noktasına aktif, kesintisiz ve konforlu bir biçimde ulaştıran; güvenli, estetik ve daha yaşanılabilir kentler yaratmak üzere her alanda sürdürülebilir ve uygulanabilir çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakış açısıyla aktif yaşlanmayı destekleyen ‘yaş dostu kentler’ için ihtiyaç duyulan sosyal ve mekânsal revizyonlarda;

* Yaşlıların yaşam kalitelerinin artırılması için toplumsal, ekonomik, kamusal ve yerel yönetim destekleriyle birlikte aktif yaş alma konusuna destek olan tüm mekanizmaların hayata geçirilmesine imkân verilmesi,

* Yaşlılığın bireyin hayatına getirdiği engel/kısıtlama/yavaşlama sıkıntılarını, yaşamlarının her kulvarında destekleyebilecek argümanları kamusal ve hukuksal alanlarda da aktif etmek üzere toplumsal duyarlılık ve bilinçlenmenin gerçekleştirilmesi,

* Ekonomik açıdan yaşlı bireylerin güçlendirilerek aktif sosyal yaşama dâhil edilmesi için, iş piyasalarında sağlanabilecek kısmi zamanlı iş fırsatları ve sosyal güvenlik imkânlarıyla yaşlı refahını sağlayacak yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi,

* Kentsel mekân ve yapısal çevrede yaş alanlar açısından kamusal alanlara erişim, kentsel hareketlilik gibi talep edilen yaşam düzenlemelerinin erişim, ulaşım ve yaşanabilirliğinin yüksek seviyelere ulaştırılması,

* Dış mekân ve binalardaki düzenlemelerin herkes için tasarım ilkeleri ve erişilebilirliği normlarıyla hayata geçirilmesi ve bu standartların etkin denetim mekanizmalarının sağlanması ve

bilinçlendirme çalışmalarıyla birlikte konu hakkında bireysel/toplumsal farkındalığın arttırılması,

* Ulaştırma hizmetlerinde yeniliklerle kentin tüm mekânsal düzlemlerine erişimini destekleyecek olan kentsel hareketliliğin yaş alanlar için alternatiflendirilerek kesintisiz bir biçimde sağlanması,

* Barınma koşullarındaki düzenlemelerle, daha konforlu yaşam koşullarının her yaş, yetenek ve kapasitede olan bireyler için sağlanması ve çeşitlendirilmesi,

* Sosyal katılımın maksimum düzeyde sağlanması için mekânsal, kültürel ve toplumsal tüm yaşam düzlemlerinin çeşitlendirilmesi, herkes için tasarım ilkelerinin ve erişebilirliğinin tüm mekânsal düzlemlerde sağlanması,

* Kuşaklararası saygı ve sosyal içermeye nesillerin kaynaşmanın maksimize edecek imkânların, sosyal, mekânsal ve kültürel platformlarda desteklenerek ve çeşitlendirilerek hayata geçirilmesi,

* Medeni katılım ve çalışma hayatında koşulların iyileştirilmesi ve bağlamda tüm ekonomik ve mekânsal kent düzenlemelerinin geliştirilerek her yaş/yetenek/kapasitenin taleplerini karşılamasına imkân verilmesi,

* İletişimin yaygınlaştırılması ve bilginin erişebilirliğinin her yaş için etkin ve güvenli olarak sağlanması gerekmektedir.

Tüm bunların hayata geçirildiği gelişmiş ölkelerdeki kentsel planlama örneklerinde; kentsel yaşam kalitesi ağından dikkate alınan engelli ve yaşlı bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam düzlemlerine erişiminin kolaylaştığı, hareket özgürlüğünün sağlandığı ve yaşam kaliteleriyle birlikte sosyal refah seviyelerinin de arttığı görölmektedir. İnsan olmanın gereği olan tüm yaşam düzlemlerine ulaşmada ‘herkes için erişilebilir, kullanılabilir, okunabilir ve yaşanılabılır’ bir anlayışla gerçekteştirildiği mekânsal planlama duyarlılığı, sosyal hayatın daha güvenli ve etkin kullanımına imkân veren en önemli argümanlardan biridir.

Bu nedenle ‘yaş dostu kent’ anlayışıyla dizayn edilmiş kentsel mekânlar, hem kent sakinleri hem de kent ziyaretçileri için, kenti yeniden keşfetmeye değer kılmaktadır. Bu anlayışla tasarlanan ve fiziksel olarak inşa edilen sürdürülebilir kentsel çevre; kentin sosyal yapısına katkıyla (sosyal etkileşme, uyum, kaynaşma vb.) birlikte, tarihsel yapısını da iyileştirme ve kentsel kullanım alanlarını tüm yaş grupları için artırma katkısında bulunmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir şehirlerin yaş dostu anlayışla planlanması ve tüm kentsel alanlara ulaşımın kolaylaştırılması; şehir alanlarının yeniden canlandırılması, kent sakinlerinin ortak kimlik ve aidiyet duygusunu yeniden ortaya koyma eğilimlerine pek çok katkılar sağlayacaktır. Aktif yaşlanmayı

destekleyen yaş dostu kent kriterleriyle planlanan kentlerin; hem sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerine paralel bir biçimde yeni işlevlerle büyüyerek temsil edilmekte olduğunu, hem de her anlamda sürdürülebilir iyileştirmelerle planlanarak tüm yaş gruplarına ait nüfus taleplerini karşılama yeteneğinde olacağını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Akyıldız, N. A. (2017). *İnsan-Mekân İlişkisi Bağlamında 'Yaşlı Dostu Mekânlar'*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akyıldız, N. A. (2018). *Doğu ve Batı Mekânsal Tasarım Sürecinin Aktif Yaşlanma Açısından Ele Alınışı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akyıldız, N. A., Gürboğa, Ş. ve Gürboğa, C. (2018). *Yaşlı Afetzedelerin Geçici Barınma İhtiyaçlarının Karşılansması Üzerine Örnek Bir Çalışma: Kahramanmaraş-Elbistan Prefabrik Huzurevi Kompleksi*. Ankara: Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 18(41), 325-338.
- Anon, (2000). *Engelliler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği*. <http://www.ozida.gov.tr>, Erişim Tarihi: 04.08.2019.
- Aslan, D., (2015), *Yaşlı Dostu Kentler*. Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu Bildiri Kitabı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ASPB, Bursa, 25-29.
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2011). *2012 Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesillerarası Dayanışma Yılı Hakkında Bilgi Notu*. Web: http://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20%C4%B0stihdam/aktif_yaslanma_bilgi_notu.pdf, Erişim Tarihi: 04.08.2019.
- Aygün, E., Korkut, A. ve Kiper, T. (2018). *Engelli Bireyler İçin Kentsel Dış Mekânlara Erişilebilirliğin İncelenmesi: Tekirdağ Örneği*. Artium, 6(2), 20-32.
- Canatan, A. (2008). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. Ankara: Palme Yayınları.
- Cohen, G. (1978). *Karl Marx's Theory of History*. Princeton: Princeton University Press.
- COWI (2008). *Environment and Ageing (Final Report)*. European Commission Directorate, Danimarka: General Environment.
- Çağlar, S. (2012). *Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri*. Ankara Üniversitesi: Hukuk Fakültesi Dergisi, 61(2), 541-598.
- Çelik, C. (2010). *Şehrin Zamanından Zamanın Şehrine*. Muhafazakâr Düşünce Dergisi-Şehir Hayatı, 23, 29-39.

- Elmacı, D. (2019). *Avrupa'da Erişilebilirlik Uygulamaları: Borås ve Cardiff Örneğinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*. Ankara: Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19(43), 33-60.
- Erdönmez, M. E. ve Akı, A. (2005). *Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri*. İstanbul: Megaron YTÜ Mim. Fak. e-Dergisi, 1(1), 67-87.
- European Commission, (2017). *Sustainable Urban Mobility: European Policy, Practice and Solutions*. Brussels: European Union.
- Güçer, M., Yavuz, H. ve Karaca, S. (2012). *Türkiye'nin Beşeri Sermayesi: Demografik Dönüşümün Bilançosu*. Analist Dergisi, 2012/12 Özel Sayı.
- Gürdal, F.Y. (2015). *Yaşlıların Toplumsal Hayata Katılımı ve Yaşlılara Saygı Dinar Örneği*. Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu Bildiri, Ankara: Afşar Matbaacılık, 334-354.
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Karatağ H. ve Akyıldız N. A. (2019). *Avrupa'nın Demografik Dönüşümünde Uzun Dönem Yaşlı Bakımının Sürdürülebilirliğinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19(44), 571-596.
- Kayan, V. (2012). *Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlı Yoksulluğu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkut, A., Kiper, T. ve Üstün Topal, T. (2017). *Kentsel Peyzaj Tasarımda Ekolojik Yaklaşımlar*. Artium, 5(1), 14-26.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (Çev.) I.Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları.
- Lynch, K. (2014). *Kent İmgesi*. Başaran, İ. (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Menda, E., Balkan, N. ve Berktaş, N. (2013). *Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- McDonald, S., Malys, N. and Maliene, V. (2009). *Urban Planning for Sustainable Communities: A Case Study*. Technological and Economic Development of Economy, Baltic Journal on Sustainability 2009;15 (1), 49-59.
- Musselwhite, C. and Haddad, H. (2010). *Mobility, Accessibility and Quality of Later Life*. Quality in Ageing and Older Adults, 11(1), 25-37.

- Norberg Schulz, C. (1980), *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli.
- Onur, B. (1995). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Özdemir, A. (2017). *Engelsiz Oyun Alanları İçin Kapsayıcı Tasarım Yaklaşımı*. Ege Mimarlık, 20-23.
- Pearce, A. R., Ahn, Y. H. and Hanmi Global Co Ltd. (2012). *Sustainable Buildings and Infrastructure: Pathsto the Future*. Washington, DC: Earthscan.
- Ponnappan, S. and Ponnappan, U. (2011). *Aging and Immune Function: Molecular Mechanisms to Interventions*. *Antioxidants & Redox Signaling*, 14(8), 1551-1585.
- Rudolph, F. and Damert, M. (2017). *Sustainable Urban Mobility in Europe - from Planning to Implementation*. SUITS Policy Brief 1, Coventry University: Mobility and Transport Research Centre, 1-8.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1986). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Evrim Matbaacılık.
- Stren, R and Polese, M.(2000). *The Social Sustainability of Cities: Diversity and the Management of Change*. Toronto: University Press.
- Tandoğan, O. (2017). *Evrensel Tasarım Kavramı: Kentsel Peyzaj ile ilgili Örnekler*. *Artium*, 5 (2), 51-66.
- TUIK (2018), *TUIK Yaşlı İstatistik Verileri*, Web: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kronik-hastaliklar-engelli-db/hastaliklar/Yasli_Sagligi/raporlar_istatistikler/TUIK_Yasli_Istatistik_2018.pdf, Erişim Tarihi: 09.08.2019.
- Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler (2011). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türkyılmaz, E. ve İskender, E. (2018). *Mimari Tasarımda Ulaşılabilirlik Kavramının Tekerlekli Sandalye Kullanıcıları Açısından İrdelenmesi*. *Megaron*, 13(2), 297-322.
- UNESCO, WHO, CIGF & Space Group (2008). *Historic Districts for All: A Socialand Human Approach for Sustainable Revitalization*. United Nations Human Settlements Programme.
- UN-Habitat (2006). *The State of the World's Cities: the Millenium Development Goals and Urban Sustainability*. London: Earthscan Ltd. 2006/07 UK.

- United Nations (2012). *World Population Prospects; The 2012 Revision, Highlights and Advance Tables*. Working Paper No. ESA/P/WP.228. New York: United Nations.
- WHO (2015). *Ageing and Healt*. Factsheet N.404. <http://who.int/mediacentre/factsheets/fs404/en/>, Erişim Tarihi: 03.08.2019.
- World Health Organization (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. Madrid: World Health Organization.
- World Health Organization (2007). *Global Age-friendly Cities: A Guide*. Web:http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf, Erişim Tarihi:04.08.2019.
- World Health Organization (2015). *Sustainability and Age Inclusiveness in the Urban Environment*, Web: <http://www.un.org/en/events/olderpersonsday/>, Erişim Tarihi: 03.08.2019.
- Yazar, H. K. (2006). *Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara: Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Ana Bilim Dalı.
- Zaidi, A. (2008). *Features and Challenges of Population Ageing: The European Perspective*. European Centre.

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
ISSN: 2630-600X

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi - Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 5 - Sayfa/Page: 71-86
Makale Bilgisi / Article Info / Geliş/Received: 15.01.2020 / Kabul/Accepted: 29.03.2020
Yayın Tarihi/ Date Published: 28.06.2020

Atıf/Citation: Sevinçli, Ç. (2020). Türk Ceza Adalet Sisteminde Denetimli Serbestlik.
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5, 71-86

Araştırma Makalesi / Research Article

Çağrı SEVINÇLİ

Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi
Kamu Yönetimi Bölümü
cagri.sevincli@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5868-3498

Türk Ceza Adalet Sisteminde Denetimli Serbestlik *Probation in The Turkish Criminal Justice System*

Öz

Bu makalede kökeni yüzyıllar öncesine dayanan, birçok farklı isimle uygulama imkânı bulmuş, suçluların ıslah edilerek tekrardan modern dünyanın bir bireyi olmalarının yolunu açan denetimli serbestlik kurumu ele alınmıştır. Denetimli serbestlik kurumu önceleri kişi hakkında verilmiş olan bir hapis cezasının ertelenmesi şeklinde uygulamada olmuş ancak zamanla bu yöntem, suçlunun ıslah programlarına katılması, topluma adapte edilmesi, görevli kişiler gözetiminde hareketlerinin incelenmesi halini almıştır. Denetimli serbestliğin hukuk sistemimize dahil oluşu 2005 yılında yapılmış olan düzenlemelerle gerçekleştirilmiştir. Türk Hukuk Sistemine girmesiyle birlikte cezaevlerindeki mevcut yoğunluğun bir an önce azaltılması adına geçici maddelerle bu sayıların düşürülmesi amaçlanmış ancak bu adımlar atılırken de maalesef ıslah programlarını tamamlamamış ve iyi hallerini ortaya koymamış birçok hükümlünün cezaevlerinden çıkmasının da yolu açılmıştır. Bu nedenle bu tür yanlış uygulamalar denetimli serbestliğin toplum nezdinde af olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Söz konusu bu yanlış anlaşılmanın önüne geçebilmek için denetimli serbestlik kurumundan yalnızca iyi hallerini ortaya koyacak olan kişilerin yararlanması gerekmektedir. Burada devlet bir bakıma suçluya kefil olmaktadır ve bu bakımdan atılacak adımların doğru tayin edilmesi son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Denetimli serbestlik, rehabilitasyon, ceza adalet sistemi.

Abstract

In this article, the probation institution, which originated centuries ago, and had the opportunity to apply with many different names, and reformed the criminals to become an individual of the modern world, is discussed. The probation institution was in practice in the form of postponing a prison sentence that was previously imposed on the person, but in time this method became a participant of the offender in the correctional programs, adapting to the society and examining the movements under the supervision of the persons in charge. The incorporation of probation into our legal system was achieved through the regulations made in 2005. With the introduction of the Turkish Legal System, it was aimed to reduce these numbers with temporary substances in order to reduce the current density in prisons as soon as possible, but unfortunately, many convicts who did not complete their rehabilitation programs and did not reveal their good condition were released. For this reason, such wrong practices have led to the perception of probation as forgiveness before society. In order to prevent this misunderstanding, only those who will demonstrate their good condition should benefit from the probation institution. Here, in a way, the state guarantees the criminal and the steps to be taken in this respect must be determined correctly.

Keywords: Probation, rehabilitation, criminal justice system.

Giriş

Suç, toplumsal düzenin korunması için gereken hukuki değerleri zedeleyen insan davranışlarıdır. Ceza, amacı bu değerleri korumak olan ve bu bakımdan ihtiyaç duyulan bir yol olarak tanımlanabilir. Geçmişten günümüzü, suçun önlenmesi ve toplumsal düzenin sağlanması bakımından cezaya başvurulmaktadır. ‘‘Tarih boyunca her toplumda suça rastlanmış olmakla birlikte suçun toplumdaki düzeni bozarak toplumsal yaşamı bozucu etkisinin sonucu olarak toplumun tepkisi de ceza aracılığıyla olmuştur’’ (Türkmen, 2017: 704). Eski dönemlerde ceza kavramı yalnızca intikam duygusunun tatmini şeklinde kullanımdayken, zamanla bu düşünce yerini hukuksal temellere bırakmıştır.

Genel olarak ceza kavramına bakacak olursak iki farklı amaç karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçlardan ilki ceza vermekle kişinin işlemiş olduğu suç neticesinde yapmış olduğu fiilin yanlışlığının acı ektirilmek suretiyle farkına vardırılması iken, (genel nleme fonksiyonu) diğer bir amacı ise kişinin tekrardan aynı hataya düşmemesi amacıyla ıslahı temeline dayanmaktadır (zel nleme fonksiyonu). Genel nleme fonksiyonunda toplumsal düzeni sağlama konusunda korkutuculuk etkisinin önemli bir rolü vardır. ‘‘Ceza, toplumsal kurallara aykırı hareketler sergileyen bir kişiye, hareketlerini toplumsal kurallara uygun hale getirtmek amacıyla kişinin elindeki bazı haklardan mahrum bırakarak yaptığının kötü olduğunu anlatmaya

çalışıp, bir daha bu hakları kaybetmemek için gayret sarf etmesini amaçlar” (Dilberoğlu, 2016: 1519).

1. Cezaların İnfazı

İnfazın asıl amacı, hükümlünün gelecekte suç işlemesinin önüne geçerek, suçlunun toplumdan, toplumun ise suçludan korunmasıdır. Bunun yolu ise suçluların bu süreçte eğitilmeleri mümkün olacaktır. Bu bakımdan bu eğitimi gerçekleştirecek ilgili görevlilerin de topluma kazandırma noktasında gerekli adımları atmaları gerekmektedir. “Çağdaş infaz sistemlerinde gün geçtikçe hükümlünün topluma tekrardan kazandırılması cezanın bedel ödetme amacının önüne geçmektedir” (Akın, 2016: 334). 6291 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un gerekçesinde bahsedildiği üzere uzun süre boyunca ailesinden, işinden, içinde yaşadığı çevreden, ceza infaz kurumunda geçirdiği süre dolayısıyla uzak kalan kişilerin desteğe ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla hükümlünün hiçbir destek faaliyeti olmaksızın bir anda böyle bir dünyaya adım atması oldukça zor olacaktır. Bu bakımdan olabildiğince kontrollü bir şekilde söz konusu bu adımların atılması gerekmektedir. “İnfaz yerine getirilirken, olabildiğince hapis cezalarının zararlı etkileri azaltılarak, düzenlenecek olan programlar kişinin sağlığını korur nitelikte ve insan onurunu koruyacak şekilde gerçekleştirilmelidir” (Şahin ve Özgenç, 2018: 29).

2. Denetimli Serbestlik Sisteminin Ceza Adalet Sistemindeki Yeri

2.1. Hukuki Niteliği

Suç işlemiş bir kişiye ne tür bir yaptırımın uygulanması gerektiği sürekli tartışma konusu olmuştur. Asıl amaç kişiye ızdırap vermek mi? yoksa yaptığı yanlışın farkına varmasını sağlayıp kişiliğinin onarılmasını sağlamak mıdır. Bu sorulara verilecek cevaplar ile yaptırım türü ayrıca şekillenecektir. “Ceza, toplumsal yaşamı saldırılara karşı korumada önemli bir araç olmasının yanında genel ve özel önleme fonksiyonu ile de gerek korkutuculuk özelliği ile suçun önüne geçmek gerekse suçlunun uslandırılarak yeniden sosyalleştirilmesini sağlaması gerekmektedir” (Demirbaş, 2015: 67).

Ceza infaz sistemi, temel hak ve hürriyetler ile ilişkili olmasından dolayı, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının olabildiğince alt sınırdaki tutulması asıl amaç olarak kabul edilmiştir. “Suçlu bulunan kişilerin etkili ve ilkeli olarak cezalandırılması, hapis cezası ile serbest bırakma arasında bir dizi cezanın geliştirilmesini ve uygulanmasını

gerektirir” (Morris ve Tonry, 1990: 3). İşte denetimli serbestlik kurumunun doğunu bunun sonucudur.

2.2. Genel Olarak

Bu sistemin yerinin tayininden önce kavramın ne anlama geldiğinin ve nasıl doğduğunun belirlenmesi daha yerinde olacaktır. Denetimli Serbestlik kurumunun da ortaya çıkış zamanları İngiltere ve Amerika’ya dayanmakla birlikte, kişi hakkında verilmiş olan hükmün infazının gönüllü veya resmi kişiler aracılığıyla gözetlenmesi şeklinde uygulanmakta idi. Ancak zamanla bu uygulamalar yerini, beklenen faydanın da sağlanamaması ile hükmünün cezaevinin dışına çıkartılarak, toplum içerisinde denetlenmesine bırakmıştır. “Denetimli serbestlik esasında, hükmümlerinin suç işlemeye sebep olan davranışlarının düzeltilerek ve devamında salıverilme sonrası hükmümlerinin takip edilerek, hem mağdurun uğradığı zararın giderilmesi hem de geniş çerçevede toplumun korunması şeklinde açıklanabilir” (Kamer, 2008: 69). Tabi ki toplumun iğerisine karışması rastgele bir şekilde değil, belirli şartlar altında denetim ile sağlanacaktır. Bu bağlamda denetimli serbestlik kurumu ne tam anlamıyla bir infaz biçimi ne de yaptırım biçimi olarak algılanmıştır. Ancak ne olursa olsun ceza adalet sistemi içerisinde yerini almış bulunmaktadır.

2.3. Denetimli Serbestlik Bir İnfaz Biçimi midir? Yoksa Yaptırım Biçimi mi?

Denetimli serbestliği infaz biçimi olarak değerlendirebileceğimiz uygulamalar olsa da tam anlamıyla bir infaz biçimi olduğundan söz etmek pek mümkün değildir. Zira bu kurum suçlunun cezalandırılması sürecinden salıverilme sonrası rehabilitasyon ve destek hizmetleri de dahil biręok adımı içerisinde barındırdığından dolayı kendine özgü bir kurum olduğu söylenebilir. “Denetimli serbestlik bilindiği gibi soruşturma veya kovuşturma evrelerinde, hükmün açıklanmasında ve kısa süreli hapis cezalarının ertelenmesi aşamalarında yardımcı bir kurum olarak görev almış ve bu bakımdan bir yaptırım biçimi olarak düşünölmemiştir” (Yavuz, 2018: 92). Daha sonraları ise yaygın olarak kullanılmaya başlamış ve tüm süreçlerde yer almıştır. Türk Ceza Adalet Sistemi içerisinde de genel olarak baktığımızda tam anlamıyla bir yaptırım türü olarak görölmelerinden ziyade daha çok yaptırımların ve tedbirlerin yerine getirilmesi noktasında tamamlayıcı bir kurum olarak dikkat çekmektedir.

3. Denetimli Serbestlik Kurumunun Ortaya Çıkış Nedenleri

Bu başlık altında Denetimli Serbestlik sisteminin ortaya çıkmasının altında yatan temel nedenler ve bu sisteme duyulan genel ihtiyaç hakkında bilgi verilecek olup bu nedenler sırayla incelenecektir.

3.1. Tutuklamaya Alternatif Bir Tedbir ve Aşırı Kalabalıklaşmanın Önüne Geçme Düşüncesi

Denetimli serbestlik sistemi öncesinde tutuklama tedbiri için alternatif bir tedbirin bulunmaması ve dolayısıyla verilecek olan cezalarda yalnızca bu tedbirin uygulanması çoğu kez orantısız bir sonuç doğurmakta ve bu da adalet sistemini zedelemekteydi. Denetimli serbestlik sisteminin ceza adalet sistemine dahil oluşu ile birlikte bu ölçüsüz ceza kavramı biraz olsa da yumuşatılmıştır. Zira tutuklama tedbirine başvurabilmek son çare olmalıdır. Bu tedbirden önce uygulanabilirliği olan başka bir tedbir var ise öncelik ona verilmelidir. Örneğin somut bir olayda tutuklama nedenleri var olsa bile yargılamanın daha sağlıklı yürütülmesini mümkün kılacak ise 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile getirilmiş bir yenilik olan adli kontrol tedbirine başvurulması yerinde olacaktır. Aksi halde her suçun yaptırımının hapis cezası olması cezaevlerindeki mevcut doluluk oranlarının daha da artmasına sebebiyet verecektir. Bu bakımdan cezalara uygulanacak yaptırımlar bireyselleştirilerek ve suçlunun kişisel özellikleri göz önüne alınarak ona uygun şekilde ıslah programlarının uygulanması gerekmektedir.

3.2. Cezaevlerinin Olumsuz Havasından Uzaklaştırma İhtiyacı

Daha önceden değindiğimiz cezanın amacının ne olduğu konusundan yola çıkarsak, cezanın amacının kişiye ızdırap vermekten çok ona yaptığının yanlış olduğu düşüncesini aşılacak uygulanacak yol olmalıdır. Bu bakımdan suç işlemiş bir kişiyi dört duvar arasına kapatarak hayatla olan bağlantısının kesilmesi, onun bir daha dış dünya ile sağlıklı bir ilişki kuramayacağı anlamına gelmektedir. Bu da suçlunun karamsar bir ruh haline bürünmesine ve dışarı çıktığında bu karamsarlığını topluma karşı tekrardan yansıtmasına sebebiyet verecektir. Buna karşın kişinin ailesi, çevresi, dostları veya akrabaları ile iletişiminin devamının sağlanması ile bu olumsuz etkiler en düşük seviyede tutulup, suçlunun tekrardan toplumun sağlıklı bir bireyi haline dönüşmesinin yolu açılabilir.

3.3. Salıverilme Sonrası Denetimlerin Yapılarak Psiko-Sosyal Yardımların Gerçekleştirilmesi

Süresi dolmadan ceza infaz kurumundan çıkarılan hükümlülerin kendi hallerine bırakılmaları düşünülemez ki zaten vaktinden önce salıverilmelerinin altında yatan sebeplerden biri de toplum içerisindeki hal ve hareketlerinin takip edilmesi ve yüklenen yükümlülöklere uyup uymayacağının tespitidir. Belirtmek gerekir ki bu hak tüm hükümlölere değil yalnızca iyi hallerini ortaya koyan hükümlölere tanınmış bir haktır. Bir nevi bu kişilerin ödüllendirilmesi şeklinde düşünöbiliriz. Aksi halde bu sistemin rutinleşmesi ve herkes için uygulanabilir olması ulaşılmak istenen amacı da oldukça düşörecektir. İşlenen suç dolayısıyla kişilerin gerek ekonomik anlamda kayba uğramalarının ve geçimlerinin sağlanması noktasında sıkıntıya düşmelerinin, gerekse psikolojik anlamda yıpranmış olmalarının neticesinde bazı psikolojik ve sosyal yardım hizmetlerine ihtiyaç zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaçların giderimi için 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu ile Denetimli Serbestlik Müdürlökleri ve Koruma Kurulları kurulmuş ve bu kurullar zarar gören kişilerin mağduriyetinin giderilmesi için görevlendirilmislerdir.

3.4. Suça Sürüklenen Çocukların Korunması

“Çocuklar içinde buldukları riskler dolayısıyla yasalardaki suç olarak tanımlanan fiilleri işledikleri için ceza adalet sistemi içerisinde yer almaktadırlar” (Karataş, 2017: 6).

Çocukların cezai sorumlulukları, kusur yeteneğine göre belirlenmekte olup, TCK’da kusur yeteneğinin ne olduğuna dair herhangi bir tanım mevcut olmasa da kanunun 31. ve 32. maddeleri dikkate alındığında kusur yeteneğinin, kişinin işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ile davranışlarını yönlendirme kabiliyetinden olduğu kabul edilmektedir (Balcı ve Öztürk, 2019: 223).

Türk Ceza İnfaz Hukukunda suça sürüklenen çocuklar bakımından hapis cezalarına veya özgürlöğü kısıtlayıcı diğer tedbirlere, 2005 yılındaki getirilen değişiklikler ile en son çare olarak başvurulacağı ilkesi benimsenmiştir. Bu kapsamda TCK, CGTİHK, CMK ile ÇKK’da suça sürüklenmiş bulunan çocukların, toplum içerisindeki denetimleri sağlanarak mevcut cezalarının bu yönde tamamlanmasını sağlayan hükümler getirilmis olup, ceza infaz kurumlarının olumsuz havasını solumalarının bir bakıma önüne geçilmiştir.

Bu bakımdan Çocuk tanımı, ceza indirimi, zaman aşımı sürelerinin kısalığı, kısa süreli hapis cezalarının seçenek

yaptırımlara çevrilmesi, çocuğa karşı işlenen suçların nitelikli hal sayılması, tekrür hükümlerinin ve belirli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma tedbirlerinin uygulanmaması ve çocukları suçta kullananlar ile suça teşvik ve azmettirenlerin cezalarının artırımı tabi tutulması gibi durumlar dolayısıyla önem taşımaktadır (Gerçekler, 2018: 147).

4. Denetimli Serbestlik Sisteminin Uygulama Esasları

Hukuk sistemimizde denetimli serbestlik tedbiri başlı başına bir yaptırım türü olarak öngörülmemiştir. Bu yüzden denetimli serbestlik tedbiri, hapis cezalarında ya da belirli güvenlik tedbirlerinin infazı sürecinde tamamlayıcı bir kurum olma özelliğine sahiptir. Şüpheli hakkında herhangi bir cezaya hükmedilmeden önce de denetimli serbestlik kararı vermek mümkündür. Aşağıda denetimli serbestlik tedbirinin uygulanabileceği haller incelenecektir.

4.1. Şüpheli Hakkında Cezaya Hükmedilmeden Önceki Denetimli Serbestlik Tedbiri

“Kişi hakkında herhangi bir cezaya hükmedilmeden önce de denetimli serbestlik kararı verilmesi mümkündür. Suç işlemek kastıyla örgüt kurma suçu ile ilgili olarak etkin pişmanlık hükümlerinden yararlanan sanık hakkında eğer ki ceza verilmeyecekse, mahkeme tarafından denetimli serbestlik kararı verilebilir” (TCK md.221/5).

4.2. Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması Kararı İle Uygulanan Denetimli Serbestlik Tedbiri

Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması kurumunun amacı, söz konusu bu haktan yararlanacak olan sanığın cezasının infazının bir kenara bırakılarak ona tekrardan şans verilip topluma kazandırılmaya çalışılmasıdır. Bir bakıma bu kurum ile kişiye cezasını ceza infaz kurumuna gönderilmeden yine toplum içerisinde çekme yolu açılmıştır. “Bu kararın verilmesi ile birlikte kişi 5 yıllık¹ bir denetim süresine tabi tutulacak ve söz konusu bu denetim süresi zarfında kişi hakkında kasıtlı bir suç nedeniyle yeniden bir H.A.G.B kararının verilemeyeceği belirtilmiştir” (CMK md. 231/8). Sanığın bu haktan kendi isteği ile yararlanmayı talep etmesi gerekirken ayrıca mahkeme tarafından öncesinde kasıtlı bir suç nedeniyle hakkında mahkûmiyet kararı verilmemiş olan sanığın gerek davranışları gerekse kişisel özellikleri de dikkate alınarak tekrardan suça yönelip yönelmeyeceğinin iyice tespit

¹ 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 23/1. maddesine göre denetim süresi çocuklarda 3 yıl olarak düzenlenmiştir.

edilip, kamunun uğradığı zararın da giderilmesi gerekliliği ifade edilmiştir. “Kişi ile ilgili bu yönde bir karar verilmesi durumunda kişi ne tam anlamıyla mahkûm sayılmakta ne de beraat etmiş sayılmaktadır” (Kaya, 2013: 414).

CMK'nın 231/8. maddesine göre, sanığa denetim süresi zarfında denetimli serbestlik tedbiri olarak bir takım yükümlülükler yüklenebileceğini öngörmüştür. Söz konusu bu yükümlülükler mahkeme tarafından bir yılı geçmemek kaydıyla belirlenir ve sanığın da bu yükümlülüklere uygun davranması gerekir. Denetim süresinden sonra verilecek karar, kişinin bu süre zarfında sergileyeceği davranışlarına göre şekillenecektir. Denetim süresi boyunca herhangi bir kasıtlı suç işlemeyip, yüklenmiş olan yükümlülüklere uygun davranan kişi hakkındaki açıklanması geriye bırakılan hüküm ortadan kaldırılarak davanın düşmesine karar verilir². “Bu karşın denetim süresi içerisinde kasıtlı bir suç işleyen ve kendisine yüklenmiş olan yükümlülüklere aykırı hareket eden kişi hakkında açıklaması geriye bırakılan hüküm açıklanır” (CMK md.231/11).

4.3. Koşullu Salıverilmeden Yararlanılması İle Birlikte Denetim Süresi Zarfındaki Denetimli Serbestlik Tedbiri

Hapis cezasına mahkûm edilmiş bir insanın ceza infaz kurumuna konulması ile birlikte buradan çıkmak için etkin bir pişmanlık duyması beklenilmektedir. “Hürriyeti bağlayıcı cezaların amacı, suçluların tekrardan topluma kazandırılması olmakla birlikte, suçlunun cezaevinin olumsuz koşullarında kişiliğini geliştirip, özgür yaşamın bir bireyi haline gelme olasılığının da pek mümkün olmamasından dolayı, bu amacın gerçekleşmesi, ancak özgür yaşama uyum yoluyla gerçekleştirilebilecektir” (İçel, 2018: 708). “Mahkûm kurtuluş için bir ümit ışığı görmezse, içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtulması için gayret sarf edip, topluma yeniden adapte olamaz” (İçel, 2018: 708). “Bu kurum sayesinde, kişinin özgürlüğüne kavuşma ümidi ve beklentisi, kişiyi kendi için hazırlanan ıslah ve terbiye programlarına uygun davranmasına ve iyi halli olmasına teşvik edecektir” (Özgenç, 2019: 731). “Koşullu salıverilme aslında, birey suçlu da olsa onu kaybetmek istemeyen toplum ile hatasından dönmek isteyen kişi arasında imzalanan bir çeşit şarta bağlı sözleşmedir” (Şen ve Başer, 2019: 18).

²CMK md. 231/10: “Denetim süresi içinde kasten yeni bir suç işlemediği ve denetimli serbestlik tedbirine ilişkin yükümlülüklere uygun davranıldığı takdirde, açıklanması geri bırakılan hüküm ortadan kaldırılarak, davanın düşmesine karar verilir.” denilmektedir.

“Denetim süresi içerisinde koşullu salıverilen kişinin belirli yükümlülükleri yerine getirmeye ya da denetime tabi tutulması olanaklarının getirilmesiyle denetim süresinin başına buyruk bir halden çıkması amaçlanmaktadır” (Özbek vd., 2019: 454). Bu bakımdandır ki koşullu salıverilen hükümlüye bu süre zarfında bazı yükümlülükler yüklenebilir ya da yine bu süreçte hükümlüye rehberlik edecek uzman kişiler görevlendirilebilir. Uygulanacak olan bu denetim süresi dâhilinde ve CGTİHK’nın 107/9. maddesinde; hükümlüye destek olmak ve yol göstermek maksadıyla uzman kişiler bu süre zarfında hâkim tarafından görevlendirilebilir. Görevlendirilen bu uzmanlar hükümlüye yol göstererek onu içinde yaşadığı olumsuz çevreden tutmak ve daha düzgün bir yaşam sürmesi bakımından yönlendirirken ayrıca hükümlünün eğitim gördüğü veya çalıştığı yerdeki kişilerle görüşüp, en nihayetinde suçlunun hareketleri, sorumluluk bilincindeki değişimi ve gelişimi, sosyal uyumu gibi konularda 3’er aylık raporlar düzenleyerek hâkime verileceği şeklinde düzenlenmiştir.

Toplanan tüm bu bilgi ve belgeler ışığında hâkim, bir kaniya vararak, denetim süresinin tedbir uygulanmadan ve herhangi bir yükümlülüğe gerek olmadan geçirilmesine karar verebileceği gibi, tedbir ve yükümlülükleri denetim süresi içerisinde de kaldırabilir.

4.4. Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımların İnfazı Sürecindeki Denetimli Serbestlik Tedbiri

Kısa süreli hapis cezaları, 5237 sayılı TCK’da, 1 yıl veya daha kısa süreli hapis cezaları olarak tanımlanmıştır. Haklarında kısa süreli hapis cezası verilen kişilerin gerek devlete yükleyecekleri maddi külfet, gerek cezaevlerindeki aşırı yoğunluk, gerekse kısa süreli hapis cezalarının caydırıcılığının çok fazla olmayışı, bu kurumdan beklenen amacı tam olarak karşılayamayacaktır. “Her suç ve suçlunun yapısı aynı olmadığından dolayı kişinin ıslahında hangi sürenin işe yarayacağını tespit etmek pek mümkün değildir” (Eşitli, 2016: 66). Karşılaşılabilecek bu sıkıntıların önüne geçilebilmesi bakımından, “Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar” kurumu ortaya çıkmıştır. TCK’nın 50. maddesinde bu yaptırımlar düzenlenmiştir³.İlgili madde metninin gerekçesi şu şekilde ifade edilmiştir; “Belli bir süreyle hapis cezasına mahkûm olmak, cezanın uyarı fonksiyonunu ve kişinin etkin pişmanlık duymasını sağlayabilir. Kişi, gördüğü eğitim, yaşadığı sosyal çevre, psikişik ve ahlaki eğilimleri itibarıyla tesadüfî suçlu özelliği taşıyabilir. Bu kişilerin mahkûm

³ Kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar, eski 647 sayılı eski infaz kanununun 4. maddesinde düzenlenmesine karşın, eski 765 sayılı TCK’da yer almamıştır.

oldukları cezanın infaz kurumunda çektirilmesi toplum barışı açısından bir zorunluluk göstermeyebilir. Ayrıca, kısa süreli hapis cezalarının infaz kurumunda çektirilmesinin doğurduğu sakıncalar nedeniyle, kısa süreli hapis cezasına mahkûm olan kişinin infaz kurumuna girmesini önleyecek seçenek yaptırımlara hükmedilmesi gerekebilir.”

4.5. Hapis Cezasının Ertelenmesi İle Başlayan Denetim Süresi Zarfında Hükümlü Hakkında Denetimli Serbestlik Tedbiri

Erteleme kurumu, işlemiş olduğu bir suç nedeniyle hakkında hüküm verilen bir kişinin cezasının infazının, mahkemece o kişinin bir daha suç işlemeyeceğine kanaat getirmesi halinde, belirlenecek olan deneme süresinin sonunda cezanın infaz edilmiş sayılmasına yol açan bir kurumdur. “Erteleme kurumu genel itibariyle, ilk defa hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm edilmiş kişileri, cezaevinin olumsuz koşullarından kurtarmak, suçluyu iyi halli olmaya yönlendirmek ve daha önemlisi cezaların bireyselleştirilmesine olanak sağlaması bakımından bugün için önemli bir infaz yöntemi olduğundan söz edilebilir” (Koca ve Üzölmez, 2019: 585). “Erteleme kurumu 765 sayılı Mülga Ceza Kanununda “bir koşullu af” olarak düzenlenmiş iken, 5237 sayılı TCK’da “hapis cezasının sakıncalarını gidermeye yönelik kurumlar arasında” ve “ bir ceza infaz kurumu” olarak öngörölmüştür” (Balcı ve Öztürk, 2019: 206). “Erteleme ve buna benzer kurumlara hâkim olan ana fikir, failin hakkında yerine getirilecek olan cezaya, iyi hal ve yine failin kendi gayretiyle engel olunarak feragat edilmesidir” (olak ve Altun, 2005: 1). Cezası ertelenen hükümlü hakkında belirlenecek denetim süresi içerisinde, bazı yükümlölükler belirlenebileceği gibi rehberlik görevini yürütebilecek bir uzman kişi de görevlendirilebilir. “Bu bakımdan cezanın ertelenmesi kurumu “af” dan ayrılmakta ve suçluların yeniden sosyalleştirilmesi amacına hizmet etmektedir” (Özbek, 2019: 326). Ertelemeye ilişkin uygulamaların hepsinin denetimli serbestlik ile ilişkisinin olduğunu söylemek doğru değildir. “şöyle ki mahkemeler tarafından hükümlünün kişiliği ve sosyal durumu da göz önünde bulundurularak denetim süresi zarfında herhangi bir yükümlölüğün belirlenmemesi ya da uzman kişilerin görevlendirilmemesi durumunda denetimli serbestliğe ilişkin bir uygulamanın yapıldığından söz edilemez” (Yavuz, 2019: 120). “Söz konusu bu denetim süresinin hüküm tarihinden itibaren değil, hükmün kesinleşmesi tarihinden itibaren işletilmesi gerekir ki zira yeni TCK’da erteleme kurumu bir tür infaz rejimi olarak düzenlenmiştir” (Özge, 2019: 780).

4.6. Kullanmak İçin Uyuşturucu Veya Uyarıcı Madde Satın Almak, Kabul Etmek Veya Bulundurma Ya Da Uyuşturucu Veya Uyarıcı Madde Kullananlar Hakkında Denetimli Serbestlik Tedbiri

5237 sayılı TCK'nın 191. maddesinin birinci fıkrasında kullanmak için uyuşturucu veya uyarı madde satın alanlar, kabul edenler veya bulunduranlar ile bunları kullanan kişilerin iki yıldan beş yıla kadar cezalandırılacakları düzenlenmiştir. Madde metninin devamı olan üçüncü fıkrasında ise erteleme süresi boyunca asgari bir yıl olarak denetimli serbestlik tedbirine hükmolunabileceği belirtilerek, söz konusu bu sürenin Cumhuriyet savcısının kararıyla üçer aylık süre dilimleriyle bir yıla kadar da uzatılabileceği düzenlenmiştir.

Hakkında denetimli serbestlik tedbirine hükmedilen kişi, ihtiyaç duyulması halinde denetimli serbestlik süresi zarfında tedaviye de tabi tutulabilir. Şüphelinin bu süre içerisinde kendisine yüklenmiş olan yükümlülüklerine uygun hareket ettiği ve yasaklara riayet ettiği takdirde, kişi hakkında kovuşturmaya yer olmadığına karar verilir. Erteleme süresince, kişinin yüklenmiş olan tedavi uygulamaları ve yükümlülüklerine aykırı hareket etmesi, kullanmak üzere uyuşturucu ve uyarıcı madde alması, bulundurması ve kabul etmesi veya bu maddeleri kullanması durumunda, kişi hakkında kamu davasının açılacağı, ilgili maddenin dördüncü fıkrasında düzenlenmiştir. Kamu davasının açılmasının ardından birinci fıkrada belirtilen suçun tekrar işlenilmiş olduğu iddiası neticesinde açılacak soruşturmada, ikinci fıkrada⁴ düzenlenmiş kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilemeyeceği düzenlenmiştir.

4.7. Denetimli Serbestlik Yasasından Yararlanmak İsteyen Hükümlünün Son 6 Aynını Açık Cezaevinde Geçirmesi Şartı

Söz konusu bu şart, 01.01.2016 tarihinde yürürlüğe giren 5275 sayılı CGTİHK'nın geçici 4. maddesi gereğince, 31.12.2020 tarihine kadar uygulanmayacaktır. Dolayısıyla, denetimli serbestlikten yararlanmak suretiyle tahliye olmak isteyen hükümlülerin, 31.12.2020 tarihinden sonra, son 6 aylarını açık cezaevinde geçirmiş olmaları gerekecektir. Belirtmek gerekir ki mevcut uygulamada denetimli serbestlikten yararlanmak için 6 ay açık cezaevinde⁵ kalma şartı gerekli

⁴ "Bu suçtan dolayı ... beş yıl süreyle kamu davasının açılmasının ertelenmesine karar verilir..." (TCK: 191/2)

⁵ Suç işleyen bazı kişiler direkt olarak açık ceza infaz kurumuna gönderilmektedir. 6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanununun Geçici 3. maddesine göre;

olmayıp, yalnızca hükümlünün açık cezaevine geçiş hakkının bulunması yeterli görölmektedir.

Hükümlünün, 671 sayılı KHK(Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükümünde Kararname) md.32 kapsamına girmesi durumunda, denetimli serbestlikten faydalanabilmesi için denetimli serbestliğin ön şartı olan açık ceza infaz kurumuna geçiş hakkının kazanılmış olmasına bağlı olup, söz konusu bu şartın gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti, yönetmelik hükümlerine göre yapılacaktır (Şen, 2019: 477).

Buna göre kişinin hakkında denetimli serbestlik tedbiri uygulanabilmesi için üç şart aranmaktadır. Hükümlü açısından aranan bu şartlar ise;

1. Cezasının son altı ayını kesintisiz olarak açık ceza infaz kurumunda geçirmesi
2. Koşullu salıverilmesine bir yıl ve daha az sürenin kalmış olması ve
3. İyi halli olmasıdır.

Bu üç şartın gerçekleşmesi durumunda ve ayrıca hükümlünün talebi halinde, hükümlünün cezasının infazının koşullu salıverilme tarihine kadar olan kısmı için denetimli serbestlik tedbirinin uygulanmasına infaz hâkimliğince karar verilebilir(CGTİHK md.105A/1).

4.8. Covid-19 Pandemisi Nedeniyle Getirilen Yeni Ceza İnfaz Düzenlemesi

Bilindiği üzere tüm dünyayı tehdit eden Covid-19 salgını sebebiyle cezaevlerindeki mahkûmların durumunun ne olacağı merak konusuydu. Cezaevlerindeki mevcut yoğunluk mahkûmlar açısından oldukça büyük bir risk oluşturmaktaydı. Bu bakımdan bu riskin önüne geçebilmek adına cezaevlerindeki yoğunluğun azaltılması yolu seçildi. 14.04.2020 tarihinde kabul edilen 7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile yeni ceza infaz düzenlemeleri yapılmıştır. Buna göre söz konusu bu kanunun 53. maddesinin (5275 sayılı Ceza ve

Terör suçları, örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suçlar ile cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar hariç olmak üzere;

- a) Kasıtlı suçlardan toplam üç yıl veya daha az hapis cezasına mahkûm olanların,
- b) Taksirli suçlardan toplam beş yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkûm olanların,
- c) Adli para cezasının infazı sürecinde tazyik hapsine tabi tutulanların, cezaları doğrudan açık ceza infaz kurumlarında yerine getirilir. Bu fıkra hükümleri 31/12/2022 tarihine kadar uygulanır.

Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'a eklenen Geçici 9. Madde) 5. fıkrasında

Covid-19 salgın hastalığının ülkemizde görülmüş olması sebebiyle, açık ceza infaz kurumlarında bulunanlar ile kapalı ceza infaz kurumunda bulunup da açık ceza infaz kurumlarına ayrılmaya hak kazanan hükümlüler, 105/A maddesi kapsamında denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezasının infazına karar verilen hükümlüler ve 106 ncı madde veya diğer kanunlar uyarınca denetimli serbestlik tedbirinden yararlanan hükümlüler, 31/5/2020 tarihine kadar izinli sayılır. Salgının devam etmesi hâlinde bu süre, Sağlık Bakanlığının önerisi üzerine Adalet Bakanlığı tarafından her defasında iki ay geçmemek üzere üç kez uzatılabilir. Bu fıkra uyarınca izinli sayılanlar hakkında 95 ve 97 nci madde hükümleri uygulanır

şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca ilgili kanunun 52. maddesine eklenen geçici 6. maddede ise

30/3/2020 tarihine kadar işlenen suçlar bakımından; 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun kasten öldürme suçları (madde 81, 82 ve 83), üstsoya, altsoya, eşe veya kardeşe ya da beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye karşı işlenen kasten yaralama ve neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama suçları, neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama suçu (madde 87, fıkra iki, bent d), işkence suçu (madde 94 ve 95), eziyet suçu (madde 96), cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar (madde 102, 103, 104 ve 105), özel hayata ve hayatın gizli alanına karşı suçlar (madde 132, 133, 134, 135, 136, 137 ve 138), uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçu (madde 188) ve İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar ile 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar hariç olmak üzere, 105/A maddesinin birinci fıkrasında yer alan “bir yıl”lık süre, “üç yıl” olarak uygulanır”

şeklinde düzenleme yapılarak 1 yıl olan denetimli serbestlik süresi 3 yıla çıkartılarak yine cezaevlerindeki yoğunluğun biraz olsun önüne geçebilmek hedeflenmiştir. Bir başka adım olarak ise mevcut düzenlemede koşullu salıverilme hükümlerinden yararlanmak isteyen bir kimsenin cezaevinde geçirmesi gereken sürenin 2/3 lük kısmını iyi halli olarak geçirmesi gerekirken, yeni düzenlemeyle bu oran 1/2 'ye düşürülerek yine cezaevlerindeki mahkumların infazlarının denetimli serbestlik suretiyle dışarıda çektirilmesi ve bu sayede salgının kontrol altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir.

5.Topluma Yeniden Kazandırmada Denetimli Serbestliğin Rolü (Resosyalizasyon)

CGTİHK md.3’de infazın temel amacı, bireyin sosyalleşmesine katkı sağlayarak, toplum kurallarına uygun hareket eden, sorumluluk bilinci taşıyan bir yaşama uyumunu sağlamaktır. “Diğer yandan cezanın da amaçlarından biri olan özel önleme amacı, suç işlemiş olan failin toplum bakımından zararsız ve güvenilir bir kişi haline getirilip resosyalize edilmesi ve tekrardan topluma kazandırılarak, suç işlemekten uzaklaştırılmasıdır” (Şahin ve Özgenç, 2019: 21). Bu bakımdan bireyin tekrardan toplumun bir bireyi haline dönüştürülebilmesi için gerekli adımların atılarak iyileştirme programları ile bu yolda hareket edilmelidir. Bunu gerçekleştirirken rehberlik ve psikolojik sosyal yardım uygulamalarından yararlanılabilir. “Yeniden sosyalleştirme, hükümlünün gelecekte sorumluluk bilincine sahip bir şekilde suçsuz bir yaşam sürebilmesi yeteneğini kazandırmak maksadıyla cezaevindeki gösterilen gayretlerin toplamıdır” (Demirbaş, 2015: 259).

Denetimli serbestlik hizmetleri kapsamında, ihtiyaç halinde ya da mahkeme tarafından kişiye rehberlik edecek bir uzman kişinin görevlendirilmesi durumunda bu duruma uygun bir çalışma planlanır. Hayata geçirilecek bu çalışmalar, eğitim ve iyileştirme bürolarındaki uzman kişiler aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu bakımdan topluma yeniden kazandırma noktasında kişiye verilecek eğitim-öğretim hizmetleri, uzman kişiler aracılığıyla uygulanacak terapiler ve danışmanlık ve rehberlik uygulamaları veya kişiye hayatını idame ettirebilmesi adına bir meslek kazandırma şeklinde farklı adapte yolları mevcuttur. Bunun yanı sıra infaz mevzuatımızda da topluma yeniden kazandırma ya ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Uygulanan tüm bu uygulamaların ortak amacının temelinde yine toplumu koruma düşüncesi yatmaktadır.

Sonuç

Denetimli serbestlik kurumu, kökeni çok eskilere dayanan ve kişiye işlemiş olduğu suçtan dolayı ağır bir şekilde cezalandırılmasından öte, onun da insan olduğunu ve onu bu tür suçlara iten faktörlerin yine toplumun yapısından kaynaklanabileceği gerçeğinin bir sonucu olarak, kişinin işlemiş olduğu suçtan dolayı cezasının yine toplum içerisinde ve topluma uyum sağlayabilmesi adına uygulanacak ıslah programları ile adaletin sağlam biçimde onarılması yolunu seçmiştir. “Toplumdan uzak bir ortamda, sadece idarenin atadığı görevliler ile toplum ile uyum sağlama imkânı gerçeklikten uzaktır. Bu sebeple gönüllü sayısının artırılması ve toplum içerisinde

sosyalleşme ve özellikle de aile bireyleri ile tahliye süreci öncesinde bağların devam ettirilmesi sağlanmalıdır” (Cihan vd., 2016: 71). Zira kişinin işlemiş olduğu suç neticesinde, cezasının, onun yapmış olduğu hatadan farkı olmaksızın aynı şekilde ona ızdırap vermesi, onun kişiliğine hiçbir katkı sağlamayacağı gibi, kişi cezaevinden çıktıktan sonra da o süre zarfında içinde bulunmuş olduğu cezaevinin olumsuz koşulları, hükümlülerin psikolojilerinde kapanmayacak yaralar açacak ve kişi cezaevinden çıktığı andan itibaren, daha vahşi bir hal alarak bunun bedelini yine topluma karşı ödetme yolunu seçecektir. Bu bakımdan devlet, suçluyu düşman olarak görmemeli ve onun da bu toplumun bir parçası olduğu gerçeğinden hareket ederek, kişinin toplumla olan bağlarının yeniden onarılmasına elinden geldiğince olanak sağlamalıdır. Kişiyi bu tür hareketlerde bulunmaya içinde yaşadığı toplumun ittiği unutulmamalıdır. Kısaca devlet kişiye kefil olmalı ve onun toplumun sağlıklı bir bireyi olduğu gerçeğine inandırmalıdır. Cezaevine kapatılmış bir kişiyi hiçbir iyileştirme programına tabi tutmadan gelişigüzel bir şekilde yabancılaştığı toplumsal hayata empoze etmeye çalışmak oldukça büyük bir risk barındırmaktadır. Bu riski ortadan kaldırmak için de bu adımlar oldukça önem arz etmektedir. Görevlilerin de bu bilinçle hareket etmeleri gerekir ki, onların atacağı adımların kişinin hayatını yönlendirmede ve dolaylı olarak toplumu korumada oldukça önemli bir yere sahip olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Akın, A. (2016). *İnfaz Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Balcı, F., & Öztürk, S. (2019). *Hüküm Kurma ve Cezanın Belirlenmesi*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Cihan, E., Cankurt, E., & Kitapçioğlu, T. (2016). *Denetimli Serbestlik*. *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(3), 51-75.
- Çolak, H., & Altun, U. (2005). *Yeni Türk Ceza Kanununda Cezaların Ertelenmesi*. *Adalet Dergisi*, (26).
- Demirbaş, T. (2015). *İnfaz Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dilberoğlu, A. (2016). *Ceza ve Güvenlik Tedbilerinin Amacı ve Niteliği*. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), 1517-1544.
- Gerçeker, H. (2018). *Yorumlu ve Uygulamalı Türk Ceza Kanunu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İçel, K. (2018). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş..
- Kamer, V. K. (2008). *Ceza Adalet ve İnfaz Sistemi İçinde Denetimli Serbestlik Sisteminin Önemi*. *Adalet Dergisi*, (31), 69-80.

- Karataş, Z. (2017). *Çocuklara Yönelik Denetimli Serbestlik Uygulamasında Sosyal Hizmet Müdahalesinin Önemi. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 1-20.*
- Kaya, E. (2013). *İnsan Hakları Açısından Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması. Ankara Barosu Dergisi, (3), 411- 436.*
- Koca, M., & Üzülmöz, İ. (2019). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Morris, N., & Tonry, M. (1990). *Between Prison and Probation: Intermediate Punishment In A Rational Sentencing System.* New York: Oxford University Press.
- Özbek, V. Ö., Doğan, K., & Bacaksız, P. (2019). *Ceza Genel Hukuku Temel Bilgiler.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özbek, V. Ö. (2019). *İnfaz Hukuku.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özgenç, İ. (2019). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şahin, C., & Özgenç, İ. (2019). *İnfaz Hukuku.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şahin, C., & Özgenç, İ. (2018). *Türk İnfaz Hukuku Bilgisi.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şen, E. (2019). *Yorumluyorum -XX-.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şen, E., & Başer, B. (2019). *Koşullu Salıverilme Denetimli Serbestlik Ceza İnfaz Sorunları.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türkmen M. (2017). *Cezaya Alternatif Bakışlar ve Yeni Bir Disiplin Olarak Ceza Sosyolojisinin İmkanlılığı, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(52), 703-720.*
- Yavuz, H. A. (2018). *Ceza İnfaz Sistemi ve Denetimli Serbestlik.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yavuz, H. (2019). *Denetimli Serbestlik.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
ISSN: 2630-600X

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi - Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 5 - Sayfa/Page: 87-106
Makale Bilgisi / Article Info / Geliş/Received: 10.03.2020 / Kabul/Accepted: 24.04.2020
Yayın Tarihi/ Date Published: 28.06.2020

Atf/Citation: Guluzade, P. (2020). II. Meşrutiyet Süreci ve Sonrasında Yönetim Biçimi Tartışmaları.
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5, 87-106

Araştırma Makalesi / Research Article

Pasha GULUZADE

Dr. Öğr. Üyesi., Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi,
Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe ve Sosyal Bilimler Bölümü,
Bakü/Azerbaycan.

prguluzade@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0456-0799

II. Meşrutiyet Süreci ve Sonrasında Yönetim Biçimi Tartışmaları *Discussions of Governmental System in II Constitutionalism* *Process and Afterward*

Öz

Türk modernleşmesi sürecinde en çok tartışılan konuların başında siyaset gelmektedir. Dönemin aydınları bir anlamda siyasi dönüşümü bu sürecin en önemli hedefi olarak görmüşlerdir. Çünkü bu amaç gerçekleştirildikten sonra diğer sorunların kolay bir şekilde çözüme kavuşturulacağına inanılmıştır. Söz konusu dönemde ileri sürülen görüş veya kurgulamaların temellendirilmelerinde daha çok din baz alınmıştır. Yönetim biçimi toplumu ilgilendirdiğinden ortaya konulan görüşlerin halk tarafından da benimsenmesi gerekmektedir. Dönemin aydınları da bu amaç doğrultusunda tutum sergilemiş ve bu yapılmazsa toplumdaki ters tepkilerin gelme olasılığının yüksek olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle bazı aydınlar dini konulara pek değinmeden veya onu yermeyen kurgular yapmışlardır. Aydınlar Batılılaşma konusunda ortak tutum sergileseler de, yönetim biçimine ilişkin farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Söz konusu dönemde Said Halim, Musa Kazım, Ahmed Hilmi, Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Mustafa Sabri, Ahmet Midhat, Mehmet Ali Ayni, Babanzade Ahmed Naim, Elmalılı Hamdi Yazır, Ahmet Ağaoğlu gibi düşünürler öne çıkmıştır. Bu çalışmada dönemin düşünürlerinin görüşlerinden yararlanılarak kurgulanan yönetim biçimlerinin ne olduğu ve nasıl temellendirildiği araştırılmıştır. Çalışmada mümkün kadar açık şekilde yönetim biçimlerine (laik ve din temelli devlet kurguları) ilişkin görüş belirtenler ön planda tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dönüşüm, yönetim biçimi, aydın, modernleşme, tartışma.

Abstract

The policy is one of the most discussed topics in the Turkish modernization process. The political transformation was seen as the most important target of this process by the intellectuals of the period. Because it was believed that other problems would be solved easily after this destination was achieved. Religion was the main substantiate tool for the opinions or fictions which were preferred in that period. The opinions about the forms of the governmental system which were preferred should be adopted by the public. The intellectuals of the period also displayed an attitude towards this goal in a sense. It was thought that there could have occurred a great adverse reaction from society if they had not put forward such an attitude. Because of that, some intellectuals made fictions without addressing religious issues or reviling them. Even though intellectuals showed a common attitude about Westernization, they offered different views on the forms of government. In this period, thinkers such as Said Halim, Musa Kazım, Ahmed Hilmi, Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Mustafa Sabri, Ahmet Midhat, Mehmet Ali Ayni, Babanzade Ahmed Naim, Elmalılı Hamdi Yazır, Ahmet Ağaoğlu became prominent. In this study, it was explored what the forms of government were designed and how they were based on the opinions of the thinkers of the period. In the study, we prioritize those expressing thoughts on governmental systems (secular and religious state fictions) as clear as possible.

Keywords: Transformation, governmental system, intellectual, modernization, discussion.

Giriş

II. Abdülhamid'in haledilmesinin ardından İşlam dünyasında tüm konuların siyasallaşması öne çıkmaktadır. Çünkü aydınlar mevcut durumun değişmesinin ipuçlarının siyasette olduğu görüşündeydiler. (Bolay, 2015: 266) Bu yüzden dönemin düşünürleri Osmanlı'nın sorunlarının ne olduğuyla ilgili kendi görüşlerini bildirdikleri zaman daha çok siyasal sistemi sorgulamak ve onu değiştirmekten yana tavır takınmışlardır. İleri sürülen görüşler ve uygulanması gereken politikalarla bir devletin nasıl olması gerektiğinin tasvirini düşünürlerde görmek mümkündür. Eski sistemden memnun olmayan aydın kesim kendi hayalinde kurguladığı siyasi sistemi eserlerinde vermekten geri durmamıştır. Yönetimden hareketle modern devletle ilgili birçok farklı görüşler belirtilmiştir. Örneğin Mustafa Sabri ışlahata mutlaka hükümetten başlamak ve onu meşruti yönetim haline getirmek gerektiğini belirtmektedir. Çünkü bu sayede yeni ışlahatların önünü açmak mümkün olacaktır. Daha sonra fertlerin ışlahına başlamak icap eder. Ama bunun için de hükümetin hiç bir şekilde bu girişimlere engel olmaması önemlidir. (Mustafa Sabri, 1997: 401-402) Mustafa Sabri böylece ilk sıraya hükümeti koyarak ilk yönetimin değişmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu sayede yönetim

yeniliklere açık hale gelecek ve girişimlere engel teşkil etmeyecektir. Aydın muhtemelen II.Abdülhamid döneminden hareketle yapılan girişimlerin hükümet tarafından bastırıldığına dikkat çekerek bu gibi durumların yaşanmamasını istemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde söz konusu dönemde ileri sürülen görüşleri din temelli yönetime sahip devlet ve laik devlet olarak iki grupta değerlendirebiliriz. Çünkü aydınların hepsi mevcut sistemin tam anlamıyla değişmesini istemeyerek kalmasının gerekliliğini düşünmekteydiler. Onlara göre devlet bazı dönüşümler geçirmeli ve eski sistemin de yararlı olan yönleri korunmalıydı.

1. Din Temelli Devlet Kurgusu

Modernleşme sürecinde devletin modern, hürriyetperver, ekonomik, siyasi ve hukuki olarak gelişimine dinin engel olmadığını belirten aydınlar daha çok İslam`dan hareketle devletin nasıl dönüşüm geçirmesi gerektiğini açıklamayı kendilerine görev olarak belirlemişlerdi. Onlara göre din aslında bir toplumun geri kalışında hiç bir rolü olmayan etkidir. Din aksine, bir toplumun gelişimini ayet ve hadislerle destekleme niteliğine sahiptir. Dini ilkeleri, hükümleri iyi bir şekilde anlamak ve uygulamak toplumdaki ferdin bir anlamda borcudur ve bu yapılmazsa da dine karşı gelinmiş olur. Düşünürler bu konuyu daha çok dinin asıl gerçeğinden kopma olarak açıklamayı yeğlemektedirler. Bu yüzden onlara göre İslam hiçbir zaman devletin geri kalış nedenleri arasında görülemezdi. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış aydın kesimin neredeyse hepsi dini topluma her zaman etki edebilecek bir potansiyele sahip olarak görmüşlerdir. Bu yüzden de kurguladıkları devlette her zaman dine yer vermişlerdir. Ama bunlar arasında Said Halim Paşa, Babanzade Ahmet Naim, Seyyid Bey, Elmalılı Hamdi Yazır, Musa Kazım Efendi, Mustafa Sabri, İsmail Hakkı İzmirli gibi düşünürler devletle ilgili kurgularının temelini dinle açıklamaları tercih etmişlerdir.

Said Halim Paşa toplumsal sorumluluk üzerinde inşa edilen bir devlet kurgusu yapmaktadır. Ona göre hiç kuşkusuz toplum fertleri üzerine birtakım görevler düşmektedir. Görevler bir sorumluluk durumu oluşturur ki, bunun da yapılması için dinin desteğine ihtiyaç vardır. Düşünür bu yüzden İslam`dan hareketle bir siyasal yapıyı tasvir etmektedir. Ona göre İslam`ın siyasal yapısı toplumsal ilkelerden doğmuştur. (Said Halim,2003: 87-89) Yani burada toplumsal bir dayanışma sözkonusudur. Siyasi hakimiyet ve kurumlar toplumsal bir dayanışmadan çıktıkları için bir yardımlaşma örneği teşkil etmektedir. Zaten İslam toplumlarında siyasal kurumların amacı İslami ahlak ve toplum anlayışının iyi bir şekilde

uygulanmasıdır. (Bıçak, 2010: 169) Medeniyet de insanların ihtiyaçlarından dolayı toplu yaşama anlamına geldiğini belirten Musa Kazım Efendi onun ilim, marifet, sanat ve ticaretleri de meydana getireceğinin malum olduğunu belirtmektedir. Ama bunların birlikteliği sağlaması çok önemlidir. Bunun için din ve ahlakla medeniyetin bişişmesi gerekmektedir. Çünkü sağlam bir birlikteliğe sahip toplum oluşturmak için semavi din ve üstün bir ahlaka ihtiyaç vardır. (Musa Kazım, 2011b: 120) Babanzade Naim de İslam ülkelerinde ahlakın en güzel temelini din olduğunu söylemektedir. Ahlaki güzelliğlerin toplumun tüm kesimine yayılmasındaki neden ise şeriatır. Müslümanlar ahlakı öğrenmek için her zaman Kur'an ve Sünnet'e başvurmaktadırlar. Çünkü bu kaynaklar dışında ahlakı bir güzellik aranmamalıdır. (Babanzade, 1995: 10)

1.1. Başkan

Dine göre devlet başkanı toplumdaki en önemli kişidir. Çünkü halk ona itaat etmek zorundadır. Bu sayede o toplumsal ilkeleri dinin çizdiği sınırlar çerçevesinde gerçekleştirebilme olanağına sahip olacaktır. Başkan en ehliyetli kişi olacak ve toplumun yararına çalışacaktır. Eğer bu amaç dışında hareket ederse o zaman ona verilen yetki elinden alınacak ve başkasına verilecektir. Yani egemenlik makamının en önemli görevi İslam şeriatının sadık bir hizmetçisi olmaktır. (Said Halim, 2003: 178) Eğer böyle olmazsa sorunların çıkması doğal karşılanmalıdır. Nitekim halifelik kurumunun varlığını kabul eden Ahmet Rıza bey de sorunun makamdan değil, halifenin kendisinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre II.Abdülhamid beceriksiz olduğundan kötü sonuçlar alınmaktadır. Eğer reformlar yapılırsa bu sorunlar da çözüme kavuşturulacaktır. (Mardin, 1994: 199) Halifenin ümmetin birliğı için önemli olduğunu belirten İsmail Hakkı İzmirli, bu makamdaki kişinin dinin himayecisi olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre halifenin düşmanla müharebe etmek gibi kutsal görevi de vardır. Bu yüzden halifenin hilm ve kifayet gibi meziyetlere sahip olması elzemdir. Cahil hüküm vermeye kadir olamaz, dini himaye edemez, cihaddan korkar ve şeriatı tatbik etmede yetersiz kalır. Böyle biri siyaset-i diniye ve saltanat-ı dünyeviyeye ehil biri değildir. Halife zalim de olmamalıdır. Çünkü Allah zalimleri sevmez ve kahreder. (İzmirli, 1997a: 142-143) Söz konusu görüş artık hükümdardın da ne olursa olsun orta yolu tutmasını önermektedir. Böylece kolay bir şekilde farklı tutumlar sergileyebilir.

İslam toplumunda devletin güçlü ve nüfuzlu olabilmesi için gücün tek bir kişinin elinde olması gerektiğine inanan Said Halim'e göre eğer hak ve imtiyazlar farklı kişilerin elinde olursa bunlar

birbirlerine karşı gelerek birbirini hükümsüz bırakırlar. Bir kere devlet başkanı yürütmenin en tepesi ve siyasal sistemin de düzenleyicisidir. Bu yüzden de yönetim zamanı çıkabilecek sorunları çözmek ve kurumları denetleme sorumluluğuna sahiptir. Devlet başkanı hem şeriat hem de ulusun seçtiği parlamento karşısında yürütmenin başı olarak sorumludur. (Said Halim, 2003: 250) “Hükümdarlık makamını çok önemseyen Said Halim Paşa’ya göre ilim, fen ve sanatın, diyanet ve ahlakın, ilim ve irfan sahiplerinin en tabii hamisi, seçkin sınıfın en üstün şahsiyeti hükümdardır.” (Bıçak, 2010: 169) Kısaca Said Halim birlikteliği sağlamada esas etken olarak hükümdarı görmektedir.

İslam beşer arasındaki hukuki ve sosyal ilişkileri düzenlemek amacıyla şeri hükümleri uygulamak için bir kuvveti gerekli kılmış ve ona da halife veya imam unvanı vermiştir. Halife ona biat eden tebaanın çıkarlarını korumakla yükümlüdür. Bu yükümlülük birtakım yetkileri kapsamaktadır. Yetkilerin de sınırları vardır. Halife belirlenen kanunlara hiç bir zaman karşı gelemez. (Elmalılı, 1997: 523) Elmalılı da halifenin yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğine vurgu yaparak, aslında bunun din tarafından istendiğine işaret etmektedir. İslam dini mutlakiyeti kabul etmemektedir. Hükümdarın hukuk ve görevleri şer-i celil ile mahduttur. Hükümdarın da karşısında sorumlu olduğu yasalar olmalıdır. Bu sayede onun istediği gibi yönetme ihtimali ortadan kalkmış olur. Çünkü İslam hükümetinin esas gayesi hayır ve saadet, mebdei adl ve hakkaniyet, şekli istişare, kaidesi dine uygunluk, haramlardan kaçınmak ve hayra davettir. Bu amaçlar İslamiyetin istediği yönetim şeklinin Batı’dakilerden ne kadar yüce olduğunu göstermektedir. (İzmirli, 1997b: 160-161) Seyyid Bey de halifenin yetkilerinin kamu yararı gereğince sınırlanabileceğini savunmaktadır. Bununla birlikte insanların fıkıh ve şer’i açıdan halifeye itaat etmesi gerektiğini söylemektedir. Halifenin de hukukun sınırlarını aşmaması ve kamu yararına aykırı davranmaması gerekmektedir. Bir de meşveret, halifenin yetkilerini sınırlayabilir. Dini açıdan önemli bir değere sahip olan meşveretin halifenin üzerinde bir yeri olduğuna da vurgu yapılmaktadır. (Turan, 2008: 300-301) Bu da hükümdarın toplumu idare etmek açısından önemli olduğunu ön planda tutsa da, yine de belli sınırlar içerisinde hareket edebileceğini ve onun devleti kendi istediği gibi yönetemeyeceği anlamına gelmektedir.

Başkanın Peygamber yolunu takip etmesi önemlidir ve bunun için de hilafete ihtiyaç vardır. Hükümet toplum için ne kadar önemliyse, hilafet de Müslümanlar için o kadar önemlidir. Hilafet ve hükümetin birbirinden ayrılması onların meşruiyetlerini kaybetmesine neden olacaktır. Yönetim gücünden yoksun bir hilafet

İslami anlamını da yitirmiş demektir. Hükümetin hilafete sahip olması, onun Peygamber yolunda gittiğini göstermektedir. Hükümetten ayrılan hilafetin elinde sadece dini nitelik kalmaktadır. Siyasi yetkinin meclise verilmesi hilafeti güçten yoksun bırakarak göstermelik bir konuma getirmek demektir. (Nam, 2011: 302) Hilafet meselesi sanıldığı gibi dini olmaktan çok dünyevi bir meseledir diyen Seyyid Bey, bu yüzden hilafetin daha çok millete ait haklar ve kamu menfaatleriyle ilgili olduğu kanısındadır. Peygamber de vefat ettiği zaman ve ondan sonra gelen ashabın bu konu üzerinde görüş bildirmemesinin de nedenini burada aramak gerekmektedir. Kamu menfaati zaman ve mekana göre değiştiği için Kur'an'da bu konuyla ilgili ayet yoktur. Ama "Onların işleri kendi aralarında şura iledir" ayetine göre meşveret usulü yönetim şekli olarak gösterilmiştir. Dünyada en çok tercih edilen bu yönetim tarzı bin üç yüz sene önce kutsal kitapta verilmiştir. Yani meşveretle iş görmek ilahi takdire mazhar olmak anlamına gelmektedir. Bu yüzden bizim de bu yönetim tarzını benimsememizde bir sakınca yoktur. Fertlerin hakkı ve kamunun menfaatinin en iyi şekilde sağlanması da bu idare şekliyle mümkündür. Kutsal kitapta bir de anarşinin önlenmesi, ülkenin emniyeti ve hükümsizliğin kaldırılması için devlet başkanı gösterilmiştir. (Seyyid Bey, 2011: 235) İzmirli'ye göre de sorumluluk için istişareyi öneren din, bizim meşrutî yönetim kurmamamıza engel teşkil etmemiştir. Aslında kusur sadece kendimizdedir. (İzmirli, 1997b: 161) Düşünürler meşrutî yönetimi temellendirmek için sık sık dine başvurmuş, özellikle ayet ve hadislerden yararlanarak kendi görüşlerini açıklamışlardır.

İnsan yaşamındaki ahlaki ve insani görevleri düzenleyen dindir. Bu kaideler hangi milletin dininde daha açık olursa o millet, diğerlerine göre daha çok gelişmektedir. (Babanzade, 1995: 8) İslam dini toplumları da iyi bir siyasal düzene sahiptir. Çünkü bu toplumlarda şariatın hükümleri geçerlidir. Şariat hükümleri de topluluktaki her bireyin üzerine sorumluluk yükler. (Şeyhun, 2010: 190) Düzen dini ilkeler sayesinde olduğu için İslam toplumlarında siyasal partilere gerek olmaz. Çünkü partiler belli bir grubun çıkarlarını savunmaktadır. Müslüman toplumunda ise Batı'daki gibi farklı sınıflar yoktur. Bu yüzden de bir yerde toplumsal sistem mükemmel bir şekilde çalışıyorsa orada siyasal partilere gerek yoktur. (Said Halim, 2003: 254) Kısaca İslam dini toplum hayatında olduğu gibi, siyasal alanda da çeşitli parti ve sınıflar arasında çıkar ilişkilerine karşındır. (Bostan, 2008: 559) Bu da dinin kendi ilkelerine ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Dinde toplum esas olduğu için çeşitli

grupların kendi amaçları doğrultusunda devletin kurumlarını kullanması gibi bir durum da mümkün olmayacaktır

1.2. Parlamento

Said Halim İslam siyasal yapısının bir portresini çizerek, İslam toplumunun siyasal yapısıyla Batı'daki siyasi yapı ve kurumların işlevlerinin farklı olduğunu belirtmektedir. (Bostan, 2008: 558) Bir kere yönetim şeriatın ilkelerine saygı göstermelidir. Bu da o yönetimin din tarafından denetlenmesi demektir. İslam siyasal sistemi ulusu temsil yoluyla kurulmaktadır. Ulusu temsil de parlamento sayesinde gerçekleşmektedir. Ama burada Batı'daki gibi keskin düşünce ayrılıkları ve düşmanlıklar olmayacaktır. Çünkü parlamentonun tek amacı var, o da dini ilkelerin uygulanmasıdır. Yani kendi çıkarları ve ihtirasları peşinde koşmayacak olan bu vekiller İslam'ın ilkelerine göre hareket etmek zorunda kalacaklardır. Bu sistemde parlamentonun en önemli görevi denetlemedir. Çünkü amaç akli başında adalet prensiplerine uyan ve sürekli ilerlemeye çalışan yönetimin oluşmasını sağlamaktır. (Said Halim, 2003: 243) İslami yönetim usulünde parlamentonun en önemli görevi kanun çıkarmak değil, hükümetin işleyişini denetlemektir. Amaç mevcut olanı daha mükemmel ve daha sağlam bir hale getirmektir. Çünkü İslam'da yasama Batı'daki gibi siyasi bir hak değil, içtimai haktır. Kanun yapmak pek yüksek ve hususi bir selahiyete bağlıdır. Bu da itidal, ihtiyat, basiret ve tarafsızlık gibi özelliklerin kanun yapacak kişide olmasını gerekli kılmaktadır. (Said Halim, 2011: 166) Ahmet Rıza Bey de padişahın seçimle gelmesini ve halka karşı sorumlu olmasını öngörmektedir. Ona göre padişaha halifelik makamının verilmesi veya saltanatın vasese yoluyla geçmesi gibi etkenlerle birlikte halkın onayına da ihtiyaç vardır. Eğer halife İslam hukukuna aykırı tutum sergilerse ulemalar tarafından haledilmesi olanağı olmalıdır. (Mardin, 1994: 186) Böylece denetleme sayesinde Ahmet Rıza padişahın halk karşısında sorumlu olmasını ve bu yüzden de keyfi kararlar almasına engel olmaya çalışmıştır. Bir anlamda saltanata meşruti bir görünüm vermiştir denebilir.

Yasama organını Said Halim parlamentodan ayrı düşünmektedir. Bu kurumun işi halkın ruhunu iyi bilmek, onun düşünce ve eğilimlerini tanımaktır. Bu gruba bilgili, İslam hukukunu iyi bir şekilde öğrenmiş ve parlamento gibi bağımsız olan kişileri dahil etmektedir. Bu şekilde çıkarılacak yasalarla adalet sağlanacağını düşünmektedir. (Said Halim, 2011: 246) Kendi çıkarlarına göre değil toplumun çıkarlarına ve dinin ilkelerine uygun bir şekilde konulan

yasalar esas toplumsal ilkeler olan dayanışma, eşitlik ve özgürlüğün sağlanmasına hizmet ederler.

Osmanlı'nın son dönemlerinde mevcut meşrutî yönetimin dinimiz İşlam'la bağdaşmadığına dair görüşlere karşı meşrutî yönetimi savunan şeyhülislam Muza Kazım Efendi de meclis yönetiminin İşlam'a ters düşmediğini hatta onun belirlediğı prensipleri gerçekteşirdiğini söylemektedir. Ona göre İşlam dini kadar ahlaki, içtimai, idari ve siyasi esaslara istinat eden başka bir din yoktur. Ama istibdat yönetiminden dolayı müslümanlar her yerde ve her hususta diğer milletlerden geri kalmışlardır. Yani İşlam'ın gelişmeyi engellediğı düşüncesi yanlıştır. Din öznel olarak terakkiperver olduğu halde siyasi yönetimin yanlış idaresinden dolayı bu gerilik yaşanmaktadır. İşlam bir milletin gelişimi ve medenileşmesi için gerekli olan usul ve esasları kapsamaktadır. (Musa Kazım, 2011a: 123)

Peygamber zamanından miras kalan ümmet şurasının asıl amacı milleti kapsayan konularla ilgili meşveret yapmak ve karşılaşılan sorunlara çözüm üretmektir. Önceleri bu meşveret meclisleri katılanların kendi istekleriyle ve hiçbir beklentileri olmadan yapılıyordu. şimdiki gibi büyük binalarda ve birkaç ay hazırlık görölmesine gerek kalmadan, genelde mahalle camilerinde, Cuma ve Bayram namazlarında yapılıyordu. Buralar ümmetin kendi görüşlerini belirtme yerleri haline gelmişti. Doğan'a göre Musa Kazım Efendi Kur'an'dan alıntılar yaparak meşrutîyetin önemini temellendirmeye çalışıyor ve halkın da kolay bir şekilde bu yönetimi benimsemesini istiyordu. (Doğan, 2008: 139) Zaten Hz.Ali meşveretin hatadan korunmak, pişmanlıktan kurtuluş, İşlam'ın emirlerine ve Peygamber sünnetine uymak gibi maddi ve manevi faydalarının olduğunu belirtmektedir. Ama iştişare edilecek kimselerin konuya ilişkin yeterli bilgiye sahip ve emin kimse olmalı, düşüncelerinin özgür bir şekilde ifade edilmesine izin verilmesi gerekmektedir. Böylece kişi korkmadan kendi görüşünü belirtebilecekse meşveret yararlı olacaktır. (İşkilimli Mehmed Atıf, 1997: 328-329) Bu imkanların sağlanmasında sorunların yaşanması nedeniyle dinin devletten ayrılması gerektiğine ilişkin görüşler ileri sürölmüştür.

Buna karşı çıkan Ahmed Naim'e göre bu dinle devletin ayrılmasına sebebiyet verecektir. Dinle devletin ayrılmasının toplumun gelişimi için yararlı olduğu görüşünü savunanlar, Batı'yı kendileri için örnek olarak görmekteirler. Oysa Batı'da bu sürecin sonunda gerçekten refah bir toplum seviyesine kavuştuklarını söylemek çok zordur. Çünkü toplumdaki refah ve mutluluk yönetim biçiminden çok, idarecinin tutumu ve ahlakına bağlıdır. (Babanzade,

2014: 348) Babanzade bu sayede yönetim biçimi ne olursa olsun yöneticinin tutumu ve liyakatinin esas olduğuna dikkat çekmektedir.

Dinin devletten ayrılmasına karşı çıkan Mustafa Sabri de bunun meşru olmadığını ve İslam ve ümmet maslahatına da ters düştüğünü belirtmektedir. Din ve devlet işlerini birbirinden ayırmak dinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Ona göre devlet adeta bir mefhumdur, din ise onun esas kimliği konumundadır. Devletlerin yıkıldığını ama, devlet kavramının yokolmadığına vurgu yapan Mustafa Sabri, devlet harp etti, antlaşma yaptı, zafer kazandı gibi ifadelerde aslında devletin dininin kastedildiğini belirtmektedir. Millet, din ve hürriyet gibi özel hususları kendi adına kanuna yazdırmaktadır. Kanunları yazan da devletin kurumları olduğundan demek ki, devlet ve din ayrılığı bu mükemmel işlevi yetersiz kılacaktır. (Nam, 2011: 300) Devleti dinin koruyucusu olarak gören halk, hükümetin bu görevden imtina etmesini hoş gördüğü zaman, kendi ahlaki tutumlarında da boşluklara yer vermeye başlayacaktır. Çünkü şeri hükümler bütün teşkil ettiği için, bölünmez bir yapıya sahiptir. Bölünme boşlukların oluşmasına olanak sağlayacaktır. Bu da içtimai nizama menfi tesir gösterecek ve hatta yıkacaktır denebilir. (Babanzade, 2014: 350)

Meşrutî yönetimden yana olan düşünürler, bu yönetim tarzının İslam dinine zıd olmadığını ve hatta Peygamber döneminde de bu idare şeklinin benimsendiği kanaatindedir. Dinin devamı için devletin devamının gerekli olduğu kanaatinde olan düşünürler, meşrutî yönetimin de dine en yakın idare olduğunu savunmaktadır. Mustafa Gündüz, diğer İslamcı aydınlar Kanun-ı Esasi ile şeriat arasında suni ve zorlama bir ilişki kurmak çabasına girdiği söylemektedir. (Gündüz, 2010: 308) Bu tutum dönem açısından değerlendirildiğinde olağan karşılanmalıdır. Çünkü istibdat yönetiminin alternatifi olarak sunulan meşrutîyetin halk tarafından benimsenmesi için dini bir temele ihtiyacı vardı. Dönemin İslamcı aydınları da bir anlamda bu görevi üstlenmişlerdir.

Aydınlara göre özellikle alınan kararlarda her zaman meşveret yapılmasını öngören Peygamber ve ashabının idarede hassasiyetinin günümüzdeki örneği meşrutî yönetimdir. Mebusların toplumun yararına kararlar alması ve bu süreçte de dini ilkeleri her zaman göz önünde bulundurması elzemdir. Çünkü İslam iyi bir yönetimin gerçekleşmesi için bunu emretmektedir. Düşünürlerin ileri sürdükleri fikirler ve İslam tarihinden verdikleri örneklerin doğruluğu bir anlamda tartışılmazdır. Ama unutmamak lazım ki, Peygamber dönemindeki ashabla ondan on üç asır sonra yaşayan toplumun dini algılayış biçimi aynı değildir. Sahabe döneminde meşveret için seçilen

kişiler Peygamber tarafından belirlenmekteydi. Yani ne olursa olsun herkesin ona güvenmesi sözkonusuydu. Osmanlı'nın son dönemindeyse halk, meşveret meclisinin gavurların sistemi üzerine kurulduğu için benimsememe kanaatindeydi. Bununla beraber meclise seçilecek olan kişilerin nasıl ve kimler tarafından belirleneceği de tartişılırdır. Sonuçta bu kişilerin kim olacağına karar veren bir peygamber yoktu. Seçim usulünün de nasıl olacağı konusu tartişmaya açık durumdadır. Halk bilgisizlik nedeniyle bir nebze yine ağdaşlaşma hareketinde sürecin dışında kalmıştı. Bu yüzden de dönemin düşünürlerinin ileri sürdükleri veya kurguladıkları seçenekler konusundaki kararsızlıklarını olağan görmek gerekmektedir.

2.Laik Devlet Kurgusu

Düşünürlerin laik tarzı devlet anlayışında da din yine topluma tesir eden etkenlerden biri olarak grlmektedir. Din bu devlet kurgusunda siyasetten kenarda bırakılmış ve temellendirmelerde dini ilkelere yapılan atıflar nispeten azalmıştır. Burada daha çok modern devletin nasıl olması gerektiğiyle ilgili görüşler Batı'daki düşüncelerden esinlenilerek açıklanmıştır. Daha çok meşrutı yönetim, meclis ve padişahın idaredeki etkileri, ferdin bilim, iktisat, hukuk gibi kurumlar karşısındaki durumuyla ilgili fikirlere yer verilmiştir. Burada Ahmet Ağaoğlu, Baha Tevfik, Ziya Gökalp, Ahmed Midhat Efendi, Abdullah Cevdet, şebbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi ve Mehmet Ali Ayni gibi dşnrlere ne çıkmaktadır.

Ahmet Ağaoğlu kurguladığı devlette özellikle ferdin kendini geliştirmesi üzerinde durmaktadır. Çünkü ferd eğer hr ise o zaman kendini geliştirme imkanına sahip olur ki, bunun da sonucunda toplum gelişebilir. Hürriyet ferd ve toplum hayatı için çok önemlidir ve onu elde etmek için fikir, söz, hareket temiz olmalı, nefse hakim olunmalı, söz ve yaşayış sadeliği benimsenmelidir. (Ağaoğlu, 2014: 16) Bunun için de istibdat yönetime son verilmesi gerekmektedir. Yani istibdada sadece kağıt üzerinde değil, aynı zamanda düşünce ve ruhta da son vermek gerekmektedir. İstibdadın maddi olarak değil, aynı zamanda manevi olarak yani kalplerden de silinmesi gerekmektedir. Eğer bu olmazsa, istibdadı yıkmış zannedersiniz ama, o fiilen olmasa da ruhen yaşamaya devam eder ve yeniden toplumu kendi etkisi altına alır. (Ağaoğlu, 2014: 22) Ağaoğlu, istibdat düşünceden atılmadığı sürece ondan kurtuluşun mümkün olmadığını belirtmektedir. Bu yüzden de ferdin hürriyetine önem vererek düşünce değişimi için bir yol çizmiş veya ipucu vermiştir denebilir.

İstibdat yönetiminde padişah her zaman en önemli kişi olarak belirir ve toplumun diğer fertleri onun belirlediği sınırlar

çerçevesinde hareket edilir. Buna karşılık halk idaresindeyse halkın itimatı önemlidir. Bu itimat kesildi mi, hükümet de temelinden yıkılır. Halkın itimatını kazanmak için ahlaklı, ehliyet sahibi ve liyakatli olmak gereklidir. Bunun için de halkın hükümeti denetlemesi gerekmektedir. Eğer hükümet denetlenmez ve ondan hesap sorulmazsa, belli bir zaman sonra bozulmalar ortaya çıkar. (Ağaoğlu, 2014: 39) Çünkü saltanat zamanı padişah ülkedeki herşeyin hakimi konumundadır. Memleket onun mülkü, halk da ona teslim edilmiş bir sürü gibidir. Padişah halkın hazinesini istediği gibi harcama ve herkesin hayatına karışma hakkına sahiptir. Haklı veya haksız öldürülen memurların mal ve mülklerine el konuluyordu. Savaşa giden vezirler ganimetlerden ona pay veriyordu. Sonradan bu adet kalktı ama, İstanbul'a gelen vezir ve beylerbeyilerin hediye vermesi dönemi başladı. (Aynı Mehmed Ali, 1997:116) İstibdat sayesinde yönetici hiç bir şekilde denetlenmemektedir. Bununla birlikte tüm güçler de elinde bulunduğu için istediğini yapabileceğine sahip oluyor ve bu da topluma menfi tesir ediyor.

Ferd serbest olmazsa, hükümet de serbest sayılmaz. Toplumdaki fertlerin sadece kendi çıkarını düşünmesi onları, para elde etmek, göze girmek, mevki sahibi olmak gibi ihtiraslara boyun eğmesine itmektedir. Ferdin siyaseti toplum için değil, kendi çıkarı için kullanması onun her zaman kazanma ihtimali olan beş on kuruşun derdine düştüğüne örnektir. Aynı şeyin ticaretle de geçerli olduğunu söyleyen Baha Tevfik (1992: 21), dolandırıcılığın piyasalarda sık sık karşılaşılan bir hal olduğunu belirtmektedir. Eğer fert toplumda sadece kendi çıkarları gereği hareket ediyorsa o toplumda birşeylerin yolunda gitmediği kesindir. Hükümet bu süreçte ferdin tutumundan sorumludur. Gerçi hürriyeti elde eden her toplum da onun yararlarından kolay kolay yararlanamaz. Çünkü hürriyetin bir toplumda yararlı olması için o toplum fertlerinin manevi seviyesinin yüksek olması gerekmektedir. Bu da hükümetin sorumluluğundadır. Çünkü ferdin gelişmesi için iyi bir şekilde tahsil ve terbiye alması gerekmektedir. (Tevfik Baha, 1992: 10) Bunu da gerçekleştirme gücüne hükümet sahiptir.

Modern bir toplumun oluşması için ferdin tutumu da çok önemlidir. Özellikle ihtiyaçların karşılanması için ferdin bir takım haksızlıklara tabi olabilmesi gibi durumlar sözkonusudur. Daha çok lüks bir yaşam tarzını benimseyen bireyin, bu gibi durumlara çabuk boyun eğmesi sık karşılaşılan tutumlardandır. Bu yüzden modern ve hür bir toplum için halka sade yaşamın nasıl olduğu anlatılmalıdır. Özellikle lüks ve israfın toplum için zararları öğretilmelidir. Çünkü birey lüks hayat sayesinde lüks ihtiyaçlara alışır ve parası olmasa bile

onu temin etmeye çalışır. Temin ederken de ister istemez başkalarına sığınmak zorunda kalır. Sade yaşayan için ise böyle bir sorun yoktur. Çünkü o bu hayata alışmıştır ve kendi ihtiyaçlarını temin etmekle kalmaz, hür yaşamın da tadını çıkarır. (Ağaoğlu, 2014:97) Düşünür ekonomik bağımlılığın önemine vurgu yaparak hür bir yaşam sürmek için karşılaşılabilecek engellerden birini belirtmektedir.

Ağaoğlu sade yaşam tarzını benimseyen bir toplumun oluşturulması için de örnek olarak Batı'yı göstermektedir. Oradaki yaşam tarzı, gelişim seviyesi ve hızı her zaman çekici olmalıdır. Bu yüzden de Batı Medeniyeti'ne tam bir şekilde girilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu süreçte de toplum üzerindeki en önemli etkenlerden biri olan dinle karşı karşıya gelme sorunu vardır. Batı'daki gibi dinin hayatın tüm evresinden çıkarılması ve sadece belli alanlarla sınırlanması gerekmektedir. Modernleşmiş Batı'da önceleri din yaşamın her evresine karışuyordu. Bunu önlemek için dinin bu tutumu benimsenmemesi gerektiğine kanaat getirilmiştir. Maddi ve manevi hayatın her tarafına hakim olan dini kendi çerçevesine sokmak için girişimler yapılmış ve süreç başarıyla sonuçlanmıştır. Hıristiyanlığın en önemli ilklerinden biri olan "İsa'nın hakkı İsa'ya, Sezar'ın hakkı Sezar'a" hakimken, sonradan kilise bu prensibi bozmuş ve yaşamın her evresine girmiştir. Aynı şey İslam için de geçerlidir. Kur'an'da ağırlıklı olarak ibadetle ilgili ayetler varken, sadece belli zaman ve belli olaylara göre inen ayetlerin hala kendi etkisini korumasının yanlış olduğu görüşünde olan Ağaoğlu, eğer Hz.Muhammed hicretten önce ölseydi Kur'an sadece ibadetle ilgili ayetlerden oluşacaktı demektedir. Hıristiyanlıkta bu sorun İncil'in herkes tarafından okunması ve anlaşılmasıyla çözüme kavuşturuldu. Din artık manevi hayatla sınırlı bir duruma getirildi. (Ağaoğlu, 2013: 33) Ağaoğlu dini yaşamın sadece ferdin kendisini ilgilendiren bir devlet anlayışının oluşmasını benimsemektedir. Bu sayede halkın devleti algılayış tarzı değişecek ve devletin görevlerinin ne olduğu biraz daha kesinleşecektir. Bir anlamda devlet anlayışındaki bu gibi yanlışlar halkın da onu farklı anlamasına yol açmıştır.

Devlet kavramı Doğu'da hükümetle karıştırıldığı için yanlış anlaşılmalara neden olmuştur. Türkler de aynı yanlışlığı yapmakla kalmamış hatta, kurdukları devletleri bir ailenin adıyla adlandırmışlar. Devleti sülale adıyla anmak, onu sülaleden ibaret olarak görmek anlamına gelmektedir. Sülale yıkıldığında devletin yıkılması gerçekleşir görüşünü benimseyen Ağaoğlu'nun haklı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü sülale yıkılsa bile toplum hala orada kendi yaşamını devam ettirmektedir. (Ağaoğlu, 2013: 87-88) Bununla beraber o sülalenin yeni sülale veya başka bir toplum tarafından

yıkılması, artık herşeyin eskisi gibi olmayacağı anlamına gelmektedir. Sonuçta yönetim ve düşünce değişmektedir.

Bir toplumun gelişmesini bir grup aydına bağlayan Abdullah Cevdet'e göre toplumsal gelişmişlik mal ve servetçe zenginlikle değil, akıl ve zeka olarak üstün olanlar sayesinde gerçekleşecektir. Bu amaç doğrultusunda kendisini de "elit" yetiştirilmesine adanmıştır. (Doğan, 2012: 154) Modern bir toplumun oluşturulması için elit kesime ihtiyaç vardır. Bu elit kesim de halkı yönlendirecek kişiler olacağı için onların yetiştirilmesine önem vermek gerekmektedir. Eğer bu yapılmazsa o toplum daima esaret altında kalacaktır. Çünkü farklı kavimleri esaret altında tutan hükümetlere bu olanağı sağlayan tebaanın zilletidir. Bu da çocukluktan itibaren başlar. Çocuk okula gider ona söylenen bilgileri hiç tereddüt etmeden ve sorgulamadan kabul eder. Büyüdükçe bu tarz bir terbiye gördüğü için artık düşüncelere karşı rey bildiren biri olarak değil, sadece o görüşe katılan birey haline gelir. (Cevdet Abdullah, 2008: 106) Bu dönemde bir milletin ayakta kalabilmesi gereken şartları kuvvetli olmak, alim ve fazıl olmak ve zengin olmaktır. Yani ferdin kendine güvenmesi ve kendini geliştirmesi gerekmektedir. Fertler bu amaçlara doğru ilerlemedikleri sürece diğerleri tarafından baskı altında kalmaya mecbur edileceklerdir. (Cevdet Abdullah, 2008: 151) Hükümet de hiç kuşkusuz gereken şartların sağlanması için çalışmalıdır. Bu sayede devlet güçlü duruma gelecek ve diğerleri üzerinde kendi nüfuzunu kullanacaktır. Kendi haklarını idrak eden, savunan ve hürriyetperver olan bir halk oluştuğu zaman hükümetin meşruluğu ve kuvveti diğer yönetim şekillerinden daha fazla olacaktır. (Tevfik Baha, 1992:18)

Ahmet Midhat Efendi modern bir devletin oluşması için Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. (Ahmet Midhat, 2004: 146) Bir meşruti yönetimle sonuçlanan bu kanunlar toplusu birçok düşünür'e göre toplumun gelişmesini tetikleyecek en önemli etkenlerden biridir. Kanun-i Esasi'deki en önemli amaç bir danışma ve meşrutiyet usulünün gerçekleştirilmesiydi. Ahmet Midhat Efendi ihtiyaçtan doğan bir toplumsallaşmayla insanların kendi gereksinimlerini karşıladığını belirtmektedir. İnsanlar arasındaki ilişkiler soyut olarak varolan doğa kanunu belirlemektedir. Bu soyutluktan somutluğa geçişin sağlanması için de insanların bir hükümdara veya kanunların yaptırım gücüne ihtiyacı vardır. (Ahmet Midhat, 2004: 114) Bir hükümdarın olmasının gerekliliği üzerinde duran düşünür, ona yardım için "İcra kuvveti"ne ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Kanun yapmak için de bir meclisin oluşturulması gerekmektedir. Halk tarafından seçilen meclis üyeleri toplumun yararına yasa çıkarmakla yükümlüdürler. Hükümdarı yasa

yapma sürecinde mebuslar karşısında yalnız bırakmamak için bir senatonun da kurulmasına ihtiyaç vardır. Burada üyeler soylular arasından hükümdar tarafından seçilecektir. Böylece Mebuslar Meclisi, Ayan Meclisi ve Hükümdardan oluşan bir yasama ve yürütme kuvveti oluşacaktır. (Ahmet Midhat, 2004: 127) Ahmet Midhat bu temellendirmeleri yaparken şeriatın hükümlerinin konu dışı tutmaya özen göstermektedir. Çünkü ilk olarak medeni bir toplumda yönetimin teşkilinin nasıl olduğunun temellendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Düşünür şeri hükümleri ve Kanun-i Esasi'yi karşılaştırarak dinin gereği olan vazifelere İslam aleminde hükümdarın da uyması gerektiğini söylemektedir. Yani ortada din temelli bile olsa bir Anayasa vardır. Halk da hükümdara dini hükümler gereği itaat etmektedir. İlahi yasanın üstünlüğüne değinen düşünür, bu yasaların yüceliğini melek kadar masum olan Peygambere dayandırmaktadır. (Bıçak, 2010: 167) Çünkü bu kutsal bir kanundur ve insan için gerçek adalet, eşitlik ve hürriyet timsalidir. İstibdat, zorbalık ve tahakküm bu ilahi kanun tarafından kötü karşılanmaktadır. Oysa yönetim çoğunluğun görüşlerini ciddiye almalı ve onların kabulüne üstünlük vermelidir. Böyle yapılmadığı zaman bir grup yöneticinin kendi istediklerini halka zorla kabul ettirebilir. (Ağaoğlu, 1942: 39-40) Yani esas olan insanların mutluluğu ve huzurlu yaşamıdır. (Ahmet Midhat, 2004: 127) Bu da hiç kuşkusuz meşruti yönetimle mümkündür. Bu sayede güçler birbirini denetleyebilecek ve topluma yararlı işler görülecektir.

Meşruti yönetimden yana olan Filibeli Ahmed Hilmi, bu yönetim tarzının iyi bir şekilde çalışmasını muhalefet ve iktidar arasındaki ilişkiye bağlamaktadır. Bu sayede muhalefet iktidarı iyi bir şekilde yönetmeye itecektir. Özellikle tartışmalar sayesinde alınan kararların daha isabetli ve kapsamlı olması meclisteki görüşlerin eleştirilmesi, iyi ve kötü olanın belirlenmesine yardımcı olacaktır. Muhalefet yapmanın amacı hükümettekilerin kendi görevlerini yapmasını ve onları iyi bir şekilde çalışmaya mecbur etmektir. (Şehbenderzade, 1991: 17) Muhalefet iktidara geldikten sonra onlardan önceki yöneticilerin hatalarını tekrar etmemeye çalışacaktır. Çünkü aynı yanlışlar tekrar edildiği zaman onların iktidarı bitmiş olacaktır. Meclis sayesinde ülkenin dört bir yanından seçilen mebuslar siyasal sistemin girdi ve çıktıklarına ilişkin bilgiler elde ederek, görüşlerin ileri sürülmesi ve tartışılması söz konusudur. Demirci'ye göre parlamento sistemin işleyişi hakkında bilgi elde etmek açısından yeterli şart olmasa da gerekliliklerden biridir. Eski rejime kıyasla temsili, rekabetçi ve tartışmaya açık bir meclisin varlığı önemlidir. Mebuslar bile bunu önemli bir gereklilik olarak görmüşlerdir. Örneğin

Ferit Paşa müzakereyi meşruti yönetimin tanıdığı bir hak olarak yorumlamıştır. Böylece ülkede olup bitenlerle ilgili bilgiler elde edilecek, mahremiyet ortadan kalkacaktır. (Demirci, 2008: 86)

Modern bir devletteki en önemli özelliklerin başında gelen meclis sayesinde hükümet halka dolaylı olarak yönetime katılma imkanı sağlamaktadır. Bu yüzden Osmanlı son dönemindeki düşünürlerin en çok benimsedikleri yönetim biçimi meşruti yönetimdir. Gökalp da bu yönetim biçimini benimsemiş hatta Türkiye'deki oluşmuş meclisi diğer devletlerle kıyaslayarak modernleşmeye en yakın parlamento olarak görmüştür. Ona göre üç tür hükümet vardır. 1) Saltanat-ı meşruta: Kabineyi hükümdar kurar ve yasa teklifini de hükümdarın kurduğu bu hükümet yapar. 2) Parleментарizm: Kabine reisini hükümet seçer, ama meclisin de bunu onaylaması gerekmektedir. Hükümet meclis karşısında sorumludur. 3) Repräsentatif: meclis ve yürütme birbirinden ayrılmıştır. Hükümet meclise kanun teklif edemediği gibi, meclis de hükümeti düşüremez. Gökalp bu yönetim sistemlerinin aynı olduğu görüşündedir. Çünkü bu yönetimlerde halk ferdi hükümet tarzında yönetiliyor. Oysa Türkiye'nin kurduğu hükümet içtimaidir. Çünkü Türkiye'de yöneten şahıs değil, toplumun bizzat kendisidir. Avrupa'da işler belli bakanlara verilir ve onlar işlerini yaptıktan sonra sorgulanabilirler. Bakan tek başına karar verdiği için topluma zarar verme ihtimali vardır. Türkiye'deyse yapılacak bir iş ilk önce meclisten geçmelidir. Bu da bir bakanın yaptığı veya yapacağı yanlışın önüne geçebilecek en iyi yoldur. (Gökalp, 2010: 32-33) Gökalp meclisteki tartışmaların alınacak kararlara müsbet tesir edeceği görüşündedir. Karar uygulanmadan önce mecliste tartışıldığından oluşabilecek sorunların da bir kısmı elenmiş olacaktır.

Halk hükümetinin de ilk şartı milli kanunların kabul edilmesidir. Kanunlar mefkure ve iradeler aracılığıyla doğmaktadır. Kanunların bu yüzden en mukaddesi de Kanun-ı Esasi'dir. Çünkü en büyük mefkureler bu kanunda tecelli etmektedir. "Din meselelerinde üstadımız Kuran-ı Kerim olduğu gibi, hukuk meselemizde de üstadgahımız bu muhterem kanunname olmalıdır." (Gökalp, 2010: 82) Ayhan Bıçak Gökalp'in bu görüşünü doğru bulmakla beraber düşünürün, mevcut kanunların tercüme olduğunu unuttuğunu yazmaktadır. Devletin kanunların büyük bir kısmının Batılı devletlerin kanunlarının tercümesi olduğu ve düşünür Türk toplumunun kanundaki özelliklere sahip olamayacağını farkında olduğu halde, bunlardan söz etmemeyi tercih etmiştir. (Bıçak, 2010:172) Bıçak'ın ileri sürdüğü "ithal" kanunlar toplusu ve bunların Türk toplumu için yabancı olması görüşü tartışılmazdır. Gökalp'in bu görüşünü sadece o

dönemde kabul edilmiş anayasaya değil, genel olarak hukukun üstünlüğü ilkesine işaret olarak da değerlendirmek mümkündür. Unutmamak lazım ki, düşünür siyasi inkılapla beraber içtimai bir inkılabın da gerekli olduğu görüşünü benimsemektedir. Ona göre yeni bir hayat tarzına ihtiyaç vardır. Yeni iktisat, yeni estetik, yeni felsefe, yeni ahlak, yeni hukukun oluşturulması gerekmektedir. Bunun için de Türk milleti'nin büyüklüğünü idrak etmek ve günün ağır şartlarına boyun eğmemek, Türk milleti'ni İslam'dan ayrı düşünmemek ve Batı Medeniyeti'ne tam olarak girmeye ihtiyaç vardır. Bununla billikte içtimai bir yöntemin benimsenilmesi, Türk tarihi ve harsının iyi bir şekilde araştırılması, Türk milleti'ne uygun olan mefkure de bulunmalıdır. (Bolay, 2015: 381)

Gökalp ve arkadaşları dini Türk milliyetçiliğini kuvvetlendiren bir etken olarak benimsemişlerdir. Bu yüzden de dinin devletten ayrılması gerektiğini düşünmekteydiler. Onlara göre din sadece ferdi ve vicdanı ilgilendiren bir konudur. Bunları da kabul eden bir laik devlete ihtiyaç vardır. (Heyd, 2002: 192) Dini ve siyasi yönetimin ayrılması sorunu üzerinde de duran Gökalp, Batı'daki gibi bizde de bunun gerçekleşmesinin gerekliliğine inanmıştır. Bir ümmetin din reisi imparatorlukta o devlete dahil olan bütün milletlerin başkanı konumundadır. Oysa milletlerin yeni devletler kurmasıyla siyasi reislik ortadan kalkmıştır. Artık ümmetin reisi sadece fertlerin dini hayatıyla ilgilenmektedir. Siyasi reis ise sadece o milletin başkanı konumundadır. Örneğin eskiden Osmanlı döneminde halife sadece kendi tebaası olan müslümanlarla ilgileniyordu. Çünkü halifenin siyasi bir misyonu da vardı. Ama şimdi halifenin sadece dini bir misyonu var. Bu yüzden de diğer devletlerde yaşayan müslümanlarla ilgilenmesine diğer devletler tarafından karşı çıkılmaz. Halifeliğin siyasi ağırlığının kaldırılmasıyla bugün halife eskisinden daha büyük bir müslüman fertleriyle ilgilenebilmektedir. (Gökalp, 2010: 28) Ama şunu da unutmamak gerek ki, halifelik siyasi bir makam olarak görülmediğinde etkisizleşmektedir. Çünkü toplum genelde hilafeti uhrevi ve ruhani makam olarak görmemektedir. (Ortaylı, 2007: 179) Binaenaleyh ileri sürülen görüşler kendi dönemi açısından değerlendirildiğinde daha doğru çıkarımlara ulaşmak mümkün olmaktadır.

Sonuç Yerine

Düşünürler kurguladıkları din temelli devlet yönetimiyle bir anlamda İslam'ın Hıristiyan dini gibi olmadığını açıklamaya çalışmıştır. Çünkü İslam halkın yönetim sürecine katılmasını emretmektedir. Aydın kesimin bu tutumu aynı zamanda halktan

gelebilecek tepkilerinin önüne geçmek olarak da değerlendirilebilir. Çünkü o dönemde toplumun en çok tepki gösterdiği konulardan biri dindi. Bu yüzden de dönemin aydın kesimi ileri sürdüğü görüşlerini dinden hareketle açıklamaya çalışmışlardır. Tüm açıklamalardan da anlaşıldığı gibi İslam hiçbir zaman modern devlet için engel olmamış, hatta onu desteklemiştir.

Din ve devlet ilişkisinin ayrı olması gerektiğini görmüş veya okumuş diğer bir düşünür grubu örnek olarak Avrupa devletlerini görmüşler. Özellikle modernleşme sürecinde dinin hep kişisel alanla sınırlı kalmasının da toplumca benimsenmesi gerektiği kanaatine varmışlardır. Bu sayede belli konularda sosyal yaşama etki ederken, onun alanı dışında kalan konulara ait görüş bildirmemesi tutumu benimsenmiştir. Dinin bir şekilde neredeyse hayatın her evresinde kendi etkisini göstermesi özellikle modernleşme sürecinde toplumu tutucu kesimden yana tavır takınmasına yaramıştır. Bu yüzden dönemin aydın kesimi her zaman dinle hesaplaşmak zorunluluğu hissetmiştir.

Düşünürler kendi kurguladıkları devlet yapısının en temel özelliği olarak gördükleri meclisin yararlarını din tarihinden örneklerle temellendirme ihtiyacı duymuşlar. Bazıları parlamentoyu Asrı Saadet dönemindeki meşveret meclisinin biraz daha modern görünümü olarak tasvir ederken, bazı düşünürler de dinin siyasi işlerle uğraşmaması gerektiğine kanaat getirmiştir. Bunlardan Ziya Gökalp biraz daha nesnel görüş sergilemeye çalışmıştır dersek yanılmayız. Çünkü dinin her zaman müslümanlar üzerinde etkisini göstermiştir. Bu yüzden de halifelik ve siyasi yönetimin ayrı olması gerektiğini söylemiştir. Halifelik kurumunun siyasi kişilikten çıkmasıyla halife tüm müslümanlara etki edebilecek duruma gelecektir. Doğru çıkarımlar yapmasına rağmen düşünür halifenin nasıl belirleneceği konusunda pek de açıklama vermemiştir. Belki de bu ayrımı gerekçelendirmesindeki en önemli amaç halifenin mevcut yönetime karşı tavır alma ihtimalinin önüne geçmek olmuştur. Herhalükarda dönemin düşünürleri her zaman dini toplumdaki değer sistemlerinin oluşmasında en önemli etkenlerden biri olarak görmüştür.

Dönemin düşünürleri arasında nisbi olarak Batıcı, Türkçü ve İslamcı ayrımı yapılmışsa da, aydınlar sorunların üstesinden nasıl gelineceğine dair birçok görüş ileri sürmüştür. Burada en önemli vurgu Batılılaşmaktır. Çünkü tüm aydın grubu bu gerçekliği kabul etmiştir. Hedef aynı olsa da, ona ulaşma yolunda farklılıklar ortaya çıkmıştır. (Gündüz, 2010: 176) Batıcılar Avrupa'yı her yönüyle kabul etmeyi yeğlerken, İslamcılar dini değerlere dokunulmamasını, Türkçüler de milli kimlikten hareketle Batılılaşmayı öngörmektedir.

(Gündüz, 2010: 238) Dönemin aydınları devletin kurtuluşu için dönüşümü gerekli görmüş ve buna ilişkin kendi görüşlerini ileri sürmüşlerdir. Düşünürler tarafından ileri sürülün görüşlerin tartışılır olduğunu da kabul etmek gerekmektedir. Ama yine de kendi üzerilerine düşen görevlerin üstesinden geldiklerini de göz ardı etmemeliyiz.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (1942). *İhtilal mi, İnkılap mı*. Ankara:Alaeddin Kırıl basımevi.
- Ağaoğlu, A. (2014). *Serbest İnsanlar Ülkesinde*. Akan, A.(Haz). İstanbul:Gram yayınları.
- Ağaoğlu, A. (2013). *Üç Medeniyet*. Ertan, E. ve Özcan, U.(Haz). İstanbul:Doğu kitabevi.
- Ahmet Midhat Efendi. (2004). *Üss-i İnkılap:II Abdülhamid Han`ın Cülusundan Birinci Seneye Kadar*, Seratlı, T.G.(Haz). İstanbul:Selis yayınları.
- Ayni Mehmed Ali. (1997). Osmanlı Devleti`nin Son Zamanları ve Yeni Türkiye. Kara, İ.(Haz). *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi:Kişiler ve Metinler II*. İstanbul:Kitabevi yayınları.
- Babanzade, A.N. (2014). Bizde Din ve Devlet. Kara, İ.(Haz) *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi II:Metinler Kişiler*. İstanbul:Dergah yayınları.
- Babanzade, A.N. (1995). *İslam Ahlakının Esasları*. Kılıç, R.(Sad). Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.
- Bıçak, A. (2010) *Türk Düşüncesi-II Kaygılar*. İstanbul:Dergah yayınları.
- Bolay, H.S. (2015). Mehmed Ziya Gökalp. Bolay, H.S.(Haz). *Tanzimat`tan Günümüze Türk Düşünürleri:Tanzimat`tan Cumhuriyet`e Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri Cilt I*. Ankara:Nobel yayınları.
- Bostan, M.H. (2008). Said Halim Paşa. *DİA* içinde. (Cilt. 35, ss. 557-560). İstanbul:TDV. yayınları.
- Cevdet Abdullah. (2008). *İçtihad`ın İçtihadı*. Gündüz, M.(Haz). Ankara:Lotus yayınları.
- Demirci, H.A. (2008). 1908 Parlamentosunda Meşrutiyetin Değerleri ve İlkeleri. *Doğu Batı*, 45. 83- 104.
- Doğan, A. (2012). *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*. İstanbul:Küre yayınları.
- Doğan, N. (2008). Türk Demokrasi Tarihinin Anlamanın Bir Aracı Olarak Meşrutiyet. *Doğu Batı*, 45. 133-148.

- Elmalılı Hamdi Yazır. (1997). İslamiyet ve Hilafet ve Meşihat-ı İslamiye. Kara, İ.(Haz). *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi:Kişiler ve Metinler I*. İstanbul:Kitabevi yayınları.
- Gökalp, Z. (2010). *Küçük Mecmua III*. Filiz, Ş.(Çev). Antalya:Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk yayınları.
- Gündüz, M. (2010). *Osmanlı Mirası Cumhuriyet`in İnşası(Moderneleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar)*. Ankara:Lotus yayınları.
- Heyd, U. (2002). Modern Türkiye`de İslam. Koca, F.(Çev). *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*. Ankara:Ankara Okulu yayınları.
- İskilipli Mehmed Atıf. (1997). Meşrutiyet, Meşveret. Kara, İ.(Haz). *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi:Kişiler ve Metinler I*. İstanbul:Kitabevi yayınları.
- İzmirli İsmail Hakkı. (1997a). Hilafet-i İslamiye. Kara, İ.(Haz). *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi:Kişiler ve Metinler II*. İstanbul:Kitabevi yayınları.
- İzmirli İsmail Hakkı. (1997b). Medeni, İctimai ve Siyasi Vazifeler. Kara, İ.(Haz). *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi:Kişiler ve Metinler II*. İstanbul:Kitabevi yayınları.
- Mardin, Ş. (1994). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul:İletişim yayınları.
- Nam, M. (2011). Son Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi`ye Göre Din-Devlet-Hilafet İlişkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16). 298-305.
- Ortaylı, İ. (2007). *Batılılaşma Yolunda*. İstanbul:Merkez yayınları.
- Said Halim Paşa. (2011). İslamda Siyasi Teşkilat. Kara, İ.(Haz). *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi:Kişiler ve Metinler I*. İstanbul:Dergah yayınları.
- Said Halim Paşa. (2003). *Bütün Eserleri*. Özalp, N.A.(Haz). İstanbul:Anka yayınları.
- Seyyid Bey. (2011). Hilafetin Şer`i Mahiyeti. Kara, İ.(Haz). *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi:Kişiler ve Metinler I*. İstanbul:Dergah yayınları.
- Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilimi. (1991). *Muhalefetin İflası: İtilaf ve Hürriyet Fırkası*. Eryüksel, A.(Sad). İstanbul:Nehir yayınları.
- Şeyhun, A. (2010). *Said Halim Paşa: Osmanlı Devlet Adamı ve İslamcı Düşünür*. Göçer, D.(Çev). İstanbul:Everest yayınları.

- Şeyhülislam Musa Kazım. (2011a). İslam ve Terakki. Kara, İ.(Haz). *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi:Kişiler ve Metinler I*. İstanbul:Dergah yayınları.
- Şeyhülislam Musa Kazım. (2011b). Medeniyet-Din İlişkisi. Kara, İ.(Haz). *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi:Kişiler ve Metinler I*. İstanbul:Dergah yayınları.
- Şeyhülislam Mustafa Sabri. (1997). Meşrutiyet Üzerine(Haşim Nahid`e cevap). Kara, İ.(Haz). *Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi:Kişiler ve Metinler II*. İstanbul:Kitabevi yayınları.
- Tevfik Baha. (1992). *Felsefe-i Ferd*. Şayli, B.(Çev). İstanbul:Atlı Kırkbeş yayınları.
- Turan, N.S. (2008). Osmanlı Hilafetinin 19. Yüzyılda Zorlu Sınavı: II. Meşrutiyet`e Giden Süreçte ve Sonrasında Makam-ı Hilafet. *İÜ Siyasal Bilgiler Faklüttesi Dergisi*, 38. 281-322.

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

Amaç ve Kapsam

- Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, ulusal hakemli bir dergi olup yılda 2 sayı (Haziran ve Aralık) yayımlanır.

- Derginin yayın dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce yazılan makaleler de kabul edilmektedir. Bu dillerin dışında yazılmış makalelerin kabulü Yayın Kurulunun kararına bağlıdır.

- Dergide; Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler, Eğitim, Güzeli Sanatlar ve İlahiyat Fakültelerindeki bölümleri kapsayan özgün bilimsel çalışmalar yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş veya eş zamanlı olarak başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.

- Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce bildiri kitapçığında veya başka bir dergide yayımlanmamışsa yayın kurulu tarafından değerlendirmeye alınabilir. Her ne sebeple olursa bildiri kitapçığında ya da başka bir yayın organında yayımlanan yazılar yayımlanmaz. Yayın kurulu üyeleri ve editöryal ekip, gönderilen yazıların daha önce başka bir yayın organında yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak mecburiyetinde değildir. Söz konusu durumun etik sorumluluğu makale yazar veya yazarlarına aittir.

Araştırma Bütünlüğü ve Yazar Sorumlulukları

- Dergimize gönderilen makalelerde bazı şartlar aramaktayız.

Bunlar:

- * Araştırma uygulamasında titizlik,
- * Araştırmadaki tüm katılımcılara ve konulara özen ve saygı,
- * Şeffaflık ve açık iletişim,
- * Konu bütünlüğü,
- * Bilimsel özgünlük,
- * İlgili bilim dalının terim bilgisine hâkimiyet,
- * Konuyla ilgili eski ve yeni çalışmaları görebilmek,
- * Yararlanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik,
- * Değerlendirme yapabilme ve sonuca ulaşabilme,
- * Alanına katkı sağlama,
- * Dil hâkimiyeti/anlaşılabilirlik ve akıcılık,

-Ayrıca yazarlar aşağıda yer alan hususları kabul etmiş olurlar:

* Yazarlar derginin yayın politikasına, etik ve yazım kurallarına uymakla yükümlüdürler.

* Yazarlar yayın sürecinde editör ve hakemlerin önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapmayı kabul etmelidirler. Bu bağlamda yazar veya yazarlar, kendisine yapılan önerileri kabul etmezse söz konusu makale reddedilecektir.

* Ortak yazarlı makalelerde, diğeryazarlara ulaşılamaması durumunda sorumlu yazar bütün sorumluluğukabul etmiş sayılır.

* Dergimizde yayımlanmış makalelerin diğeryaşımlarda kullanılması, sadece atıf verilmesi halinde mümkündür.

* Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

* Yayımlanması için Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne gönderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi yönetiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Yazarlar telif hakkı formunu mutlak surette doldurmalıdır.

* Yayımlanan makaleler için yazara/yazarlara telif ücreti ödenmez. Ayrıca yazardan/yazarlardan makale başvuru ücreti ve yayın ücreti alınmaz.

* Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğuyazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

* ULAKBİM TR Dizin kuralları gereğimakalelerde yer alan tüm yazarların ORCID numaralarının makalenin son şekline eklenerek gönderilmesi gerekmektedir.

Makale Gönderme

- Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuvasad> adresine makalelerini yüklemeleri gerekmektedir. Sistemde yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale sistem üzerinden hakemlere gönderildiğiyin sisteme yüklenen makale dosyasında yazarın/yazarların kimliğini belli eden bilgiler bulunmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler sistemden alınarak makaleye eklenecektir.

- Makalenin DergiPark üzerinden gönderilmesi, yayımı için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirme süreci başlatılır.

Editöryal Süreç

- Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi olarak objektif, bağımsız yayın politikasına önem vermekteyiz. Dergiye gönderilen

makaleler ilk olarak dergi editörleri tarafından ön incelemeden geçirilir. Bu aşamadan sonra editörler ve Yayın Kurulu tarafından makalenin, derginin yayın ilkelerine uygunluğu incelenir ve uygun görülenler alan editörlerine atanır. Bunun yanında dergi yayın ilkelerine uymayan makaleler kesinlikle reddedilir. Alan editörleri makaleleri alana katkısı yönünden inceler ve uygun görürlerse editöre hakem önerisinde bulunurlar.

- Editör(ler) makalelerin uygunluğuna ve yayınına karar verirken yazarın/yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu gibi etkenleri değil, derginin yayın politikasını ve bilimsel hassasiyeti göz önünde bulundurur. Ayrıca editör(ler) aşağıdaki hususlardan sorumludur:

* Okuyucu ve yazarların ihtiyaçlarını karşılamaya gayret edilmelidir.

* Dergiyi sürekli geliştirmeye çalışılmalıdır.

* Akademik ilkelerin bütünlüğünü korumaya özen gösterilmelidir.

* Gerekğinde düzeltmeler, açıklamalar, geri çekme konularında inisiyatif alınmalıdır.

* Yazarlara her konuda rehberlik edilmelidir.

* Dergideki hakem değerlendirmelerinin adil, tarafsız ve zamanında yapılması sağlanmaya çalışılmalıdır.

Hakem Süreci

- Dergi olarak çift taraflı kör hakemlik prensibine bağlı olmakla beraber;

* Tüm yayınlarımız için titiz, adil ve etkili hakem değerlendirmesini kolaylaştırmak üzere destek sağlamak,

* Editörlerimizi ve hakemlerimizi, hakemlikle ilgili en iyi uygulama yönergelerine aşına olmaları ve bunlara uygun davranmaları konusunda teşvik etmek amacındayız.

- Gizliliğin değerlendirme sürecinin bir parçasını oluşturduğu ilkesiyle hakem değerlendirme sürecinde yazarların ve hakemlerin gizliliğini koruma hususunda tavizsiz bir prensiple hareket ediyoruz. Bu bağlamda hakemler ve yazar(lar) birbirini kesinlikle tanımaz.

- Ayrıca hakem sürecinde aşağıdaki hususlara dikkat edilmektedir:

* Hakemler gizlilik politikasına göre çalışırlar. Ulaştıkları bilgi ve değerlendirme sonuçlarını yazar dâhil üçüncü kişilerle paylaşamazlar.

* Hakemler dergi yayın politikası ve yazım kurallarına göre tarafsız, adil ve yapıcı olmak üzere çalışırlar.

* Hakemler, yazarlara önerilerde bulunarak hataların giderilmesine yardımcı olurlar.

* Hakemlerin kendilerine gönderilen makaleleri belirtilen sürede değerlendirememeleri durumu varsa/ veya kendilerine iletilen yazılarda kendilerini yetersiz hissetmelerini gerektiren bir durum söz konusu ise bu hususta editörleri bilgilendirmelidirler.

- Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makalenin üçüncü bir hakeme gönderilmesi dergi editörlüğünün tasarrufundadır.

- Makaleyi değerlendirmeleri için hakemlere verilen süre 20 gündür. Ancak bu süre zarfında değerlendirmeyi tamamlamayan hakemlere 10 gün ek süre verilir. Ön incelemesi yapıp editör, yayın kurulu, alan editörü ve hakem süreci aşamalarından geçen bir makalenin değerlendirme süreci yaklaşık 6-8 hafta sürebilir.

- Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez.

- Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştiri, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler.-

İntihal Politikası

- İntihal, bir kişinin eserinde başka kişilerin ifade, buluş veya düşüncelerini kaynak göstermeksizin kendisine aitmiş gibi kullanması şeklindedir ve böylelikle etik ve akademik bütünlüğün ihlalidir.

- Dergimiz, intihal konusunda aşağıda sıralanan temel ilkelere uyar:

* Başka bir kişinin çalışmasını kaynak gösterilmeksizin kelimesi kelimesine alıntılanmak,

* Kelimelerin bazılarını veya sırasını değiştirerek başka bir kişinin çalışmasını yeniden yorumlamak,

* Yazardan referans almadan başka birinden alınan fikirleri kullanmak,

* Çevrimiçi kaynaklardan kaynak gösterilmeksizin kesme ve yapıştırma,

* Başkasının çalışmasını kendi işinin bir parçası olarak göstermek.

- Yayınlarımızın hiç birinde intihallere müsamaha gösterilmez ve kontrol etme hakkımızı da saklı tutarız. Bu bağlamda dergimize gönderilen makaleler intihal tespit programı olan *iThenticate* ile taranmaktadır. Benzerlik oranının yüksek çıkması durumunda makale reddedilir. Kabul edilen makaleler raporuyla birlikte hakemlere

sunulmaktadır. Makaleler için %20 ve üzeri benzerlik oranları kabul edilmemektedir.

- Okuyucularımızdan, hakemlerden ve editörlerden, ilgili editöre başvurarak veya sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr adreslerine e-posta göndererek intihal şüphelerini dile getirmelerini bekliyoruz.

Mükerrer Yayın

- Bir eser veya bir eserin önemli bölümleri, eserin yazar veya yazarları tarafından birden çok kez yayınlandığında, gereksiz yayın veya "kendiliğinden intihal" meydana gelir. Bu durum aynı veya farklı bir dilde olabilir. Tekrar Yayın / Duplication / Çoklu Yayın / Bilimsel Yanıltma, suçtur. TÜBİTAK Yayın Etik Kurulu'na göre duplikasyon, aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayınlamaktır. Bir makale önceden değerlendirilmiş ve yayınlanmışsa bunun dışındaki yayınlar duplikasyon sayılır. Bu bağlamda editöryal ekip ve yayın kurulu olarak duplikasyona karşı olduğumuzu açıkça belirtiriz.

- Okuyucularımızdan, hakemlerden ve editörlerden, ilgili editörle iletişime geçerek veya sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr adreslerine e-posta göndererek yinelenen veya gereksiz yayın şüphelerini dile getirmelerini bekliyoruz.

İnsan veya Hayvanlar Üzerinde Araştırma

- İnsanları veya hayvanları kapsayan araştırmalar ilgili etik kurul(lar) tarafından onaylanmalıdır. Makaleler uluslararası etik ve yasal standartlara uygun olmalıdır. Ayrıca yazarların, insan katılımcılarının gizlilik haklarına saygı duymasını ve dergimize makale göndermeden önce yayınlamak için gerekli her türlü izni almaları gerekmektedir.

Açık Erişim Politikası

- Dergimiz açık erişimi desteklemektedir. Açık erişim politikası gereğince, dergi sayıları ve makaleler derginin web sayfasında yer alır ve makalelerin tam metinlerine pdf dosyası olarak erişilebilir. Yayımlanmış makalelerin kişisel web sayfası ya da kurumsal arşivlerde saklanmalarına engel herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Çeşitli Hususlar

- Derginin her sayısı için belirlenen makale sayısı en fazla 20'dir. Genel prensip olarak yayınlanmasına karar verilen makaleler,

geliş tarihine göre derginin ilgili sayısına kabul edilir. Söz konusu sayı için makale sayısının 20’yi aşması durumunda, sayıyı açan makaleler bir sonraki sayıya devredilir. Ancak yayına kabul edilen tüm makaleler içinden, konusu itibariyle özgün olması dikkate alınarak ilgili sayıya dâhil edilecek makaleleri seçme hakkı editörlere aittir. Ayrıca makalelerin dergideki sıralaması da editörlerin tasarrufundadır.

- Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi, dergi Yayın Kuruluna aittir.

Yazım Kuralları

-Yayımlanmak zere Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi’ne gönderilen makalelerin başında Türkçe “z” ve İngilizce “Abstract” mutlaka bulunmalıdır. Türkçe z, en az 150, en fazla 200 kelime ve tek paragraf olmalıdır. z içinde kaynak, Şekil, izelge vb. unsurlara yer verilmemelidir. zetin altında en az 3, en çok 6 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

-Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4 bin, en fazla 10 bin kelime olmalıdır.

-Makalede atıf sistemi olarak APA 6 kullanılmalıdır. Kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece gerekli durumlarda açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotlar numaralandırılmalıdır.

-İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumunun güncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

-Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı, aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (zetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	9
Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

- Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.

- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

- Makale başlığı dâhil olmak üzere tüm alt başlıklar koyu ve başlıklardaki her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.

- Makalenin sonunda kaynakça bulunmak zorundadır. Yararlanılan kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

- Arapça, Farsça veya Rusça dillerinde yazılan makaleler için Latince kaynakça verilmesi zorunludur.

Kaynakça Oluşturma

Tek Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

İpekten, H. (1990). *Nâ'îlî Divânı*. Ankara: Akçağ.

Çok Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

Çeviri Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Çevirmenin Soyadı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. (Çev.). Yayım Yeri: Yayın Evi.

Ferguson, N. (2009). *Paranın Yükselişi-Dünyanın Finansal Tarihi*. Pala, B. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Editörlü Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Ed.). (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

Özbek, M. (Ed.). (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Editörlü Kitapta Bölüm

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Bölüm Başlığı. Editör Adı (Ed.), *Kitap Adı* içinde (sayfa aralığı). Yayım Yeri: Yayın Evi.

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Dergiden Tek Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Özerhan, Y. (2016). Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi Taslağındaki Ölçüleme Esasları Üzerine Bir Değerlendirme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 307-336.

Dergiden Çok Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. ve Bolat, İ. (2017). Katılım Bankalarının Performanslarının AHP ve GIA Tekniklerinden Oluşan Bütünleşik Bir Sistem ile Değerlendirilmesi: Türkiye

Örneği. *Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 54-69.

Elektronik Dergiden Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı). Erişim Adresi.

Kardaş, F. ve Tanhan F. (2018). Van Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV (I). Erişim: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Sempozyum/Kongre/Konferans/Bildiri

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Bildiri Başlığı. *Sempozyum/Kongre/Konferans Adı* Tam Metni içinde (sayfa aralığı).

Bülbül, S. E. ve Baykal, K. B. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. 3. *Ulusal Sigorta ve Aktüerya Kongresi* Tam Metni içinde (s. 1-9).

Yayımlanmamış Tez

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Tezin Başlığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurum adı, Yer.

Ertuş, A. (2016). *Toplumcu Gerçekçi Türk şiirinde Kadın İmgesi (1960-1980)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Ansiklopediler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Madde Başlığı. Ansiklopedi Adı içinde. (Cilt, sayfa aralığı). Yer.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* içinde. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Sözlükler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Sözlük Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.